

Broedvogels **van** Nationaal Park **Zuid-Kennemerland** in **2016-2017**

Roy Slaterus &
Michel Klemann

Sovon-rapport 2018/03

Broedvogels van Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 2016-2017

Roy Slaterus & Michel Klemann

Dit rapport is samengesteld in opdracht van PWN en mede mogelijk gemaakt door Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018

Dit rapport is samengesteld in opdracht van PWN en mede mogelijk gemaakt door Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer

Wijze van citeren: Slaterus R. & Klemann M. 2018. Broedvogels van Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 2016-2017. Sovon-rapport 2018/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen

Illustratie omslag: Roy Slaterus

Opmaak: John van Betteray

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
e-mail: info@sovon.nl
website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon en/of opdrachtgever.

Inhoud

Samenvatting	3
1. Inleiding	5
2. Gebiedsbeschrijving	7
3. Werkwijze	11
3.1. Doelstelling en methode	11
3.2. Veldwerk	11
3.3. Interpretatie en verwerking van de gegevens	11
3.4. Weersomstandigheden	12
4. Resultaten	13
4.1. Soorten en aantallen	13
4.2. Vergelijking met eerdere jaren	14
5. Soortbesprekingen	17
6. Evaluatie	49
Verwijzingen	52
Bijlagen	53
Bijlage 1: Tijdsbesteding veldwerk	53
Bijlage 2: Verspreidingskaarten	55

Samenvatting

In 2016 en 2017 is voor de vierde maal sinds eind jaren negentig een grootschalige broedvogelinventarisatie uitgevoerd in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (ca. 3.589 ha). Het doel was om inzicht te krijgen in de huidige verspreiding van de broedvogels, onder meer om de aantalsontwikkeling van de verschillende soorten in beeld te kunnen brengen. Nieuw was dat er gebruik werd gemaakt van een tablet om de waarnemingen in het veld digitaal vast te leggen en dat de territoria van alle aanwezige soorten in kaart werden gebracht (ook van 10 talrijke soorten die voorheen niet vlakdekkend werden onderzocht).

In totaal is ongeveer 700 uur aan veldwerk besteed, waarin bijna 44.000 waarnemingen zijn verzameld van 96 verschillende broedvogelsoorten. Daarvan

komen er 15 voor op de Rode Lijst, met Nachtegaal (665 territoria) als meest karakteristieke vertegenwoordiger.

Vogelsoorten die sinds eind jaren negentig uit het gebied verdwenen, zijn onder meer Boomvalk, Zomertortel en Paapje. Deze staan ook landelijk onder druk. Eerder al hielden Tapuit en enkele bodembroeders zoals Wulp het voor gezien. Daar tegenover staat dat andere soorten juist toenamen of zich recent als nieuwkomer hebben gevestigd. Gedacht kan worden aan Grauwe Gans, Aalscholver, Vuurgoudhaan, Boomleeuwerik en Appelvink. De variatie aan soorten en de over het geheel genomen forse aantallen (gemiddeld ca. 440 territoria per 100 ha) maken het Nationaal Park Zuid-Kennemerland tot een belangrijk gebied voor vogels.

1. Inleiding

In opdracht van PWN heeft Sovon in 2017 het grootste deel van Nationaal Park Zuid-Kennemerland op broedvogels geïnventariseerd. In deze rapportage worden de werkwijze en resultaten beschreven. Het resterende deel van het nationaal park – namelijk Elswout en Middenduin – is in 2016 onderzocht in opdracht van Staatsbosbeheer (zie Slaterus & Voslamber 2017a, te downloaden via de Sovon-website). De resultaten van die inventarisatie worden hier eveneens gebruikt, ten einde een beeld te schetsen van het gehele gebied en vergelijkingen met eerdere inventarisaties te vergemakkelijken.

Het veldwerk werd uitgevoerd door inventarisatiemedewerkers van Sovon, te weten Michel Klemann en Roy Slaterus. Het benodigde kaartmateriaal werd vervaardigd door Lara Marx en de opmaak van het

rapport werd verzorgd door John van Betteray. Namens PWN was Hubert Kivit betrokken bij de totstandkoming en begeleiding van deze inventarisatie. Terreineigenaren en boswachters zorgden ervoor dat het veldwerk goed kon worden uitgevoerd; van de overnachtingsmogelijkheden in De Vinkenbaan is veelvuldig gebruik gemaakt. Het ontvangst op landgoederen Caprera en Schapenduinen was bijzonder gastvrij. Rutger Zeijpveld (Staatsbosbeheer) verleende toestemming voor het gebruik van de inventarisatiegegevens van Elswout en Middenduin uit 2016 en eerdere jaren. Ruud Luntz (Natuurmonumenten) droeg eveneens bij met broedvogelgegevens uit eerdere jaren. Coen Visser ging mee met enkele veldbezoeken en deelde de kennis van zijn jarenlange nestkastonderzoek (uilen en zangvogels). Allen worden hartelijk bedankt voor hun bijdragen.

Figuur 1. Ligging van het in 2016 en 2017 onderzochte gebied. De oppervlakte in 2016 bedroeg 241 ha en in 2017 3.348 ha.

2. Gebiedsbeschrijving

Het Nationaal Park Zuid Kennemerland is gelegen langs de Noordzeekust ten westen van Haarlem in de gemeenten Bloemendaal, Haarlem, Velsen en Zandvoort. Het is een uitgestrekt duingebied. De afstand tussen IJmuiden in het noorden en Zandvoort in het zuiden beslaat bijna 9 km en die van de zee-reep tot aan de bebouwing langs de binnenduinrand bijna 5 km. Daarmee behoort het tot de 'breedste' duinen van Nederland. In figuur 1 is de ligging van het in 2016 en 2017 geïnventariseerde gebied weergegeven, in totaal ongeveer 3.589 hectare.

Het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (hierna NPZK) bestaat grotendeels uit kalkrijke duinen. Kenmerkend zijn duinroosvegetaties, duingraslanden, vochtige en droge duinvalleien, duinplassen, goed ontwikkelde struwelen en naald-, loof- en

gemengde bossen. Het areaal kalkrijk duingrasland is vooral rondom Zandvoort groot. Het Kennemerstrand bij IJmuiden is de enige locatie waar een jonge strandvlakte met duinvorming aanwezig is. In de binnenduinrand zijn diverse landgoederen gelegen, die een parkachtig landschap kennen, veelal met een rijke stinzenflora.

Sinds 2003 wordt geen water meer gewonnen in het NPZK. Hierdoor zijn de grondwaterstanden gestegen. Om verruiging van natter wordende gebieden tegen te gaan is lokaal de voedselrijke toplaag van de bodem verwijderd. Sindsdien zijn er op verschillende plekken in het buitenduin open stuifduinen te vinden. Ook grazen er sinds enkele jaren Schotse Hooglanders, Konikpaarden en zelfs Wisenten in delen van het gebied.

Figuur 2. Houtglop op 30 maart 2017.

Figuur 3. Duin en Kruidberg op 3 april 2017.

Figuur 4. Het centrale deel van NPZK op 20 april 2017.

Figuur 5. Deel van de Tankgrachten in Midden Herenduin op 25 mei 2017.

Figuur 6. De zee vanaf IJmuiderslag met Zandvoort in de verte op 14 juni 2017.

Figuur 7. Elswout op 25 juni 2016.

3. Werkwijze

3.1. Doelstelling en methode

Het doel van de inventarisatie was om inzicht te krijgen in de huidige verspreiding van broedvogels binnen het NPZK. Het ging daarbij om het bepalen van hoeveel territoria van elke soort aanwezig waren en waar deze zich bevonden. Door de resultaten te vergelijken met die van eerdere inventarisaties in het gebied wordt het mogelijk om de aantalsontwikkeling van de broedvogelbevolking in beeld te brengen. Een goede vergelijkbaarheid van de resultaten uit de verschillende jaren was een belangrijke doelstelling. Om dit te bereiken diende de methode en werkwijze zo veel mogelijk gelijk te blijven. Gewenst was een vlakdekkende broedvogelinventarisatie op basis van de BMP-methode, bestaande uit vijf bezoekrondes overdag (met het accent op de vroege ochtend) en twee bezoekrondes 's nachts. De twee belangrijkste wijzigingen waren dat er ditmaal gebruik gemaakt werd van een tablet om de waarnemingen reeds in het veld digitaal vast te leggen en dat alle aanwezige broedvogelsoorten gekarteerd werden, ook 10 talrijke soorten die voorheen niet vlakdekkend werden onderzocht.

3.2. Veldwerk

Gewerkt is op basis van de BMP-methode, beschreven in onder meer Vergeer *et al.* (2016), te downloaden via de Sovon-website. Middels vijf integrale ochtendbezoeken en twee nachtbezoeken is de verspreiding van alle aanwezige broedvogels van het grootste deel van het NPZK (3.348 ha) in 2017 in kaart gebracht. De bezoeken zijn gebracht in de periode maart-juli en bij de planning is rekening gehouden met zangpieken van in het terrein te verwachten broedvogels.

Om het veldwerk systematisch uit te voeren is het onderzoeksgebied opgedeeld in deelgebieden, vergelijkbaar met de eerdere inventarisaties. Deze gebieden zijn verdeeld over de twee karteerders; Michel Klemann nam het midden en zuiden (ca. 60% van het onderzoeksgebied) voor zijn rekening en Roy Slaterus het noorden en enkele terreinen in de binnenduinrand (ca. 40%). Tijdens het veldwerk is gebruik gemaakt van een tablet en het speciaal voor BMP-karteringen ontworpen programma Avimap. Dankzij een GPS-verbinding was het hierbij voor de karteerder altijd duidelijk exact waar hij zich in het terrein bevond. Een gedetailleerde terreinkaart die door PWN beschikbaar was gesteld en in Avimap gebruikt werd, vergemakkelijkte de oriëntatie nog meer. Overigens kenden beide karteerders het NPZK

reeds goed uit talloze bezoeken in eerdere jaren. Waarnemingen zijn dan ook nauwkeurig ingetekend. Ook waren eerdere waarnemingen tijdens dezelfde bezoekronde – ook als die op eerdere dagen gedaan werden – eenvoudig terug te zien; dit is belangrijk voor het bepalen of een bepaalde vogel al eerder werd waargenomen.

In totaal werd in 2017 ongeveer 665 uur aan veldwerk besteed: 151 uur in maart, 131 in april, 201 in mei, 142 in juni en 40 in juli (zie bijlage 1). Dit komt neer op een gemiddelde onderzoeksintensiteit van 11,9 minuten per hectare, vergelijkbaar met de eerdere inventarisaties. Het veldwerk in bosrijke terreindelen zoals in de binnenduinrand nam iets meer tijd in beslag en die in het open duin iets minder. Ruim 40% van de 109 velddagen werd gestart in het donker voordat de zon op kwam, speciaal om nachtactieve soorten te inventariseren. Daarnaast werden uitgebreide nachtrondes uitgevoerd op 15, 20, 21 en 22 juni (een goede periode om bijvoorbeeld bedelende jongen Ransuilen te vinden).

De inventarisatie die in 2016 werd uitgevoerd in Elswout en Middenduin verschilde op enkele punten. Aan deze gebieden zijn alleen vijf ochtendbezoeken gebracht (nachtbezoeken werden niet verlangd) en de onderzoeksintensiteit bedroeg gemiddeld 8,5 minuten per hectare. Houtduif, Winterkoning, Heggenmus, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink waren als broedvogel aanwezig, maar hun territoria werden niet in kaart gebracht.

3.3. Interpretatie en verwerking van de gegevens

In het veld werden de waarnemingen, voorzien van de juiste broedcode, digitaal ingevoerd. Vanuit het programma Avimap zijn de waarnemingen vervolgens overgezet naar het autoclusterprogramma van Sovon en geïnterpreteerd aan de hand van de territoriumcriteria. Voordelen van het werken met Avimap en het autoclusterprogramma zijn dat alle waarnemingen digitaal beschikbaar zijn en dat de interpretatie transparant en reproduceerbaar is. De methode is gebaseerd op Vergeer *et al.* (2016). De ligging van de territoria kan eenvoudig worden weergegeven in een GIS-bestand. De verspreidingskaarten die in bijlage 2 zijn opgenomen, zijn gemaakt met behulp van het programma Arc-GIS. Alle verzamelde waarnemingen, alsmede de daarvan afgeleide territoria, zijn digitaal opgeleverd aan PWN.

3.4. Weersomstandigheden

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt later op de dag ook af bij hoge temperaturen. Daarom wordt hier een korte beschrijving van het weer in de voorjaren van 2016 en 2017 gegeven aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI. In tabel 1 zijn enkele variabelen samengevat. De weersomstandigheden waren over het algemeen gunstig voor het verrichten van een broedvogelinventarisatie; slechts enkele veldbezoeken werden gestaakt vanwege onverwacht slecht weer of regenbuien.

Voorjaar 2016

Na een buitengewoon zachte winter (de derde op rij) ging het voorjaar in **maart** vrij koud van start. Een groot deel van de maand werd met een noordelijke stroming koude lucht aangevoerd. Het bleef daarbij vrij zonnig en tamelijk droog. De laatste dagen van maart liep de temperatuur op, maar werd het wisselvallig met af en toe flink wat wind. **April** was vrij koud en nat, met iets meer zon dan normaal. De gemiddelde temperatuur viel uiteindelijk zelfs lager uit dan in december 2015. In de eerste helft van de maand waren de temperaturen normaal, maar de tweede helft van de maand pakte onder invloed van noordelijke stromingen weer koud uit. **Mei** verliep daarentegen zeer warm, vrij zonnig en met een normale hoeveelheid neerslag. Na een koele start stegen de temperaturen tussen 6 en 12 mei regionaal tot een zomers warme 25°C en bleef het ook 's nachts opmerkelijk warm. Daarna kende de temperatuur opvallende pieken en dalen; op 24 mei werd het op sommige plekken slechts 11°C. **Juni** was gemiddeld over het land zeer nat, somber en warm, waarbij talrijke buien in het zuidoosten van het land zorgden voor neerslagrecords. De regionale verschillen waren groot, maar alleen in het noorden van het land was de neerslagsom normaal. **Juli** was vrij warm, vrij droog en aan de zonnige kant, met een zomerse pe-

riode na het midden van de maand. De eerste tropische dag (30°C of meer) diende zich aan op 20 juli.

Voorjaar 2017

Na opnieuw een zachte winter verliep **maart** zeer zacht, zonnig en droog. De laatste dagen draaide de wind naar het zuiden en werden de hoogste temperaturen geregistreerd. Op 30 maart werd zelfs een warme dag (20°C of meer) genoteerd. **April** was vervolgens vrij koud maar wel vrij zonnig en droog. Met Pasen was het bijvoorbeeld kouder dan met Kerst 2016. Het overwegend droge weerbeeld zette zich voort in **mei**. Halverwege de maand begon de temperatuur fors op te lopen. Op 16 mei werd de eerste zomerse dag (25°C of meer) vastgesteld en een dag later werd het plaatselijk zelfs tropisch warm. Het warme weer had ook in **juni** de overhand. Uiteindelijk ging deze maand als warmste juni in ruim een eeuw tijd de boeken in. De hoeveelheid neerslag week niet veel af van het langjarige gemiddelde. **Juli** werd gekenmerkt door wisselvallig zomerweer, waarbij dagen met regen(buien) werden afgewisseld door droge en warme perioden. Met landelijk gemiddeld 110 mm neerslag was het een zeer natte maand.

Figuur 8. Samenpakkende wolken boven het Vogelmeer op 18 april 2017.

Tabel 1. Enkele weersvariabelen gemiddeld over het land in 2016 en 2017 (temperatuur, aantal zonuren en hoeveelheid neerslag per maand) in de periode april-juli, op basis van gegevens van het KNMI. Ref staat voor (langjarig gemiddelde 1981-2010).

	Temperatuur (°C)			Zonuren			Neerslag (mm)		
	2016	2017	Ref	2016	2017	Ref	2016	2017	Ref
Maart	5,4	8,6	6,2	148	178	125	54	54	68
April	8,7	8,6	9,2	195	200	178	62	25	44
Mei	14,5	15,0	13,1	232	232	213	54	29	61
Juni	16,8	18,0	15,6	163	231	201	118	62	68
Juli	18,4	17,9	17,9	223	207	211	52	110	78

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de inventarisatie gepresenteerd. Voor de bijbehorende verspreidingskaarten wordt verwezen naar bijlage 2.

4.1. Soorten en aantallen

In totaal werden in 2016-2017 96 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het NPZK (zie tabel

2), waaronder 15 Rode Lijst-soorten (van Kleunen *et al.* 2017). De zeven talrijkste soorten in 2017 waren Fitis (1.642 territoria), Vink (1.059), Grasmus (1.027), Merel (1.003), Koolmees (938), Heggenmus (839) en Winterkoning (829). De eerstvolgende soort in deze 'ranking' volgde op enige afstand, namelijk Roodborst met 710 territoria. De enige soort die wel in 2016 werd vastgesteld maar niet in 2017 was Kerkuil (1 territorium).

Tabel 2. Aantallen territoria van alle in 2016 en 2017 vastgestelde broedvogels in het NPZK (respectievelijk 241 ha en 3.348 ha). Bij enkele talrijke soorten die in 2016 niet zijn onderzocht wordt de afkorting 'ng' (niet geteld) gebruikt.

	Rode Lijst	2016	2017	Totaal		Rode Lijst	2016	2017	Totaal
Knobbelzwaan		2	5	7	Grote Bonte Specht		25	204	229
Grauwe Gans		14	105	119	Kleine Bonte Specht		0	7	7
Soepgans		0	1	1	Ekster		0	66	66
Grote Canadese Gans		12	19	31	Gaai		9	55	64
Nijlgans		10	30	40	Kauw		7	23	30
Bergeend		0	3	3	Zwarte Kraai		4	91	95
Tafeleend		0	11	11	Goudhaan		2	50	52
Kuifeend		1	18	19	Vuurgoudhaan		0	12	12
Krakeend		4	14	18	Pimpelmees		ng	673	-
Slobeend	Kwetsbaar	1	4	5	Koolmees		ng	938	-
Wilde Eend		27	60	87	Kuifmees		1	51	52
Fazant		0	1	1	Zwarte Mees	Gevoelig	4	21	25
Aalscholver		0	89	89	Glanskop		8	93	101
Ooievaar		0	1	1	Boomleeuwerik		6	157	163
Dodaars		0	16	16	Boerenzwaluw	Gevoelig	3	4	7
Fuut		0	6	6	Staartmees		2	77	79
Geoorde Fuut		0	9	9	Fluiter		0	12	12
Wespendief		0	1	1	Tjiftjaf		ng	658	-
Havik		0	12	12	Fitis		ng	1.642	-
Sperwer		1	8	9	Braamsluiper		0	181	181
Buizerd		4	31	35	Grasmus		14	1.027	1.041
Torenavalk	Kwetsbaar	0	1	1	Tuinfluiter		4	151	155
Waterhoen		2	8	10	Zwartkop		56	502	558
Meerkoet		12	70	82	Sprinkhaanzanger		6	111	117
Kleine Plevier		0	13	13	Spotvogel	Gevoelig	0	1	1
Kievit		2	20	22	Bosrietzanger		2	8	10
Houtsnip		1	15	16	Kleine Karekiet		7	73	80
Tureluur	Gevoelig	0	2	2	Rietzanger		0	4	4
Zilvermeeuw		0	3	3	Boomklever		22	132	154
Holenduif		10	20	30	Boomkruiper		21	261	282
Houtduif		ng	166	-	Winterkoning		ng	829	-
Turkse Tortel		0	4	4	Spreeuw		1	7	8
Halsbandparkiet		4	4	8	Merel		ng	1.003	-
Koekoek	Kwetsbaar	0	11	11	Zanglijster		40	276	316
Kerkuil		1	0	1	Grote Lijster	Kwetsbaar	1	18	19
Bosuil		5	31	36	Grauwe Vliegenvanger	Gevoelig	1	41	42
Ransuil	Kwetsbaar	0	1	1	Roodborst		ng	710	-
IJsvogel		1	3	4	Nachtegaal	Kwetsbaar	23	642	665
Groene Specht		2	12	14	Blauwborst		0	31	31

Tabel 2. Vervolg.

	Rode Lijst	2016	2017	Totaal		Rode Lijst	2016	2017	Totaal
Gekraagde Roodstaart		10	277	287	Groenling		8	89	97
Roodborsttapuit		1	160	161	Putter		4	116	120
Bonte Vliegenvanger		0	1	1	Sijs		0	6	6
Heggenmus		ng	839	-	Kneu	Gevoelig	3	204	207
Huismus	Gevoelig	0	126	126	Kleine Barmsijs		0	1	1
Witte Kwikstaart		2	43	45	Roodmus	Gevoelig	0	2	2
Boompieper		12	163	175	Goudvink		4	57	61
Graspieper	Gevoelig	0	76	76	Appelvink		2	112	114
Vink		ng	1.059	-	Rietgors		0	28	28

4.2. Vergelijking met eerdere jaren

Met vier meetmomenten sinds eind jaren negentig beginnen populatieontwikkelingen zich steeds duidelijker af te tekenen. Van veel soorten passen de resultaten van 2016-2017 goed in het beeld dat zich in de eerdere jaren reeds gevormd had (toename, afname, stabiel). Bij sommige soorten is de interpretatie ingewikkelder, bijvoorbeeld door schommelingen in de stand. Tabel 3 geeft de aantalsontwik-

keling per soort weer. Het betreft hier de aantallen territoria binnen het gebied dat in alle vier inventarisaties is onderzocht (3.467 ha). Tot de meest in het oog springende 'stijgers' behoren Grauwe Gans, Grote Canadese Gans, Aalscholver, Vuurgoudhaan, Boomleeuwerik, Boomklever, Witte Kwikstaart, Groenling, Putter en Appelvink. Soorten die afnemen zijn onder meer Bergeend, Fazant, Holenduif, Zomertortel, Koekoek, Groene Specht en Graspieper.

Tabel 3. Aantallen territoria van een selectie van broedvogels in het NPZK tijdens de vier grootschalige karteringen, binnen het gebied dat in alle vier inventarisaties is onderzocht (3.467 ha). Vogelsoorten die slechts in één van de jaren zijn vastgesteld zijn niet in dit overzicht opgenomen. Datzelfde geldt voor een aantal talrijke soorten die niet in alle jaren zijn onderzocht.

	Rode Lijst	1996-1999	2003-2004	2010-2011	2016-2017
Knobbelzwaan		2	9	5	6
Grauwe Gans		1	18	63	110
Grote Canadese Gans		0	5	18	31
Nijlgans		30	33	49	38
Bergeend		7	12	7	2
Mandarijneend		9	8	0	0
Tafeleend		16	11	19	11
Kuifeend		75	81	85	18
Krakeend		7	21	33	17
Slobeend	Kwetsbaar	3	4	3	5
Wilde Eend		102	107	81	82
Wintertaling	Kwetsbaar	2	1	3	0
Fazant		28	2	1	1
Aalscholver		0	0	16	89
Dodaars		18	33	11	16
Fuut		13	15	10	6
Geoorde Fuut		1	4	4	9
Wespendief		2	2	0	1
Havik		11	14	15	12
Sperwer		10	3	1	8
Buizerd		25	25	21	34
Torenvalk	Kwetsbaar	5	2	0	1
Boomvalk	Kwetsbaar	13	4	0	0
Waterral		4	2	0	0
Waterhoen		13	23	6	9

Tabel 3. Vervolg.

	Rode Lijst	1996-1999	2003-2004	2010-2011	2016-2017
Meerkoet		95	84	70	80
Scholekster		5	2	1	0
Kleine Plevier		4	9	4	13
Kievit		14	27	20	22
Houtsnip		35	12	24	14
Zilvermeeuw		17	4	5	3
Holenduif		85	64	37	26
Turkse Tortel		11	1	0	4
Zomertortel	Kwetsbaar	3	12	0	0
Koekoek	Kwetsbaar	49	30	42	11
Kerkuil		0	0	1	1
Bosuil		31	15	23	36
Ransuil	Kwetsbaar	3	5	2	1
IJsvogel		0	1	0	4
Groene Specht		50	28	12	13
Grote Bonte Specht		155	169	253	224
Kleine Bonte Specht		8	10	17	7
Ekster		117	74	33	57
Zwarte Kraai		144	104	59	83
Goudhaan		27	44	26	52
Vuurgoudhaan		1	0	2	12
Baardman		0	1	2	0
Kuifmees		44	56	40	51
Zwarte Mees	Gevoelig	12	33	15	23
Glanskop		117	179	111	100
Veldleeuwerik	Gevoelig	0	1	1	0
Boomleeuwerik		61	79	57	160
Boerenzwaluw	Gevoelig	0	5	2	4
Staartmees		86	84	84	76
Fluiter		11	9	10	10
Braamsluiper		172	165	190	171
Grasmus		1.064	1.141	1.377	981
Tuinfluiter		85	74	109	148
Zwartkop		364	386	595	518
Sprinkhaanzanger		120	192	159	112
Spotvogel	Gevoelig	0	0	3	1
Bosrietzanger		19	16	19	9
Kleine Karekiet		43	59	60	65
Rietzanger		4	5	9	4
Boomklever		47	75	111	144
Boomkruiper		205	187	200	266
Wielewaal	Kwetsbaar	5	1	2	0
Zanglijster		161	198	146	283
Grote Lijster	Kwetsbaar	7	11	5	19
Grauwe Vliegenvanger	Gevoelig	59	31	27	41
Nachtegaal	Kwetsbaar	762	563	711	627
Blauwborst		0	18	34	30
Gekraagde Roodstaart		170	109	215	280
Roodborsttapuit		186	186	187	154
Witte Kwikstaart		2	6	10	42
Boompieper		220	210	212	174
Graspieper	Gevoelig	129	188	95	69
Groenling		11	15	20	85
Putter		5	31	46	111

Tabel 3. Vervolg.

	Rode Lijst	1996-1999	2003-2004	2010-2011	2016-2017
Kneu	Gevoelig	244	231	162	198
Goudvink		56	68	45	58
Appelvink		2	23	55	111
Rietgors		36	60	45	27

5. Soortbesprekingen

Dit hoofdstuk bestaat uit korte besprekingen van alle in 2016-2017 vastgestelde broedvogelsoorten, evenals van enkele mogelijke broedvogelsoorten en recent verdwenen soorten. Achter elke soortnaam wordt het aantal vastgestelde territoria in beide jaren vermeld; in 2016 zijn Elswout en Middenduin geïnventariseerd en in 2017 het overige deel van het NPZK. Bij enkele talrijke soorten die in 2016 niet zijn onderzocht wordt de afkorting 'ng' (niet geteld) gebruikt. Van Rode Lijst-soorten wordt de status vermeld, conform van Kleunen *et al.* 2017.

Hoofdzakelijk gegevens uit de vier onderzoeksperiodes zijn gebruikt. In tussenliggende jaren kan de situatie anders zijn geweest. Landelijke trendgegevens die worden aangehaald, zijn afkomstig van het Netwerk Ecologische Monitoring (Sovon, CBS, zie www.sovon.nl). Hierbij worden de volgende categorieën onderscheiden:

- Sterke toename (++): significante toename van > 5% per jaar vanaf 1990 (minimaal verdubbeling in 15 jaar tijd).
- Toename (+): significante toename van < 5% per jaar vanaf 1990.
- Stabiël (=): geen significante aantalsverandering vanaf 1990.
- Matige afname (-): significante afname van < 5% per jaar vanaf 1990.
- Sterke afname (--): significante afname van > 5% per jaar vanaf 1990.
- Onzeker (?): geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (meestal sterke fluctuaties).

De volgende bronnen zijn veelvuldig geraadpleegd: Geelhoed *et al.* 1998, Klemann & Veenstra 2000, Veenstra & van Spanje 2004, Groot 2011, van Groen *et al.* 2012 en Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland 2015. Een schat aan informatie over de broedvogelonderzoeken in het NPZK is tevens te vinden op www.eco-on-site.nl.

Knobbelzwaan (landelijk: + / 2 + 5 territoria)
De meeste Knobbelzwanen broeden in de laaggelegen delen van het land, vooral in open graslanden met veel sloten in het veenweidegebied. Rond meren en plassen treden soms concentraties op. Veel Knobbelzwanen zijn nazaten van om hun dons gekweekte vogels. De laatste van zulke 'zwanendriften' werden rond 1965 opgedoekt. Losgelaten vogels en hun nazaten vormden een groeiende en zich uitbreidende broedpopulatie. Intensieve vervolging remt deze ontwikkeling regionaal af. De broedpopulatie wordt ook gereguleerd door koude winters die zowel

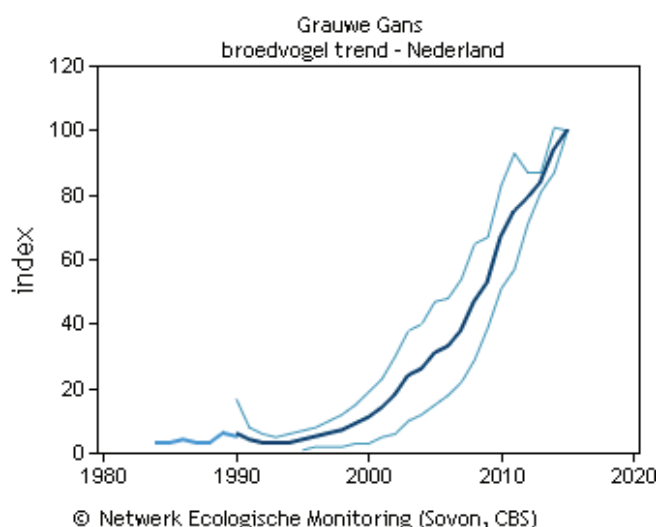
wintersterfte veroorzaken als slechte broedprestaties, door verzwakte conditie van broedvogels. Desalniettemin is er landelijk sprake van een toename.

In het NPZK werden in totaal zeven territoria vastgesteld op de verschillende duinplassen (met uitzondering van het Wed en de Oosterplas) en op de Zanderijvaart in Middenduin en in Elswout. Het leek erop dat meerdere paren niet tot broeden kwamen of er niet in slaagden om jongen groot te brengen. Families met jongen werden alleen gezien op het Spartelmeer, in De Bokkedoorns en op de Brouwerskolk. De aantalsontwikkeling in het NPZK vertoont enige schommelingen, met negen territoria in 2003-2004 als maximum.

Grauwe Gans (landelijk: ++ / 14 + 105 territoria)

In de eerste helft van de twintigste eeuw verdween de Grauwe Gans nagenoeg als broedvogel door ontginning van moerassen en bejaging. Uitzetpogingen leidden rond 1970 tot broedpopulaties in Friesland en het Deltagebied, gevolgd door een spontane vestiging in Flevoland. Daarna begon een periode van stormachtige uitbreiding, waarbij alleen de droge en bosrijke streken van Nederland werden overgeslagen. De aantallen broedparen namen toe van hooguit 150 in 1977 naar bijna 9.000 in het jaar 2000 en een veelvoud nadien (zie figuur 9).

In het NPZK is de toename niet onopgemerkt gebleven; het aantal steeg over de vier inventarisaties van één eind jaren negentig, naar bijna 20 in 2003-2004, ruim 60 in 2010-2011 en bijna 120 in 2016-2017. Het lijkt erop dat tegenwoordig verscheidene paren in het vroege voorjaar een broedpoging onder-

Figuur 9. Trend van de Grauwe Gans als broedvogel in Nederland.

nemen, maar dat het broedsucces te verwaarlozen is. Ook de vorige inventarisatie maakte melding van een lage overleving. De meeste paren zijn te vinden op de duinplassen. Het Vogelmeer was wederom een belangrijke plek, maar ook elders hielden zich flinke aantallen op. Op sommige plassen, waaronder het Kennemermeer, verbleven in het vroege voorjaar paren die niet tot broeden overgingen. Paren van mislukte broedgevallen vormden in de loop van het seizoen flinke groepen; de afwezigheid van jongen was daarbij zeer opvallend. Het enige cluster van acht families met jongen hield zich in mei 2016 op langs de Zanderijvaart in Middenduin. Twee andere families met jongen verbleven gelijktijdig in Elswout. In het resterende deel van het NPZK werd alleen één familie met jongen geregistreerd, in mei 2017 bij het Vogelmeer.

Soepgans (landelijk: = (vanaf 2007) / 0 + 1 territorium)

Soepganzen zijn afstammelingen van losgelaten of ontsnapte vogels. Hun landelijke verspreiding is in 1998-2000 voor het eerst in kaart gebracht. Ze broeden vooral in het waterrijke deel van het land en speciaal in stedelijke omgeving en nabij boerderijen. De vogels nestelen geregeld samen met Grauwe Ganzen of andere ganzen, waardoor allerlei kleurvariaties optreden. De aantalsontwikkeling is slecht bekend. In 2017 bevond zich in het NPZK één broedpaar op het Vogelmeer.

Grote Canadese Gans (landelijk: ++ / 12 + 19 territoria)

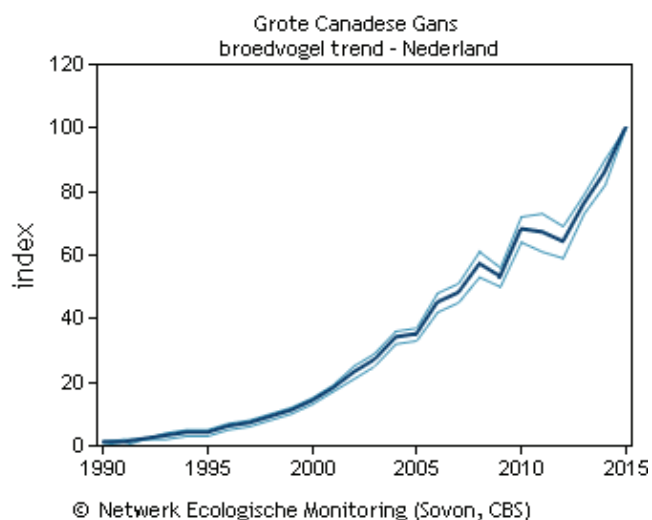
De broedpopulatie van de Grote Canadese Gans bestaat uit nazaten van losgelaten of ontsnapte vogels. De eerste broedgevallen, vanaf 1974, mislukten veelal door afschot en verstoring. Dit hield de storm-

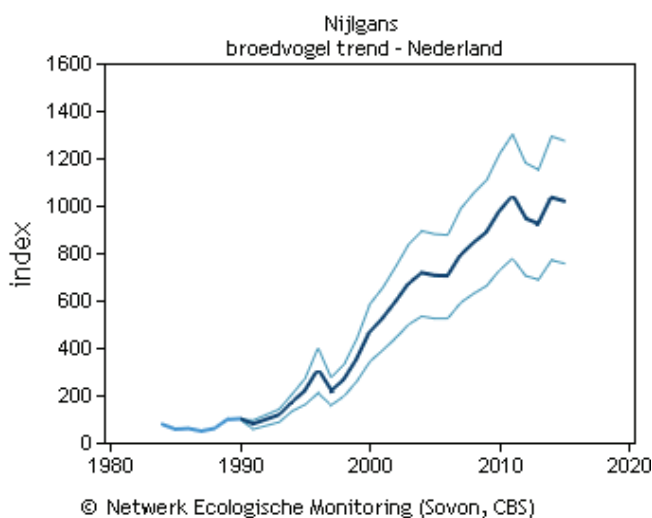
Figuur 11. Familie Grote Canadese Ganzen in Elswout op 25 juni 2016.

achtige kolonisatie van Nederland echter niet tegen. Deze vond in eerste instantie plaats vanuit verspreidingskernen zoals in Noord- en Zuid-Holland en het westen en midden van Noord-Brabant. Nog steeds zijn deze provincies goed voor minstens de helft van de broedpopulatie. Deze omvatte rond 2000 al 1200 paren en groeide daarna sterk door (zie figuur 10). In 2016 werden 12 territoria vastgesteld in Elswout. Ten minste één familie slaagde er hier in om jongen groot te brengen. Zeker twee van de 19 families een jaar later in het overige deel van het NPZK brachten eveneens met succes jongen groot, namelijk op het Vogelmeer en bij Caprera. De Grote Canadese Gans kwam minder wijd verspreid voor dan de Grauwe Gans, met relatief veel paren aan de randen van het gebied.

Nijlgans (landelijk: ++ / 10 + 30 territoria)
Nijlganzen, afstammelingen van losgelaten of ontsnapte siervogels, zijn een bekende verschijning

Figuur 10. Trend van de Grote Canadese Gans als broedvogel in Nederland.

Figuur 12. Trend van de Nijlgans als broedvogel in Nederland.

in het landschap. Toch deden ze pas in 1967 hun intrede als broedvogel. Vanuit verspreidingskernen bij Den Haag, Groningen en in het oostelijk Rivierengebied koloniseerden ze grote delen van het land. De hoogste dichtheden zijn te vinden in graslandgebieden met waterpartijen in de laaggelegen delen van vooral West-Nederland en het rivierengebied. De Nijlgans komt eveneens tot broeden in stedelijk gebied en zelfs tot diep in grote bossen, op gekraakte roofvogelnesten. Het succes van deze soort is deels een gevolg van het lange broedseizoen en meerdere broedsels per jaar, tot midden in de winter. Nijlganzen verdedigen zich fel tegen predatoren of andere indringers. Toch zijn er tot dusverre geen aanwijzingen dat dit ten koste van andere watervogelpopulaties gaat.

De landelijke toename (zie figuur 12) werd ook zichtbaar in het NPZK. Met 50 territoria piekte de Nijlgans hier in 2010-2011. Het aantal voor 2016-2017 kwam uit op 40. De soort wordt op uiteenlopende (en soms verrassende) plekken aangetroffen, vooral in het midden- en binnenduin. Op drie plekken (Elswout, Landgoed Duin & Kruidberg en nabij ingang Duin & Kruidberg) werden families met jongen gezien, maar ook van deze soort lijkt het broedsucces in het NPZK tegenwoordig niet denderend.

Bergeend (landelijk: + / o + 3 territoria)

Bergeenden broeden in de volledige kuststrook en vaak ook in poldergebieden. Dit laatste is vooral het geval indien het licht verzilde gebieden betreft met modderige slootkanten, zoals in de Kop van Noord-Holland en het noorden van Friesland en Groningen. Plaatselijk wordt ook in boerenschuren en vervallen gebouwen gebroed. Dieper in het binnenland nestelen Bergeenden ruim verspreid langs de Grote Rivieren en meer lokaal op vennen, afgravingen en nieuwe natte natuur. Overigens gaat maar een deel, misschien maar de helft, van de aanwezige paren jaarlijks tot broeden over. Van oorsprong een kustvogel, heeft de Bergeend vanaf 1970 zijn broedgebied landinwaarts uitgebreid. Tegelijkertijd verminderden de aantallen in de duinstrook, waarbij de decimering van het Konijn (levert nestgelegenheid en houdt de vegetatie kort) en predatie door Vossen meespeelt. Door de uitbreiding over het binnenland is de Nederlandse broedpopulatie als geheel desondanks licht gegroeid.

De inventarisatie van 2003-2004 resulteerde nog in 12 territoria. Sindsdien zette de afname door, met zeven in 2010-2011 en nog slechts drie in 2017. Het betrof toen twee paren op het Vogelmeer en één op het Kennemermeer. Op 14 juni 2017 werd een familie met zes pullen waargenomen op het Vogelmeer.

Mandarijneend (landelijk: ? / o territoria)

Uit collecties ontsnapte Mandarijneenden en hun

nazaten broeden in Nederland vanaf ongeveer 1970. De landelijke aantallen zijn toegenomen van een tiental broedparen rond 1980 naar rond 250 in 2000 en nog wat meer daarna. De verspreiding kent zwaartepunten op de noordoostelijke en zuidelijke Veluwe, in de Betuwe, op de Utrechtse Heuvelrug en in Midden-Limburg. Als bewoner van grote hopen, bijvoorbeeld oude nesten van Zwarte Specht, komt de Mandarijneend ook in bossen voor, nabij bosvijvers of beken.

De tijd dat de Mandarijneend als broedvogel in het NPZK voorkwam – met name in Elswout – lijkt inmiddels voorbij. De inventarisaties van 1996-1999 en 2003-2004 leverden nog 8-9 territoria op, maar sindsdien bleef de teller steken op nul.

Tafeleend (landelijk: = / o + 11 territoria)

De Tafeleend is een vrij schaarse en nogal lokaal voorkomende broedvogel, met de meest ruime verspreiding en hoogste dichtheden in de laagveen-gebieden van West- en Noord-Nederland. Elders nestelt hij vooral in de duinen, op vennen en hier en daar langs de Grote Rivieren. Voorheen een zeldzame broedvogel van Friesland en Noord-Brabant, namen aantallen en verspreiding na 1940 duidelijk toe. Vanaf ongeveer 1980 stagneerde dit en werd een deel van de nieuwe broedplekken ook weer verlaten. Herstel van de waterkwaliteit in veel gebieden, voor sommige andere eenden belangrijk, leidde niet tot toenemende aantallen Tafeleenden.

Met 11 territoria in het NPZK was de Tafeleend in 2016-2017 een fractie minder talrijk dan in de eerdere jaren. De verspreiding beperkte zich tot het Kennemermeer, Vogelmeer en De Bokkedoorns. Alleen op laatstgenoemde plek werd een familie met pullen waargenomen.

Kuifeend (landelijk: + / 1 + 18 territoria)

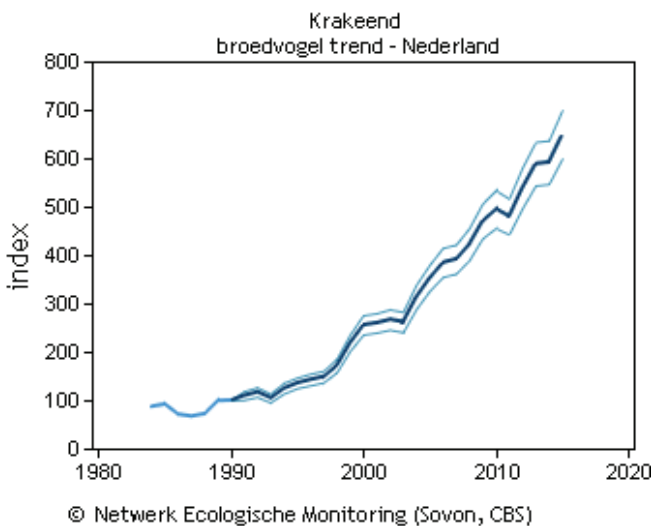
Broedende Kuifeenden kennen een ruime verspreiding in Nederland maar zijn het talrijkst in de noordwestelijke helft van het land, zowel in natte natuurgebieden als agrarisch gebied met veel sloten. Aantallen en verspreiding namen in ons land explosief toe vanaf ongeveer 1950, net als elders in West-Europa. Hierbij speelden waarschijnlijk verdroging en ontginning van Oost-Europese broedgebieden en toegenomen voedselrijkdom van Nederlandse wateren mee. De toename zette tussen pakweg 1975 en 2000 nog door op vooral de hoge gronden. Op de lage gronden stabiliseerden ze en in de duinen namen ze zelfs af, na eerdere snelle toename. Met 19 territoria in het NPZK was de Kuifeend in 2016-2017 aanzienlijk minder talrijk dan in de eerdere jaren, toen de aantallen rond 80 schommelden. Opvallend was dat op zowel het Duinmeer als het Cremermeer zowel voorafgaand aan als na afloop van het broedseizoen meerdere Kuifeenden verble-

ven. Deze waarnemingen voldeden niet aan de territoriumcriteria en hadden mogelijk betrekking op (mislukte) broedvogels van elders. Ook in het NPZK zelf leek overigens van broedsucces weinig sprake; waarnemingen van families met pullen ontbraken.

Krakeend (landelijk: ++ / 4 + 14 territoria)

De Krakeend is in Laag-Nederland een wijd verbreide broedvogel van moerasgebieden, duinplassen en open polders met veel grasland en sloten. Elders is het een meer lokale broedvogel van onder meer vennen. Tot ongeveer 1960 was de Krakeend een zeldzame broedvogel. Aantallen en verspreiding namen daarna sterk toe (zie figuur 13), net als elders in West-Europa. Grootschalige ontginning van Oost-Europese broedgebieden gaf wellicht de eerste aanzet tot een uitbreiding over West-Europa. Vervolgens wist hij te profiteren van nieuw aangelegde (of afgedamde en verzoete) wateren. De verspreiding als broedvogel breidt zich nog steeds uit.

Het lijkt er op dat aan de toename in het NPZK een einde is gekomen. Na de aantalspiek van 33 territoria in 2010-2011 liep het aantal weer terug naar 18. De komende jaren zullen uitwijzen of dat een structurele ontwikkeling betreft. De enige waarneming van een vrouwtje met (11) pullen in 2016-2017 werd gedaan op 29 juni 2017 op het Vogelmeer.

Figuur 13. Trend van de Krakeend als broedvogel in Nederland.

Slobeend (landelijk: - / RL: kwetsbaar / 1 + 4 territoria)

De Slobeend is een karakteristieke broedvogel van vochtige graslanden in het lage deel van het land, inclusief het rivierengebied. De hoogste dichtheden zijn te vinden in de veenweidegebieden. Op de hoge gronden is hij veel schaarser. Lange tijd leek de Slobeend zich goed te kunnen handhaven in het

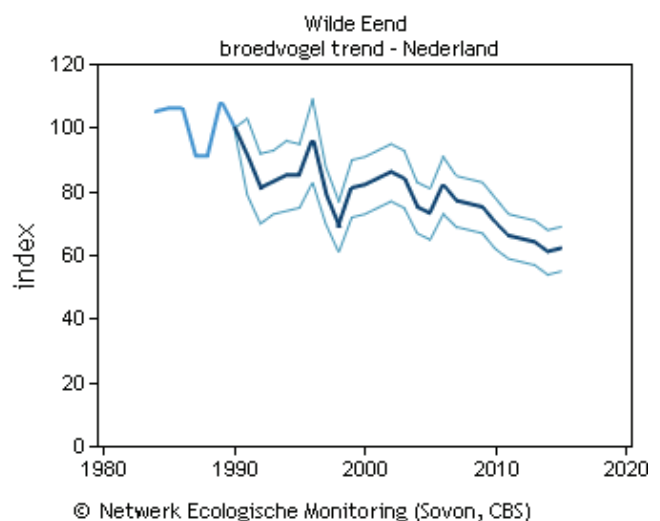
Nederlandse landschap, enige afname in bijvoorbeeld de duinen (door verdroging) ten spijt. Sinds ongeveer 1990 nemen de landelijke aantallen echter af en is deze eend vooral op de hoge gronden op veel plaatsen verdwenen. De afname zal op zijn minst deels een gevolg zijn van verlaging van waterpeilen en andere veranderingen in het steeds intensiever gebruikte boerenland.

In 2016-2017 werden in totaal vijf territoria opgetekend in het NPZK, namelijk rond het Vogelmeer, Cremermeer en Duinmeer en in Elswout. Waaks gedrag was de hoogst vastgestelde broedcode; families met jongen werden niet waargenomen. Het aantal territoria is vergelijkbaar met dat van de eerdere inventarisaties.

Wilde Eend (landelijk: - / 27 + 60 territoria)

De Wilde Eend is een van de meest verbreide Nederlandse broedvogels. De meerderheid nestelt in de laaggelegen delen van het land, vooral in waterrijke polders en moerassen. Op de hoge gronden is deze eend minder talrijk maar ontbreekt hij zelden; soms broedt hij op grote afstand van water. Ook in stedelijk gebied is de Wilde Eend een gewone broedvogel. Aantallen en verspreiding leken op landelijk niveau lange tijd nauwelijks verandering te ondergaan. Regionale afnames, zoals door verdroging van duinvalleien, werden gecompenseerd door toenames elders. Sinds ongeveer 1990 nemen de aantallen echter om onduidelijke redenen af (zie figuur 14).

Het verspreidingsbeeld van de Wilde Eend in het NPZK veranderde weinig over de vier inventarisaties. Wel liggen de aantallen in de laatste twee periodes op een iets lager niveau. Opmerkelijk is verder dat de inventarisatie van 2016-2017 slechts twee waarnemingen opleverde van vrouwtjes met pullen, namelijk op 24 mei 2016 in Elswout en op 13 juni 2017 op het Kennemermeer.

Figuur 14. Trend van de Wilde Eend als broedvogel in Nederland.

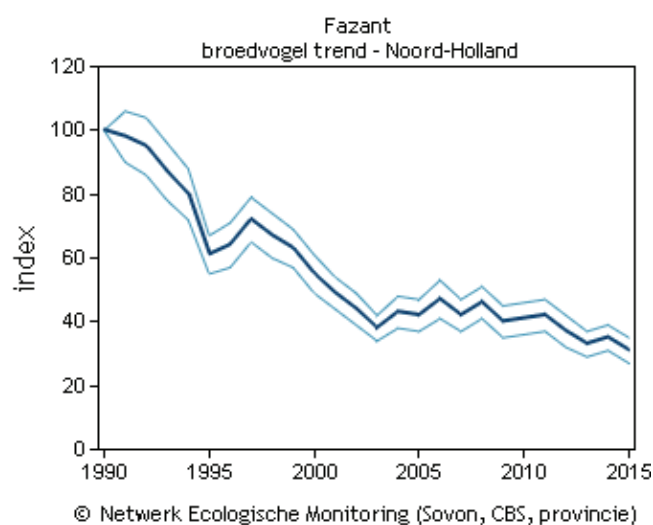
Wintertaling (landelijk: - / RL: kwetsbaar / o territoria)

De meeste Wintertalingen broeden in vennen en in mindere mate andere plassen op de hoge zandgronden. In het westen en noorden van het land is deze soort, buiten de duinen (vooral Waddeneilanden) schaars, al nestelt hij lokaal in graslandpolders. De aantallen schommelen sterk van jaar tot jaar, waarbij ze doorgaans het laagst zijn na een strenge winter gevolgd door een droog voorjaar. Op de lange termijn gezien nemen de landelijke aantallen af en krimpt de verspreiding in. Dit houdt voor een deel verband met verdroging van broedplaatsen. Het via terreinmaatregelen hoog houden van de waterstand in natuurgebieden is doorgaans gunstig voor de Wintertaling.

Er werden in totaal 15 waarnemingen van Wintertalingen ingetekend tijdens de inventarisatie van 2016-2017, merendeels in maart-april bij het Vogelmeer en het Kennemermeer. Deze voldeden echter niet aan de territoriumcriteria. De eerdere inventarisaties leverden wel 1-3 territoria op. In elk geval bij de drie territoria uit 2011 bij het Vogelmeer ontbrak het echter aan concrete aanwijzingen voor broeden.

Fazant (landelijk: - / o + 1)

Fazanten komen in grote delen van Nederland voor maar ontbreken in stedelijk gebied en bosrijke omgeving. Ze zijn het talrijkst in agrarisch gebied op de kleigronden van Zuidwest- en Noordoost-Nederland. Rond 1975 kwamen Fazanten nog wijd verspreid voor op de Veluwe en in andere bosachtige gebieden. De verdwijning hier, en de scherpe afname op veel plaatsen elders, is een gevolg van het vanaf 1978 geleidelijk afbouwen van het uitzetbeleid (zie figuur 15 voor de trend in Noord-Holland). De onnatuurlijk hoge dichtheden die daarvan het gevolg waren, ver-

Figuur 15. Trend van de Fazant als broedvogel in Noord-Holland.

dwenen als gevolg van predatie door Vos en Havik, iets dat versneld werd door enkele strenge winters. De afname vlakt inmiddels af en de soort weet zich in verschillende delen van het land te handhaven, zij het in lagere dichtheden dan weleer. Illegale uitzet komt overigens nog steeds voor.

Sinds de Fazant in het duingebied niet meer wordt uitgezet en bijgevoerd, is de soort hier sterk achteruitgegaan. In de Amsterdamse Waterleidingduinen werd de stand in 1971-1976 nog geschat op 1.200 paren, maar in 1983-94 was dit aantal gedaald tot ongeveer 75. De inventarisatie van het NPZK in 1996-1999 leverde voor dit gebied toen nog 30 paren op. Daarna ging het snel met de afname. In 2017 was er nog maar één baltsende fazantenhaan te vinden, in de zeereep van Duin en Kruidberg.

Aalscholver (landelijk: + / o + 89 territoria)

Kolonies Aalscholwers zijn zowel nabij zoete als zoute wateren te vinden, doorgaans in bomen maar soms op de grond, zoals op (predatievrije) eilanden. Van de rond 60 kolonies liggen de verreweg grootste in het IJsselmeergebied, gevolgd door de Waddeneilanden, het Deltagebied en de Hollandse duinen. Vestigingen in het rivierengebied blijven relatief schaars door de geringe oppervlakte aan geschikte wateren om te vissen. De landelijke aantallen namen door het wegvallen van (intensieve) vervolgging en het terugdringen van waterverontreiniging sterk toe sinds midden jaren zeventig, net als elders in Europa. De toename vond het eerst plaats in het IJsselmeergebied, waar de aantallen sinds begin jaren negentig niet meer groeien. De uitbreiding over andere delen van het land kreeg vooral in de jaren negentig zijn beslag. Landelijk gezien veranderen de aantallen momenteel weinig meer. Het aantal kolonies groeit nog licht, maar het aantal paren per kolonie neemt wat af. Een dergelijke stabilisatie treedt ook elders in NW-Europa op.

In de inmiddels vaste kolonie bij het Vogelmeer werden in 2017 89 nesten geteld. Dit was het hoogste

Figuur 16. Aalscholverkolonie aan het Vogelmeer op 11 mei 2017.

aantal tot dusver. In 2010 werd hier voor het eerst gebroed (14 nesten) en een jaar later ging het om 16 nesten.

Ooievaar (landelijk: ++ / 0 + 1 territorium)

De Ooievaar was rond 1910 een bekende verschijning, met landelijk ten minste 500 broedparen. Na een decennia lange afname, vooral een gevolg van intensiever agrarisch grondgebruik, waren er rond 1990 maar 10 paren over. Het fokken, uitzetten en bijvoederen van Ooievaars, begonnen in 1969, wierp na een lange aanloop vruchten af. De stand herstelde niet alleen na 1990 maar groeide zelfs tot meer dan 800 paren. De betrokken vogels, merendeels afstammelingen van het fokproject, vertonen in toenemende mate weer 'wild' gedrag. Zo trekt het merendeel van de jonge vogels weg. De verspreiding, lange tijd sterk geconcentreerd rond de voormalige fokcentra, wordt geleidelijk ruimer. Zelfs in Oost- en Zuid-Nederland broeden tegenwoordig enkele Ooievaars. Ook over de grens in Duitsland is eenzelfde ontwikkeling gaande als in Nederland.

Bij Santpoort, net binnen de grenzen van het NPZK, kwam in 2017 een paar Ooievaars tot broeden op een (kunstmatig) paalnest; eind juni werd hier één jong gezien. Ook in 2011 werd hier al een broedpaar aangetroffen.

Dodaars (landelijk: + / 0 + 16 territoria)

Dodaarzen broeden in het hele land op zoetwaterplassen met veel oeverbegroeiing, tot op kleine vijvers en vennetjes. De landelijke aantallen verschillen soms opmerkelijk van jaar tot jaar. De pieken vallen vaak samen met een reeks van zachte winters in combinatie met neerslagrijke voorjaren. Omgekeerd kelderen de aantallen na strenge winters zoals midden jaren tachtig en negentig, en zijn sommige broedplaatsen ongeschikt in droge voorjaren. De verspreiding in de lage delen van het land kromp in het laatste kwart van de twintigste eeuw. De vestiging in nieuwe natte natuur en een toename in natuurgebieden op de zandgronden, door maatregelen om de waterstand hoog te houden, compenseert dit verlies ten dele.

In het NPZK schommelen de aantallen enigszins. Het aantal van 16 uit de inventarisatie van 2016-2017 ligt mooi in het midden. Plassen en andere wateren met oevervegetatie, soms zelfs in bosrijke terreindelen zoals de Tankgrachten in Midden-Herenduin, zijn nog altijd bij de Dodaars in trek. De aantallen bij het Vogelmeer zijn recent weer verdubbeld (drie in 2010-2011, zes nu). Een bekend nest bevond zich pal voor de vogelhut alhier. Families met jongen werden waargenomen op de Tankgrachten en op de Oosterplas.

Fuut (landelijk: - / 0 + 6 territoria)

Futen nestelen op vrijwel alle zoetwaterplassen van enige omvang, ook in stadsvijvers en grachten. Onder uitzonderlijke omstandigheden (veel voedsel, weinig nestgelegenheid) broeden enkele tientallen paren dicht bijeen, zoals bekend is uit het IJsselmeergebied. Oorspronkelijk vooral een soort van Laag-Nederland is de Fuut inmiddels ook op de hoge gronden een bekende verschijning. De landelijke aantallen namen in de twintigste eeuw krachtig toe als gevolg van bescherming (vervolgving begin twintigste eeuw), beter voedselaanbod (meer vis door meststoffen in oppervlaktewateren), het in bezit nemen van nieuw ontstane wateren (o.a. afgravingen) en het afleggen van de schuwheid (vestiging in stedelijk gebied). Aan deze toename kwam inmiddels een eind. De landelijke aantallen vertonen een licht dalende tendens, wellicht mede door het terugdringen van meststoffen (en dus: minder vis) in het water.

De zes territoria die in 2017 werden gevonden langs een zelfde aantal duinplassen betekenden een daling van de stand in het NPZK. Families met jongen werden waargenomen op het Vogelmeer (slechts één jong) en de Oosterplas (drie jongen). Nestbouw werd vastgesteld op het Duinmeer. In eerdere jaren schommelden de aantallen territoria tussen 10 en 16.

Geoorde Fuut (landelijk: + / 0 + 9 territoria)

De Geoorde Fuut broedt vanaf 1918 in ons land in jaarlijks sterk wisselende aantallen. Die variatie wordt deels veroorzaakt door droogte of juist gunstige waterstanden op de broedplaatsen. Gewoonlijk nestelt minstens de helft van de Nederlandse broedvogels in de vennen van Drenthe en Noord-Brabant, vaak samen met Kokmeeuwen. Nieuw ontstane natte natuur elders wordt eveneens benut, zij het soms tijdelijk. De landelijke aantallen namen tussen 1980 en 2000 toe van enkele tientallen tot enkele honderden paren. Sindsdien schommelen ze. In de beste jaren zijn er meer dan 500 broedparen aanwezig, voor West-Europa een fors aantal.

Met negen territoria in het NPZK was 2017 het beste jaar uit de reeks. In 2007 – een tussenliggend jaar zonder integrale inventarisatie – werden al eens zeven broedparen geteld. De verspreiding is sterk geconcentreerd op het Vogelmeer, met soms kleine aantallen op het Spartelmeer. In 2017 ging het om acht paren op het Vogelmeer en één op het Duinmeer. Families met jongen werden niet waargenomen.

Wespendief (landelijk: ? / 0 + 1 territorium)

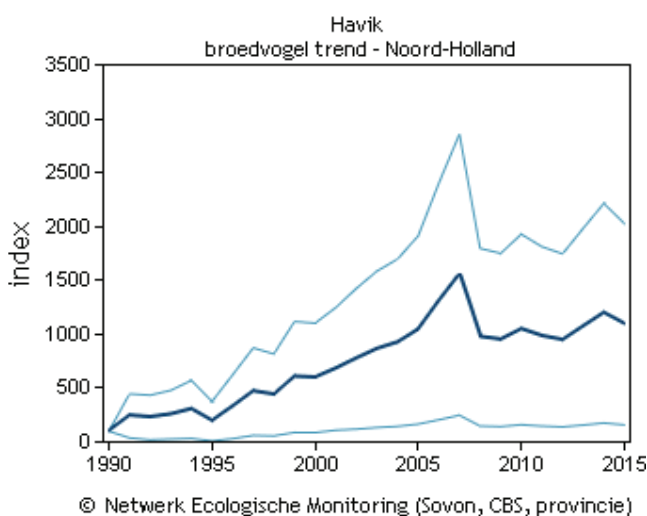
Wespendieven arriveren in mei in de broedgebieden en verlaten deze uiterlijk in september. De broedverspreiding is lastig in kaart te brengen: een aanzienlijk deel van de aanwezige vogels komt niet

tot broeden, terwijl het opsporen van broedgevallen een tijdrovend werk is. Desondanks is wel duidelijk dat de Wespensdief in de meeste grote bossen nestelt, met uitzondering van gebieden waar mogelijk te weinig voedsel is. De landelijke verspreiding lijkt sinds 1975 ruimer te zijn geworden, deels doordat bossen ouder en geschikter werden. Intensiever onderzoek speelt echter eveneens een rol. De aantallen nemen sinds 1990 vermoedelijk licht maar gestaag af, net als in veel gebieden elders in Europa.

De inventarisatie van 2016-2017 leverde negen waarnemingen op, waaronder baltswaarnemingen. Dit resulteerde in één territorium (in Duin en Kruidberg). Of er daadwerkelijk gebroed werd, bleef onduidelijk. Het beeld verschilde weinig van dat van de eerdere inventarisaties.

Havik (landelijk: + / 0 + 12 territoria)

Haviken broeden in alle bosrijke streken en niet zelden ook in kleinere, geïsoleerde bosjes in boerenland, soms zelfs in grote stadsparken. Rond 1970 was de soort een zeldzame broedvogel, met hooguit 100 broedparen uitsluitend op de hoge zandgronden. De stand was toen op een dieptepunt, vooral een gevolg van pesticidengebruik in de landbouw (indirecte vergiftiging via voedsel). Het verbod op de schadelijke bestrijdingsmiddelen werd gevolgd door populatieherstel, dat ook werd bevorderd door toegenomen ouderdom van het Nederlandse bos en een afgenomen vervolging. Sinds ongeveer 1995 nemen aantallen en verspreiding in West- en Noord-Nederland nog toe (zie figuur 17 voor de trend in Noord-Holland). Op de hoge zandgronden, daarentegen, nemen ze af. Haviken kampen daar al jarenlang met slechte broedresultaten, mogelijk als gevolg van voedselproblemen en lokaal ook opnieuw opgelaaide vervolging.

Figuur 17. Trend van de Havik als broedvogel in Noord-Holland.

Met 12 territoria was de Havik opnieuw goed vertegenwoordigd in het NPZK. In bijna alle gevallen ging het om bewoonde nesten in (naald)bossen in het midden- en binnenduin. De stand is opvallend stabiel.

Sperwer (landelijk: - / 1 + 8 territoria)

Alleen in bijna boomloze gebieden ontbreken Sperwers tegenwoordig nog. De hoogste dichtheden waren traditioneel op de zandgronden te vinden, in dichte en niet te oude naaldbossen. Momenteel ontbreekt de Sperwer hier echter veelal of zijn de dichtheden er laag. Tegelijkertijd heeft deze roofvogel zich gevestigd op allerlei plekken in dichte loofbosjes, wegbeplanting of zelfs stadstuinen. De landelijke stand bedroeg rond 1970 slechts zo'n 250 paren als gevolg van indirecte vergiftiging via landbouwpesticiden. Nadat deze bestrijdingsmiddelen verboden waren, volgde een snel herstel van de stand en een uitbreiding over voorheen onbezette gebieden. Deze toename hield aan tot 1990, om vanaf 2000 te worden gevolgd door een afname, in ieder geval op de hoge gronden. Hierbij spelen verschillende factoren mee, waaronder voedselgebrek op de armste gronden en omzetting van productiebos (in jonge fasen geschikt voor Sperwer) in natuurlijker bos of heide, naast jarenlange nestpredatie door Haviken. De Sperwer lijkt bezig aan een 'come-back' in het NPZK. Eind jaren negentig werden 11 territoria vastgesteld, maar sindsdien was sprake van een afname. In 2010-2011 werd er nog slechts één paar gevonden. Dat er in 2016-2017 weer negen opdoken is opvallend. De territoria bevonden zich verspreid over het midden- en binnenduin. Het bleef onduidelijk in hoeverre de soort daadwerkelijk broedsucces had.

Buizerd (landelijk: + / 4 + 31 territoria)

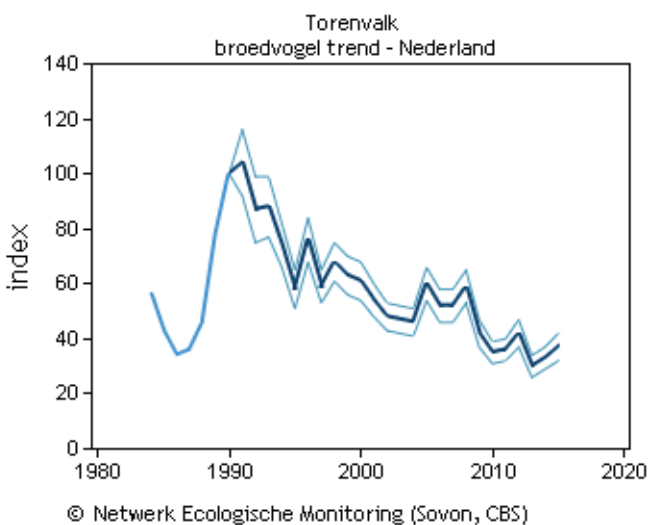
De Buizerd is momenteel de talrijkste broedende roofvogel in ons land. Oorspronkelijk gebonden aan grote bossen op de zandgronden, broedt hij tegenwoordig door het hele land, ook in kleine bosjes, soms zelfs in solitaire bomen in open land. Overigens slaat een groot deel van de Buizerds in voedselarme jaren het broedseizoen over. De landelijke aantallen waren rond 1970 met slechts enkele honderden paren op een dieptepunt. Dit was het gevolg van onbedoelde vergiftiging met in de landbouw gebruikte pesticiden. Na het verbod op deze middelen herstelde de stand en kon uitgroeien tot niet eerder bekende niveaus. Het ouder wordende Nederlandse bos, in combinatie met verminderde vervolging, bood plaats aan meer Buizerds dan in het verleden. Bovendien ging de soort broeden in de lage delen van het land en de Waddeneilanden, gebieden waar hij eerst ontbrak. Sinds de eeuwwisseling zijn de aantallen op de hoge gronden stabiel en neemt de Buizerd alleen nog in het westen en noorden van het

land toe.

Met 35 territoria was de Buizerd in 2016-2017 goed vertegenwoordigd in het NPZK. Er werden 13 bewoonde nesten gevonden, merendeels in bossen in het midden- en binnenduin. Soms werd al genoeg genomen met een klein bosje. Op enkele moeilijk toegankelijke en struweelrijke plekken in het buitenduin werden eveneens territoria vastgesteld, al bleven nestvondsten hier uit. De eerdere inventarisaties resulteerden in iets lagere aantallen maar het algemene beeld veranderde weinig.

Torenvalk (landelijk: - / RL: kwetsbaar / o + 1 territorium)

De Torenvalk broedt in het hele land, met een voorkeur voor open landschappen, soms ook in bebouwd gebied. Het broeden in bosranden, enkele tientallen jaren geleden nog heel gewoon, komt vrijwel niet meer voor. Veel paren nestelen in speciaal voor de soort gemaakte nestkasten. Lange tijd was de Torenvalk de talrijkste in Nederland broedende roofvogel, maar tegenwoordig bezet de Buizerd die positie. De landelijke aantallen namen af rond 1960 door gebruik van landbouwgif maar herstelden daarna. Sinds ongeveer 1990 nemen ze voortdurend af, met kleine tijdelijke oplevingen in veldmuisrijke jaren (zie figuur 18). Steeds intensiever grondgebruik maakt grote delen van het boerenland ongeschikt voor Torenvalken: er is onvoldoende voedsel. Ook in het NPZK is een afname zichtbaar. De inventarisaties van 1996-1999 en 2003-2004 leverden respectievelijk zes en drie territoria op. In 2010-2011 ontbrak de soort als broedvogel. Er zijn toen wel verspreid over het gebied individuen waargenomen. In 2016-2017 werd een vergelijkbaar beeld vastgesteld. Er werden ruim 30 waarnemingen ingetekend, hoofdzakelijk van individuen in het open duin.

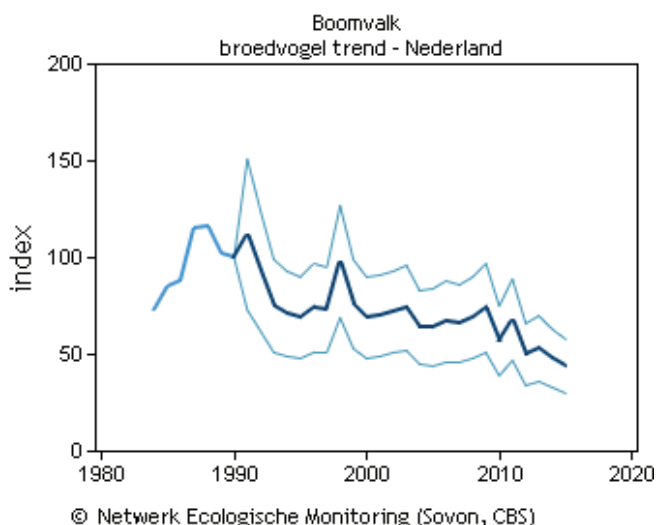

Figuur 18. Trend van de Torenvalk als broedvogel in Nederland.

Alleen in het Kraansvlak nabij het circuit waren waarnemingen van balts en alarmeren voldoende om van een territorium te spreken. Overigens waren er tot in de jaren negentig diverse nestkasten in het noordelijk deel van het park in gebruik (tegenwoordig zijn er geen kasten meer in het gebied).

Boomvalk (landelijk: - / RL: kwetsbaar / o territoria)

Overall in het land worden Boomvalken aangetroffen in open agrarische landschappen en sommige natuurgebieden, maar steeds in lage dichtheden. De verspreidingskaart geeft een wat te rooskleurig beeld, aangezien broedvogels grote gebieden bestrijken en lastig te inventariseren zijn. Bovendien vertroebelen Boomvalken die niet tot broeden komen het beeld. Anderzijds worden broedgevallen ook wel gemist door het onopvallende gedrag – totdat er jongen zijn! Maar dat is pas in augustus het geval. Sinds ongeveer 1985 verdween deze valk uit heide- en bosgebieden op de zandgronden van Oost- en Zuid-Nederland, die tot dan toe als ‘klassiek boomvalkgebied’ golden. Tegelijkertijd breidde de soort zich wat uit over het noorden en westen van het land, waar hij veelal in boerenland broedt, soms op hoogspanningsmasten en aan de rand van steden. De biotoopverandering wordt (deels) toegeschreven aan intensieve en jarenlange nestpredatie door Haviken op de zandgronden. Afname van prooidieren, waaronder zangvogels, speelt eveneens mee. Gerekend over heel Nederland loopt de stand terug (zie figuur 19). Voor de tweede maal op rij leverde de grootschalige inventarisatie van het NPZK geen territoria op. Er werden slechts vier waarnemingen gedaan verspreid over het gebied en deze voldeden niet aan de territoriumcriteria.

Figuur 19. Trend van de Boomvalk als broedvogel in Nederland.

Waterral (landelijk: + / 0 territoria)

Waterrallen broeden door het hele land in moerassen en zijn het talrijkst in de waterrijke delen van de noordwestelijke helft. In grote moerasgebieden als de Oostvaardersplassen zijn soms meer dan 100 paren aanwezig, kleine moerassen worden soms niet jaarlijks bezet. Landelijk gezien zijn de aantallen het hoogst na een serie milde winters en natte voorjaren. Koude winters gevolgd door een droog voorjaar zorgen voor een dip in het aantalsverloop, zoals rond 1986, in 1991, rond 1996 en 2010. De afgelopen decennia verdwenen er broedplaatsen door verdroging of verbossing van moerassen. Nieuwe broedplaatsen ontstonden onder andere door de aanleg van natte natuurgebieden.

Voor de tweede maal op rij leverde de grootschalige inventarisatie van het NPZK geen territoria op. Drie waarnemingen in maart rond het Kennemermeer en in de nabijgelegen slufte hadden vermoedelijk betrekking op doortrekkers.

Waterhoen (landelijk: - / 2 + 8 territoria)

Alleen in droge gebieden ontbreken Waterhoentjes. De soort kan al genoeg nemen met de kleinste moerasjes op de droge gronden. Nergens zijn de dichtheden echter zo hoog als in de waterrijke delen van vooral West-Nederland. Hier is het Waterhoen ook, meer dan in het oosten, een bekende bewoner van stedelijke waterpartijen en sloten rond boerenerven. Koude winters hakken erin en droge voorjaren zijn ongunstig. Los daarvan nemen de aantallen echter al tientallen jaren geleidelijk af. De redenen daarvoor zijn onduidelijk. Factoren die genoemd worden zijn onder andere verdroging van moerassen en intensief slootrandenbeheer.

In 2016-2017 werden 10 territoria in het NPZK opgetekend, merendeels aan de randen van het gebied. De soort krabbelde daarmee weer wat op uit het dal dat de vorige inventarisatie liet zien (toen zes territoria).

Meerkoet (landelijk: - / 12 + 70 territoria)

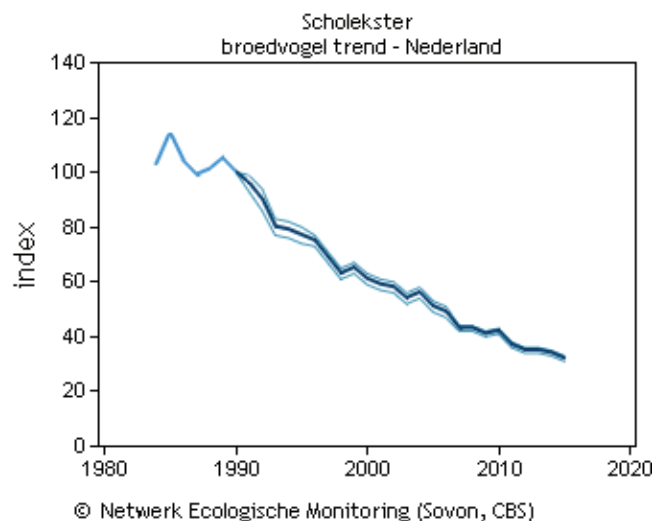
Meerkoeten broeden bijna overal waar zoet water met enige oevervegetatie aanwezig is. Ze ontbreken dan ook alleen in de droogste delen van de hogere gronden. De dichtheden zijn het hoogst in moerassen en open boerenland met veel sloten in de lage delen van het land. In de twintigste eeuw wist de Meerkoet te profiteren van de uitbreiding van oppervlaktewateren en de voedselverrijking van zulke wateren. Bovendien verdween zijn schuwheid en werd de Meerkoet tot in de grote steden een bekende broedvogel. De landelijke stand was de afgelopen decennia betrekkelijk stabiel, met echter een forse inzinking na een tweetal strenge winters rond 1995. De aantallen in het NPZK schommelen tussen pakweg 75 en 100. Met 82 in 2016-2017 deed de

Meerkoet het aardig. De soort houdt zich uitsluitend op bij waterpartijen. Vrijwel nergens waar open water in het gebied te vinden is, ontbreekt hij. In 2016-2017 werden in totaal 20 waarnemingen van families met jongen vastgelegd.

Scholekster (landelijk: - / 0 territoria)

Scholeksters broeden in natuurgebieden, boerenland en bebouwing en ontbreken alleen in bosrijke streken en kleinschalig cultuurlandschap. De verreweg hoogste dichtheden huizen in het westen en noorden van het land, vooral op kwelders maar meer regionaal ook in open polders met een afwisseling van gras- en bouwland. De Scholekster breidde zijn broedgebied in de twintigste eeuw sterk uit richting binnenland. Sinds ongeveer 1985 nemen de aantallen sterk af (zie figuur 20). De oorzaken daarvoor liggen zowel in de broedtijd als winter. Broedvogels brengen vooral in het intensief gebruikte boerenland te weinig jongen groot, terwijl overwinteraars kampen met voedselgebrek.

In 2016-2017 bleef de teller in het NPZK voor het eerst op nul steken. Drie waarnemingen bij het meertje van Caprera voldeden niet aan de territoriumcriteria. Bij de vorige inventarisatie werd nog één paar vastgesteld.

Figuur 20. Trend van de Scholekster als broedvogel in Nederland.

Kleine Plevier (landelijk: + / 0 + 13 territoria)

Kleine Plevieren nestelen op schaars begroeide grond, vaak in de omgeving van enig ondiep zoet water. Het broedbiotoop varieert van recente natuurontwikkeling en geplagde heide tot afgravingen, bouwterreinen en rivierstranden. Veel van zulke terreinen zijn maar korte tijd geschikt voor broeden. Daardoor kunnen verspreiding en aantallen op lokale schaal jaarlijks opmerkelijk verschillen. In de eer-

ste helft van de twintigste eeuw was de Kleine Plevier een zeldzame broedvogel. De toename daarna is in de hand gewerkt door het beschikbaar komen van nieuw broedbiotoop in het Deltagebied, maar bijvoorbeeld ook door grote bouwprojecten. Landelijk gezien nemen de aantallen nog steeds wat toe, met flinke jaarlijkse schommelingen.

Met 13 territoria was 2017 het beste jaar tot dusver in het NPZK. De soort houdt zich uitsluitend op in zandige gebieden in de nabijheid van water. De recente beheermaatregelen lijken gunstig uitpakend te hebben voor deze 'pionier'. De inventarisatie leverde overigens geen waarnemingen van families met jongen op.

Kievit (landelijk: - / 2 + 20 territoria)

De Kievit ontbreekt alleen in zwaar beboste gebieden en stedelijke bebouwing. Hij bereikt de hoogste dichtheden in Laag-Nederland in vochtige open graslanden en in Hoog-Nederland in boerenland met een afwisseling van maïsland en gras. Lange tijd wist de Kievit zich aan te passen aan veranderingen in de landbouw. Daardoor breidde hij zijn broedgebied in de eerste helft van de twintigste eeuw uit over delen van Hoog-Nederland. Vanaf ongeveer 1990 nemen de aantallen af in het hele land (zie figuur 21). De steeds intensievere bedrijfsvoering in agrarisch cultuurland is de hoofdoorzaak, met verlies aan broedgebieden door stadsuitbreiding, nestpredatie en andere factoren als nevenoorzaken.

Met de laatste jaren telkens minimaal 20 territoria is de Kievit een vaste bewoner van het NPZK. Hij komt voor in het open duin op drassige plekken met korte bodemvegetaties. Het is niet helemaal duidelijk hoe succesvol de vogels zijn in hun broedpogingen. Predatie lijkt op het eerste gezicht een belangrijke factor te zijn. Toch zijn tussen 20 juni en 4 juli vier

Figuur 22. Mannetje Kievit in de Houtglop op 30 maart.

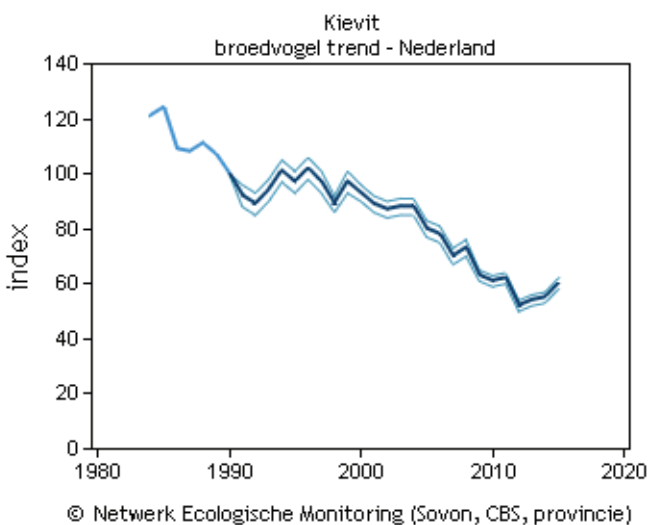
families met jongen waargenomen in het gebied tussen het Vogelmeer en de Houtglop. De vogels broeden doorgaans in clusters bij elkaar, wat enige bescherming tegen predatie biedt.

Houtsnip (landelijk: ? / 1 + 15 territoria)

Houtsnippen broeden in bossen van gewoonlijk tenminste enkele tientallen hectares groot. Ze hebben een voorkeur voor bos met open plekken, een plaatselijk natte bodem en een dikke humuslaag. Zeer droge bossen op arme zandgronden zijn vaak niet of dun bezet, uitgestrekte landgoedbossen zijn dat vaak wel. De Houtsnip is lastig te inventariseren door zijn nachtelijke levenswijze; los daarvan zegt het aantal baltsende mannetjes nog niets over het aantal broedende vrouwtjes. Dit maakt het lastig om trends vast te stellen. Sinds ongeveer 1975 zijn naast regionale afnames (deel Veluwe en duinen) ook toenames vastgesteld (vestiging in bossen van Flevoland). Het aantal van 16 territoria in het NPZK in 2016-2017 was aan de lage kant, maar niet het laagste getal uit de reeks. De bijna 40 uit het einde van de jaren negentig zijn sindsdien niet meer gehaald. Baltsende exemplaren werden vooral waargenomen op de overgang van bos naar struweel in het midden-duin en binnenduin. Het is denkbaar dat begrazing (of de aanwezigheid van grote grazers) van invloed is op deze bodembewoner maar de lastige inventarisatie bemoeilijkt de interpretatie van de aantallen.

Tureluur (landelijk: - / RL: gevoelig / 0 + 2 territoria)

Tureluurs broeden vrijwel uitsluitend in de lage delen van het land, met de nadruk op kwelders en schorren in Wadden- en Deltagebied, naast natte open graslanden op venige bodem of klei. Het altijd al spaarzame voorkomen op de hogere gronden is sinds ongeveer 1975 gaandeweg uitgedoofd. De landelijke aantallen namen af vanaf 1970 maar bleven vanaf ongeveer 1985 min of meer stabiel, ondanks verdere intensivering van het agrarisch landgebruik. Met twee territoria in 2017 prijkt de Tureluur voor

Figuur 21. Trend van de Kievit als broedvogel in Nederland.

het eerst op de lijst van broedvogels van het NPZK. De territoria bevonden zich bij het Vogelmeer en in de Houtglop. Op beide plekken hield zich voor langere tijd een baltsend paar op. Of deze daadwerkelijk tot broeden zijn overgegaan werd niet duidelijk.

Zilvermeeuw (landelijk: - / 0 + 3 territoria)

In de eerste helft van de twintigste eeuw nestelden er enkele duizenden tot maximaal 25.000 paren in Nederland. De populatie nam vanaf 1970 sterk toe door afgenomen vervolging en het beschikbaar komen van rijke voedselbronnen zoals visafval en open vuilstorten. Rond 1985 nestelden er bijna 90.000 paren, waarna een afname inzette naar minder dan 60.000 paren sinds de eeuwwisseling. De afname komt op conto van de Vos (verdwijning kolonies in Hollandse duinstreek) en verminderd voedselaanbod (afdekken vuilstorten). De huidige broedpopulatie huist grotendeels op de Waddeneilanden en in het Deltagebied, met kleine aantallen in West-Nederland (op gebouwen) en het IJsselmeergebied. Broedgevallen diep in het binnenland waren altijd zeldzaam.

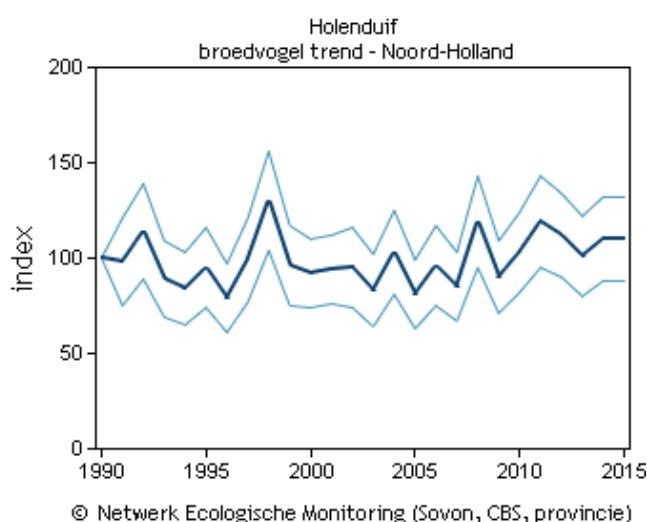
In 2017 was de Zilvermeeuw in het NPZK vertegenwoordigd met drie broedparen (op daken van gebouwen). Het is onbekend of er jongen zijn uitgevlogen. Het aantal van drie paren week weinig af van de vorige twee inventarisaties. In 1996-1999 werden er nog 18 geteld, waaronder paren bij duinplassen.

Figuur 23. Zilvermeeuw nestelend op een dak op 15 juni 2017.

Holenduif (landelijk: + / 10 + 20 territoria)

De Holenduif is wijd verspreid maar bereikt de hoogste dichtheid op de zandgronden, met name in kleinschalige landschappen met veel akkerbouw. Grote bosgebieden en bebouwde omgeving zijn dunner bevolkt. In Laag-Nederland is de verspreiding veelal gebonden aan boerderijen en laanbeplanting. De dichtheid is laag in grootschalige kleipolders en zeer open veenweidegebieden. De soort heeft zich opmerkelijk goed aangepast aan het intensieve agrarische cultuurlandschap. Sinds ongeveer 1970

Figuur 24. Trend van de Holenduif als broedvogel in Noord-Holland.

namen de aantallen een tijdlang sterk toe. Misschien was dit deels herstel van een inzinking in de jaren zestig, veroorzaakt door landbouwgif. Tegelijkertijd breidde de Holenduif zich met name in Laag-Nederland fors uit. Sinds 1990 is de stand stabiel. De afname in het NPZK is opvallend. Werden er in 1996-99 nog ca. 90 territoria aangetroffen, met elke opvolgende inventarisatie daalde dat aantal, met 30 als (voorlopig) minimum in 2016-2017. De verspreiding is nog wel min of meer gelijk gebleven, met clusters in oud beukenbos in de binnenduinstrand zoals in Elswout. De oorzaak van de afname is onbekend; de trend voor Noord-Holland is stabiel (zie figuur 24). Het is verleidelijk om te speculeren over mogelijke negatieve effecten van predatoren (bijvoorbeeld Havik en Boommarter) of toenemende concurrentie om nestholten (bijvoorbeeld met Halsbandparkiet), maar er is meer voor nodig om verbanden aan te tonen.

Houtduif (landelijk: - / ng + 166 territoria)

Houtduiven ontbreken alleen in de meest boomloze landschappen. De dichtheden zijn het hoogst in kleinschalig agrarisch cultuurland en stedelijk gebied. In grote bosgebieden is de Houtduif vaak schaars. Sinds ongeveer 1975 namen de aantallen in bossen en soms ook cultuurland op de zandgronden af. Vermindering van voedselaanbod, onder andere door de omschakeling van graanteelt op maïsverbouw, was de vermoedelijk belangrijkste factor. Tegelijkertijd namen de aantallen in stedelijk gebied sterk toe. De soort is hier tegenwoordig een van de talrijkste broedvogels. Hij is de Turkse Tortel, die stedelijk gebied eerder koloniseerde, in veel gebieden voorbijgestreefd.

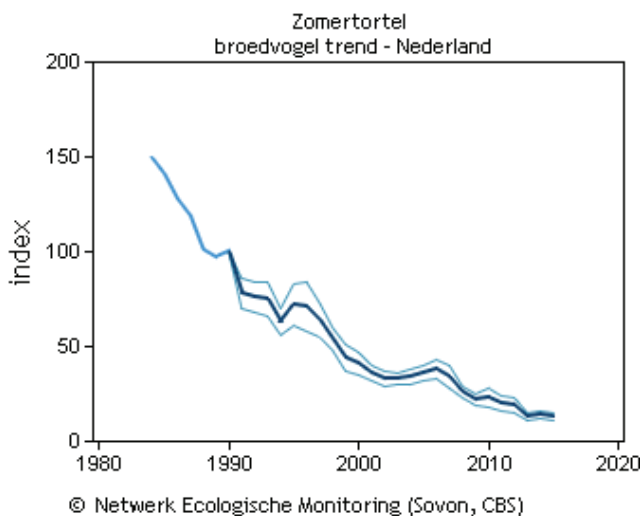
In 2017 werden 166 territoria vastgesteld van de Houtduif in het NPZK (exclusief Elswout en

Middenduin). In eerdere jaren is de soort niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalvergelijking ontbreekt. De indruk bestaat echter dat de soort voorheen talrijker was. Anno 2017 komt hij vooral voor langs in bosrijke delen aan de randen van het gebied en op plekken met veel menselijke activiteit, zoals de campings.

Zomertortel (landelijk: - / RL: kwetsbaar / 0 territoria)

Zomertortels broeden vooral in kleinschalig agrarisch landschap met een hoog aandeel akkerbouw. Ze mijden zowel het open cultuurlandschap als gesloten bosgebieden en bebouwing. De soort was rond 1975 vrij talrijk en wijd verspreid. Sindsdien werd de stand gaandeweg gedecimeerd en raakten grote delen van het land hun Zomertortels kwijt, vooral in West- en Noord-Nederland. De afname treedt ook elders in West-Europa op. In de broedgebieden kampt de soort met voedselproblemen door het verdwijnen van onkruiden, in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden worden slaapbossen gekapt en treedt periodiek grote droogte op. Bovendien sneuvelen forse aantallen Zomertortels door intensieve jacht in Zuidwest-Europa en Afrika.

In het NPZK werden in 2016-2017 geen territoria van de Zomertortel vastgesteld. Sterker nog, al het veldwerk bij elkaar leverde in het geheel geen waarneming op – niet eens van een doortrekker! Ook tijdens de vorige kartering ontbrak hij reeds. In 2003-2004 werden er nog wel 12 territoria opgetekend. Een spoedige terugkeer ligt niet in de lijn der verwachtingen, afgaande op de landelijke trend (zie figuur 25).

Figuur 25. Trend van de Zomertortel als broedvogel in Nederland.

Turkse Tortel (landelijk: = / 0 + 4 territoria)

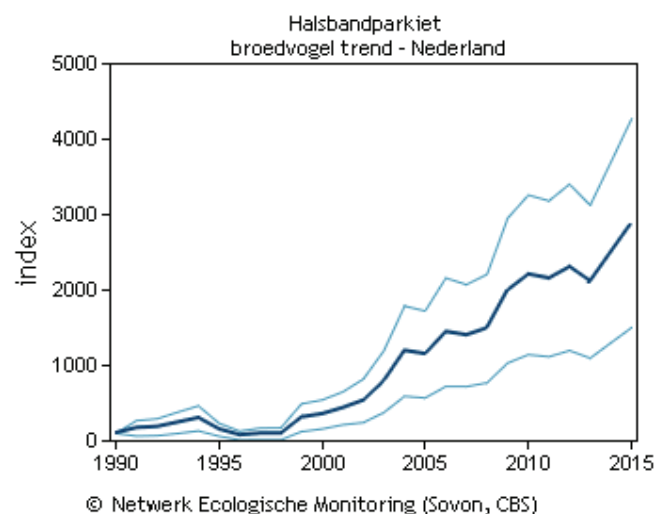
De eerste broedgevallen voor Nederland vonden plaats in 1950 op de Noord-Veluwe. Dit paste binnen een naar het noordwesten gerichte uitbreidingsgolf, waarbij grote delen van Europa bezet werden. Sindsdien breidde deze duif zich uit over het hele land (het laatst in Flevoland) en namen de aantallen toe tot rond 125.000 broedparen omstreeks 1980. De aantallen zijn sindsdien weer gedaald, maar sinds 1990 min of meer stabiel. De verspreiding is gebonden aan menselijke bebouwing, met de hoogste dichtheden in groene stadswijken en dorpen. De Turkse Tortel was in stedelijk gebied lange tijd veel talrijker dan de Houtduif, maar tegenwoordig is het veelal omgekeerd. Buiten steden en dorpen zijn Turkse Tortels schaars en broeden ze bijna alleen bij boerderijen of woonhuizen.

Net buiten het NPZK is de soort in ruime mate vertegenwoordigd. Het aantal binnen de grenzen van het park is op de vingers van één hand te tellen, hetgeen niet verwonderlijk is voor deze cultuurvolger.

Halsbandparkiet (landelijk: + / 4 + 4 territoria)

Halsbandparkieten, afstammelingen van ontsnapte of losgelaten kooivogels, broeden vanaf 1968 in ons land. Snel toenemende aantallen koloniseerden achtereenvolgens Den Haag, Amsterdam en Rotterdam. Kleinere aantallen vestigden zich in andere steden in het westen en midden van het land, waaronder Haarlem, Leiden en Utrecht. Rond het jaar 2000 nestelden er minstens 220 paartjes in Nederland en sindsdien steeg dat aantal nog flink (zie figuur 26). Ze broeden gewoonlijk in holtes van oude bomen in parken en lanen, soms ook in grote nestkasten en muurnissen.

Met de snel toenemende aantallen in en rond Haarlem lag het in de lijn der verwachting dat de Halsbandparkiet zich ook zou vestigen aan de ran-

Figuur 26. Trend van de Halsbandparkiet als broedvogel in Nederland.

den van het NPZK. De soort kwam in 2010 voor het eerst voor op de lijst van vastgestelde broedvogelsoorten. In dat jaar werd een bezette nestholte aangetroffen in Duinvliet. De inventarisatie van 2016-2017 leverde inmiddels acht territoria op, op vier plekken in de binnenduinrand. Opnieuw waren nestholtes in oude bomen in gebruik. Het vermelden waard is verder een zwervend groepje van drie in juli midden in Duin en Kruidberg (na afloop van het broedseizoen).

Koekoek (landelijk: - / RL: kwetsbaar / 0 + 11 territoria)

De Koekoek is wijd verbreid in Nederland, maar is nergens talrijk. Hij bereikt de hoogste dichtheden in moerasgebieden en hier en daar in kleinschalig agrarisch cultuurlandschap. De dichtheid hangt af van het aanbod aan waardvogels. Ieder wijfje specialiseert zich immers op een enkele waardvogelsoort, al legt ze soms ook eieren bij andere soorten. Tegenwoordig vormen Kleine Karekiet, Heggenmus, Graspieper, Witte en Gele Kwikstaart de belangrijkste waardvogels. De stand nam sinds 1985 (en vermoedelijk eerder) flink af, al komt dat door methodologische problemen onvoldoende uit tellingen naar voren. Afname van veel waardvogelsoorten en van voedsel (vooral rupsen) speelt daarbij een hoofdrol.

De Koekoek is vooral aan te treffen in het open duin, met een accent op het noordwestelijke deel van het NPZK (vergelijkbaar met de vorige inventarisatie). Het aantal van 11 territoria in 2016-2017 is echter een mager resultaat. In de eerdere jaren schommelden de aantallen tussen 30 en 50. Door de grote actieradius van de soort – hij is niet gebonden aan een eigen nest! – is de soort lastig te inventariseren. Dit kan zowel tot het onder- als het overschatten van de werkelijke aantallen leiden. Maar dat de populatie tegenwoordig onder druk staat is duidelijk, ook buiten het NPZK. Om meer aandacht te vragen voor deze intrigerende en kwetsbare soort riepen Vogelbescherming Nederland en Sovon 2017 uit tot het Jaar van de Koekoek (zie ook www.sovon.nl/koekoek).

Kerkuil (landelijk: ++ / 1 + 0 territoria)

Kerkuilen broeden in het hele land in agrarisch gebied, incidenteel ook in steden. De dichtheden zijn het hoogst in delen van Noordoost- en Oost-Nederland en het laagst in de Randstad. De jaarlijkse aantallen variëren enorm als gevolg van fluctuaties in het voedselaanbod - vooral Veldmuizen - en sterfte; deze kan groot zijn in sneeuwrijke winters maar ook bij aanhoudend koud, winderig en nat weer. De landelijke stand klapte begin jaren zestig in als gevolg van de strengste winter van de twintigste eeuw. Herstel werd vooralsnog gefnuikt door intensivering

van agrarisch grondgebruik en het verdwijnen van nestgelegenheid. Intensieve nestbescherming en series van zachte winters brachten de stand terug op het oorspronkelijke peil. Rond 2010 nestelden er in daljaren ten minste 1500 paren en in topjaren rond 3000.

In 2016 vond een broedgeval plaats in een nestkast in een open schuur in Elswout. Een jaar later waren er twee broedgevallen net buiten het NPZK: in de ruïne van Brederode en in een gebouw op het nabijgelegen voormalige PZ-terrein.

Bosuil (landelijk: - / 5 + 31 territoria)

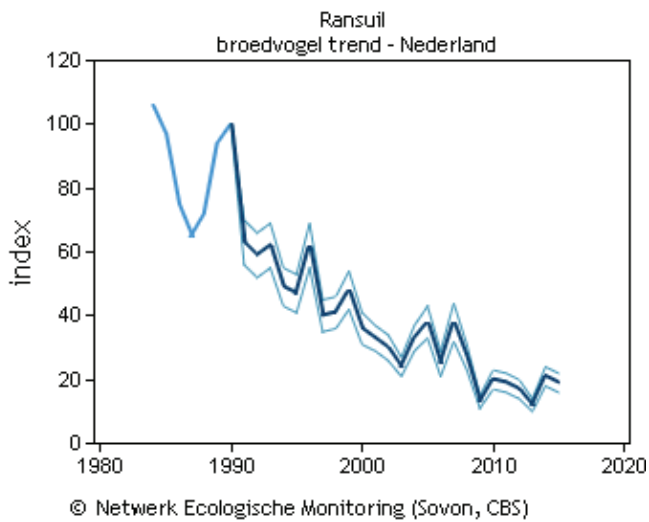
De Bosuil komt wijd verspreid voor over de beboste delen van het land, met de hoogste dichtheden in oud loofbos. Hij nestelt soms ook in bebouwde omgeving met oude parken en tuinen, evenals in open landschappen met knotwilgen of verspreide plukjes bos. De soort breidde zich in de twintigste eeuw spectaculair uit. Vanaf ongeveer 1960 koloniseerde hij de Hollandse duinen en andere delen van West-Nederland. Na 1975 volgden Noord-Brabant en Drenthe, waar de bossen aanvankelijk te jong waren voor deze holenbroeder. Landelijk is de stand sinds 1990 licht gedaald. Jaarfluctuaties houden deels verband met de zangactiviteit. In voedselarme voorjaren slaan veel paren het broeden over en leven ze teruggetrokken.

De 36 territoria die in 2016-2017 in het NPZK werden vastgesteld betekenden het hoogste aantal van de reeks. Vooral in 2017 maakte de soort een opvallend goed broedseizoen door. Dit vertaalde zich in veel families met veel jongen (soms wel vier of vijf) en ook in veel vocale activiteit; in totaal werden 15 families met jongen ingetekend. De hoogste dichtheden werden zoals altijd behaald in de binnenduinrand. Het meest westelijke paar bevond zich in het bos bij het Cremermeer.

Ransuil (landelijk: - / RL: kwetsbaar / 0 + 1 territorium)

Ransuilen broeden in allerlei landschappen maar mijden grote bossen, boomloze gebieden en steden. De dichtheden zijn vrijwel overal laag, hoewel de aanwezigheid lastig vast te stellen is. De stand is sterk afgenomen sinds ongeveer 1985 (zie figuur 27). De soort verdween uit de grote bossen op de zandgronden, waar hij voorheen een normale broedvogel was. Hierbij speelt intensieve predatie op jonge en oude Ransuilen door Haviken een belangrijke rol. Bovendien wordt het agrarisch cultuurlandschap dermate intensief benut dat florerende (veld) muizenpopulaties een uitzondering worden, een uitzonderlijk jaar daargelaten. Lokaal werd nestgelegenheid schaars door afnemende aantallen Zwarte Kraaien en Eksters (nestleveranciers).

In de Kunstenaarsduintjes bij IJmuiden vond in

Figuur 27. Trend van de Ransuil als broedvogel in Nederland.

2017 een succesvol broedgeval plaats. Andere broedgevallen of territoria werden niet opgespoord, ondanks dat de soort een goed broedseizoen leek door te maken. Ten minste vier succesvolle broedgevallen vonden plaats net buiten de grenzen van het gebied in Santpoort (drie) en IJmuiden (één). Families met jongen zijn relatief eenvoudig op te sporen dankzij het bedelgeluid van de jongen. Het lijkt erop dat deze soort in de afgelopen decennia steeds meer de randen van het NPZK heeft opgezocht. Predatie en concurrentie kunnen hierbij een rol hebben gespeeld.

Figuur 28. Jonge Ransuil in de Kunstenaarsduintjes bij IJmuiden op 9 juni.

IJsvogel (landelijk: ++ / 1 + 3 territoria)

Het merendeel van de IJsvogels nestelt langs langzaam stromende beken met steilwanden in het oosten en zuiden van het land. Vooral na een serie zachte winters kunnen er echter aanzienlijke aantallen tot broeden komen in minder klassieke biotopen, ook in het westen en noorden van het land. De soort had in de jaren zestig van de twintigste eeuw te lij-

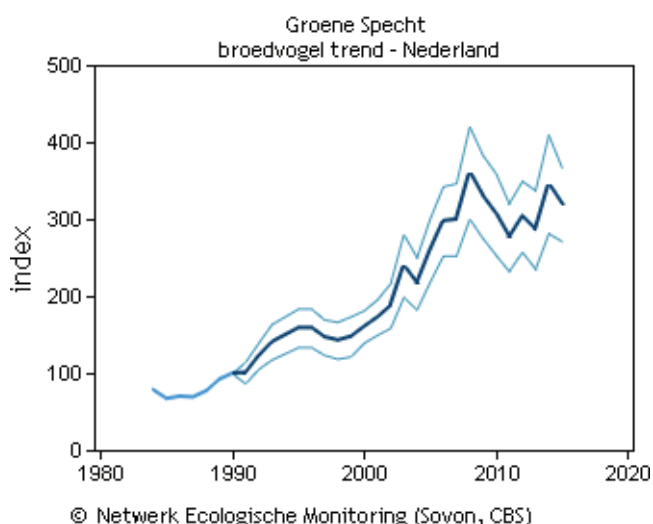
Figuur 29. Wortelkruit waarin een paar IJsvogels nestelden nabij ingang Duin en Kruidberg.

den onder watervervuiling en de strengste winter van de eeuw (1962/63), die de stand meer dan decimeerde. In het laatste kwart van de eeuw herstelde de stand, met onderbrekingen na koude tot strenge winters als 1978/79, midden jaren tachtig en midden jaren negentig. De stand floreerde vervolgens door een lange serie van (zeer) zachte winters in combinatie met verbeterde broedomstandigheden: schonere water, herstel van natuurlijke beekoevers en regionaal ook aanbod van nieuwe nestgelegenheden. In het topjaar 2007 nestelden er naar schatting rond 1000 paren in ons land. Enkele wat koudere winters deden de stand vervolgens weer dalen.

In 2016-2017 werden maar liefst vier territoria van de IJsvogel vastgesteld in het NPZK, het hoogste aantal uit de reeks. Het ging om één territorium in Elswout in 2016 en één nestvondst nabij ingang Duin en Kruidberg, drie pas uitgevlogen jongen bij het Cremermeer en één territorium bij het Meertje van Burdet in 2017. De waarneming bij het Cremermeer voldeed aan de territoriumcriteria, al is het niet uitgesloten dat het nest zich op enige afstand hiervan bevond.

Groene Specht (landelijk: + / 2 + 12 territoria)

Groene Spechten broeden vooral in kleinschalig cultuurlandschap met veel oude bomen en in de duinen. Grote bosgebieden zijn vaak alleen bezet langs de randen of rond kaalslagen. De soort ontbreekt in grootschalige open landschappen en gebieden met een hoge grondwaterstand. Tussen 1975 en 2000 onderging de verspreiding een opmerkelijke verandering. De soort verdween uit grote aaneengesloten bosgebieden op de zandgronden. Tegelijkertijd nam hij sterk toe in het Deltagebied (door het ouder worden van singels) en het rivierengebied (in feite een terugkeer, nadat hij er in eerdere instantie verdween). Als geheel nam de landelijke stand eerst af, maar sinds 1990 weer fors toe (zie figuur 30). Een terugval rond 2010 kan samenhangen met enkele sneeuwrijke winters. Ook in het verleden bleek de stand gevoelig voor lang aanhoudende sneeuwperi-

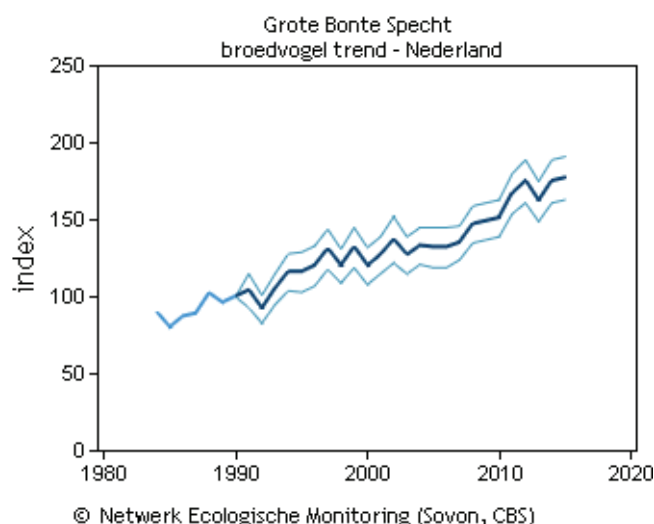
Figuur 30. Trend van de Groene Specht als broedvogel in Nederland.

den. Iets waarmee de op de grond naar mieren zoekende Groene Specht slecht uit de voeten kan. In het NPZK is het aantal Groene Spechten flink gedaald, van 50 territoria in 1996-1999 naar 13 in 2010-2011. Met 14 territoria in 2016/2017 lijkt er recent echter sprake van stabilisatie. De soort wordt tegenwoordig alleen nog verspreid over de binnenduinrand waargenomen, met uitzondering van Heerenduinen. Voorheen waren er ook enkele territoria in het middenduin. Wellicht ligt een verslechtering van de voedselsituatie (vooral mieren) ten grondslag aan de afname.

Grote Bonte Specht (landelijk: + / 25 + 204 territoria)

Hoe meer bos, hoe meer Grote Bonte Spechten. De dichtheid van deze soort is dan ook het hoogst in de zwaar beboste delen van de zandgronden. Sinds 1975 breidde deze specht zich echter ook uit over de opener delen van het land, zodat hij tegenwoordig alleen nog in de meest boomloze landschappen ontbreekt. De opmars in Laag-Nederland was mogelijk door de toename van opgaande beplanting aldaar. De landelijke stand neemt nog steeds toe (zie figuur 31), iets dat bevordert wordt door toenemende ouderdom van het Nederlandse bos en extensiever, op meer natuurlijk bos gericht beheer. In beide gevallen betekent dit meer voedsel en nestgelegenheid voor de Grote Bonte Specht.

De Grote Bonte is ook in het NPZK toegenomen, al lijkt er de laatste jaren sprake van stabilisatie. De soort komt uitsluitend voor in bos in het midden- en binnenduin. In het late voorjaar worden geregeld ook elders uitzwermende jongen waargenomen, zelfs in de zeereep. Het leek er overigens op dat het broedsucces in 2017 in het NPZK tegenviel. Bedelende jongen die op het punt van uitvliegen staan zijn normaliter van verre te horen maar dit jaar verliep behoor-

Figuur 31. Trend van de Grote Bonte Specht als broedvogel in Nederland.

lijk stil; in totaal 11 nesten met bedelende jongen werden geregistreerd. Predatie door Boommarter is wellicht een nieuw fenomeen voor Grote Bonte Spechten in het gebied. (Twee zichtwaarnemingen van Boommarters in mei werden ingeleid door luid alarmerende Grote Bonte Spechten.)

Kleine Bonte Specht (landelijk: + / 0 + 7 territoria)

De Kleine Bonte Specht wordt vaak geassocieerd met oud en gevarieerd loofbos maar kan ook broeden in voormalige grienden, verboste moerassen en hoogstamboomgaarden. Het broedgebied omvat momenteel de duinstreek, delen van het rivierengebied en vrijwel geheel Hoog-Nederland. Sinds ongeveer 1975 breidde deze soort zich sterk uit over Noord-Brabant, Noord-Limburg en Drenthe. Dit proces, parallel aan de uitbreiding van Bosuil en Boomklever, illustreert het ouder worden van het bos in deze provincies. Extensiever bosbeheer en omvorming in natuurlijker bos spelen deze specht eveneens in de kaart. In sommige reeds langer bezette gebieden op de Veluwe en in Zuid-Limburg liep de stand echter om onbekende reden licht terug.

Er werden in totaal zeven territoria gevonden van deze onopvallende specht, met een accent op de noordelijke helft van het NPZK. Het ging zowel om locaties in de binnenduinrand als om bos in het middenduin. Leuk was dat een op het oog erg geschikt stukje 'moerasbos' bij de ingang Midden-Herenduin ook daadwerkelijk een broedpaar opleverde. De inventarisaties van 1996-1999 en 2003-2004 resulteerden in 8-10 territoria. De opleving in 2010-2011 (17 territoria) lijkt zich niet hebben doorgezet.

Grauwe Klauwier (landelijk: + / RL: bedreigd / o territoria)

Het merendeel van de Nederlandse Grauwe Klauwieren broedt in structuurrijke heide- en veengebieden en in kleinschalig agrarisch landschap. De verspreiding kent zwaartepunten in Drenthe, delen van de Veluwe en Zuid-Limburg. De oorspronkelijk ruime verspreiding in de duinstrook, inclusief de Waddeneilanden, was omstreeks 1985 nagenoeg opgelost; pas rond 2010 begon de soort zich hier weer mondjesmaat te vestigen. Ook op de hoge gronden kwam de Grauwe Klauwier in de eerste helft van de twintigste eeuw veel verspreider voor dan tegenwoordig, ondanks enig recent herstel. De Nederlandse populatie telde begin twintigste eeuw mogelijk enkele duizenden paren, maar nam na 1950 scherp af naar een dieptepunt van rond 100 paren in 1985, voor een groot deel gehuisvest in één reservaat (Bargerveen, Drenthe). De afname is het gevolg van een enorme verarming van het insectenleven (voedsel) in zowel natuurgebieden als agrarische landschappen, verergerd door het verdwijnen van kleine landschapselementen. Het recente deelherstel naar enkele honderden paren houdt verband met lokaal gunstig terreinbeheer maar is ook onderdeel van een internationaal proces.

In 2017 werd verwachtingsvol uitgekeken naar deze soort, speciaal in enkele delen van het NPZK waar de soort in recente jaren als broedvogel werd aange troffen. Dat leverde helaas geen waarnemingen op. Een mannetje Grauwe Klauwier dat tussen eind mei en half juni door enkele vogelaars werd vastgesteld ten noorden van het Vogelmeer, gaf tijdens de inventarisatiebezoeken helaas geen acte de présence. Er waren geen aanwijzingen dat deze vogel gepaard was. Overigens viste men ook bij de vorige integrale inventarisatie achter het net...

Ekster (landelijk: - / o + 66 territoria)

Met uitzondering van boomloze landschappen of juist uitgestrekte bossen zijn Eksters bijna overal te verwachten. Ze hebben een voorkeur voor boerenland met singels en uitgroeide hagen, maar zijn in sommige woonwijken met veel plantsoenen en hoge bomen zeker zo dik gezaaid. Sinds ongeveer 1975 werden grote delen van Zeeland, Flevoland en enkele Waddeneilanden aan het verspreidingsgebied toegevoegd. Meer nestgelegenheid en minder jachtdruk opende de weg naar deze regio's. Op de hoge gronden zijn de aantallen sinds 1990 duidelijk afgenomen, vooral in bosrijke gebieden. De Ekster kreeg te maken met de terugkeer van een geduchte predator (Havik), ondervond nestplaatsconcurrentie (Zwarte Kraai, dominant) en kende vermoedelijk ook voedselproblemen door veranderde landbouwpraktijken. In stedelijk gebied is de soort sinds de jaren zeventig en tachtig overal sterk toegenomen.

In het NPZK nam de Ekster aanvankelijk af, met een dieptepunt van iets meer dan 30 territoria in 2010-2011, maar herstel lijkt weer te zijn ingezet. In 2016-2017 werden 66 territoria opgetekend. De soort heeft een opvallende verspreiding: hij komt vooral voor in het noordwesten en zuidwesten van het gebied (in het open duin waar relatief veel menselijke activiteit is).

Gaai (landelijk: = / 9 + 55 territoria)

Gaaien zijn het talrijkst in bosrijke gebieden en nestelen graag in dichte opstanden. Ze zijn echter ook volop te vinden in kleinschalig agrarisch cultuurland en in groen dooraderde bebouwing, en ontbreken alleen in de meest boomloze landschappen. Sinds ongeveer 1975 breidde de soort zich uit over grote delen van West- en Noord-Nederland waar hij voordien schaars was of ontbrak. De aanplant van singels en (recreatie)bos speelde de Gaai hier in de kaart, net als de verstedelijking met bijbehorende groenvoorziening. Verminderde jachtdruk vormt regionaal een aanvullende reden. Op de hoge gronden bleven aantallen en verspreiding ongewijzigd.

Er werden in totaal 64 territoria van de Gaai vastgesteld in het NPZK. Bij de vorige twee inventarisaties waren dat er meer dan 100 (in de eerste inventarisatie is de soort niet onderzocht). De soort wordt vooral aangetroffen in bos in het midden- en binnenduin. De toekomst moet uitwijzen of er sprake is van een structurele afname.

Kauw (landelijk: = / 7 + 23 territoria)

Door het hele land zijn broedende Kauwen te vinden. Ze zijn het talrijkst in stedelijk gebied (vooral oudere wijken) en kleinschalig boerenland. Grote aaneengesloten bossen worden gemeden, terwijl open landschappen en natuurgebieden soms wel, soms ook niet bezet zijn. Sinds ongeveer 1975 breidde de soort zich uit over delen van Zeeland en Flevoland, waar hij eerst ontbrak. Tegelijkertijd namen de aantallen in kleine bossen af, deels misschien door onrust en predatie door Haviken. De landelijke stand is al tientallen jaren min of meer stabiel.

In het NPZK was de soort in 2017 met 30 territoria verspreid over een paar clusters aan de randen van het gebied vertegenwoordigd. Het aantal lag ongeveer in het midden tussen het maximum in 2003-2004 en het minimum in 2010-2011; in 1996-1999 is de soort niet onderzocht. Holtes in oude bomen en gebouwen worden gebruikt om in te broeden. Dicht langs de kust werden territoria vastgesteld rondom de bebouwing van Bloemendaal aan Zee.

Zwarte Kraai (landelijk: + / 4 + 91 territoria)

Zwarte Kraaien behoren tot de meest verspreide broedvogels en bewonen zowel open landbouw- of natuurgebieden als bossen en steden. De hoogste

dichtheden vinden we in kleinschalig boerenland. De verspreiding is sinds ongeveer 1975 sterk uitgebreid. Voorheen te open gebieden (Zeeland) werden geschikt door ouder wordende beplanting en afnemende jachtdruk. Drooggevallen gronden (Zuidelijk Flevoland, Lauwersmeer) werden vlot gekoloniseerd. De landelijke broedpopulatie is toegenomen, vooral in boerenland en stedelijk gebied. In grote aaneengesloten bossen zijn Zwarte Kraaien juist schaarser geworden door de opkomst van predatoren als Havik en Buizerd.

In het NPZK nam de Zwarte Kraai aanvankelijk af, met een dieptepunt van ongeveer 60 territoria in 2010-2011, maar herstel lijkt weer te zijn ingezet. In 2016-2017 werden 95 territoria opgetekend, verspreid over het gebied. De gevarieerde binnenduinrand nabij ingang Duin en Kruidberg was bijzonder in trek bij deze soort.

Raaf (landelijk: + / RL: gevoelig / 0 territoria)

Door vervolging verdween de Raaf begin twintigste eeuw als Nederlandse broedvogel; het laatste broedgeval vond in 1928 plaats bij Nijkerk. Tussen 1969 en 1992 werden 196 voornamelijk uit Duitsland afkomstige Raven uitgezet op verschillende locaties. Het leidde tot eerste broedgevallen in 1976 en een langzaam toenemende broedpopulatie die pas rond 1990 echt vleugels kreeg. De aantallen sinds de eeuwwisseling zijn min of meer stabiel, maar de verspreiding blijft nog steeds uit. Aanvankelijk vrijwel geheel beperkt tot de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug, nestelen Raven tegenwoordig ook in andere regio's, met name Salland, Flevoland en de Achterhoek. Inmiddels zijn ook Friesland, de Zuid-Hollandse duinen en Noord-Brabant bereikt. De dichtheden zijn overal laag.

De Raaf is een vrij zeldzame verschijning in Zuid-Kennemerland. Vanaf 2011 is hij echter jaarlijks waargenomen. Gedurende het voorjaar van 2017 bezochten twee exemplaren veelvuldig het NPZK. Van broeden was geen sprake; ze zwierven rond in een groot gebied en na half april was er nog slechts een enkele waarneming.

Goudhaan (landelijk: + / 2 + 50 territoria)

In de broedtijd zijn Goudhaantjes vrijwel alleen te vinden in naaldbos, in het bijzonder sparrenbos. De dichtheden zijn dan ook het hoogst waar veel sparrenbos te vinden is, zoals op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en in Drenthe. De landelijke verspreiding is sinds 1975 in wezen onveranderd, op het lokaal verschijnen en verdwijnen van kleine populaties in marginale biotopen na. De aantallen bleven min of meer constant, maar met grote jaarlijkse verschillen. Een hoog populatieniveau wordt bereikt na series van zachte winters, terwijl streng winterweer soms (maar lang niet altijd) resulteert in een 'crash'. Los

daarvan is de tendens tot omvorming van het bos (in dit geval: sparrenplantages vervangen door natuurlijker loofbos) ongunstig voor deze soort.

In het NPZK is de Goudhaan vooral te vinden in naaldbossen in het midden- en binnenduin. De aantallen over de afgelopen vier inventarisaties schommelen enigszins. Met 52 territoria in 2016-2017 was de soort weer eens goed vertegenwoordigd (vergelijkbaar met 2003-2004). In 2010-2011 ging het om ongeveer de helft.

Vuurgoudhaan (landelijk: + / 0 + 12 territoria)

Vuurgoudhaantjes zijn in de broedtijd minder strikte naaldhoutbewoners dan Goudhaantjes. Ze nestelen zowel in sparrenbossen als in groepjes of soms zelfs losse sparren temidden van loofbos. Lokaal (Zuid-Limburg) broeden ze zelfs in puur loofbos (met veel klimop). De soort vestigde zich vanaf 1928 in ons land, als onderdeel van een uitbreidingsgolf die grote delen van West-Europa betrof. Aantallen en verspreiding namen tot ongeveer 1975 sterk toe. Sindsdien breidde de soort zijn verspreiding nog iets uit, maar de aantallen groeiden niet navenant en namen in sommige kerngebieden zelfs af. De omvorming van sparrenbos in natuurlijker loofbos is waarschijnlijk ongunstig voor de soort, maar andere factoren spelen wellicht eveneens mee.

Het eerste bekende broedgeval voor Zuid-Kennemerland werd vastgesteld in 1971 in Aerdenhout. De inventarisatie van 2016-2017 leverde voor het eerst een fraai aantal territoria op binnen de grenzen van het NPZK, namelijk 12. De drie eerdere inventarisaties resulteerden steeds in 1-2 territoria. Opvallend is dat het accent in de verspreiding ligt op binnenduinrand. Het gevarieerde parkachtige landschap, grenzend aan de hier aanwezige villawijken, lijkt een aantrekkingskracht op de soort te hebben. Gemengd bos (inclusief met klimop begroeide bomen!) geldt als favoriete biotoop.

Baardman (landelijk: - / 0 territoria)

Baardmannetjes nestelen vooral in grote rietmoerassen op kleigronden. De verreweg omvangrijkste populatie, in de Oostvaardersplassen, huisvest jaarlijks een kwart tot de helft van de Nederlandse broedvogels. In de eerste helft van de twintigste eeuw was de soort een schaarse broedvogel in vooral Laag-Nederland. De populatie kreeg enkele malen een enorme impuls door inpolderingen in het IJsselmeergebied, gevolgd door inzaai van riet. Tijdens de laatste inpoldering herbergde Zuidelijk Flevoland rond 1975 ca. 7000 broedparen. Uitzwermende vogels zorgden voor nieuwe vestigingen elders (tot diep in Europa), echter meestal tijdelijk. Nadat de rietvelden ontgonnen waren, bleef de Nederlandse populatie op een veel lager niveau. Koud weer en intense sneeuwval aan het eind van de winter laat de aantallen kelderen.

Figuur 32. Juvenile Baardman bij het Kennemermeer op 13 juni 2017.

In recente jaren zijn 1-2 territoria vastgesteld in de rietkraag rond het Kennemermeer. Op 13 juni 2017 werd hier één juveniel exemplaar gezien tijdens de vierde inventarisatieronde. Deze waarneming voldeed echter niet aan de territoriumcriteria; de datumgrenzen voor deze soort zijn vastgesteld op 1 april-15 mei. Dit jaar bleef het aantal territoria dan ook steken op nul. De omgeving van het Kennemermeer (inclusief de iets zuidelijker op het Kennemerstand gelegen rietkraag) lijkt wel nog steeds geschikt als broedgebied.

Pimpelmees (landelijk: + / ng + 673 territoria)

Pimpelmezen ontbreken vrijwel nergens in Nederland waar bomen staan. Ze zijn het talrijkst in oud loofbos op de hoge gronden, maar het ophangen van nestkasten kan de dichtheden ook in andere biotopen verhogen. Nieuw beschikbaar gebied wordt vlot gekoloniseerd, zoals op grote schaal bleek uit het in gebruik nemen van Zuidelijk Flevoland, drooggelegd rond 1970 en nog geen kwart eeuw later volledig bezet. De landelijke aantallen nemen geleidelijk toe. Het ouder worden van bossen (meer nestgelegenheid) speelt hierbij een rol, net als verstedelijking (met in het kielzog groenvoorziening) in voorheen open gebied in West- en Noord-Nederland. In 2017 werden 673 territoria opgetekend in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin). In eerdere jaren is de soort niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt verspreid over het NPZK voor maar is, vergeleken met de Koolmees, in sterkere mate gebonden aan bos. De indruk bestond dat het broedsucces, met name van het eerste broedsel, laag was in 2017; wellicht kan een analyse van nestkastgegevens daar meer duidelijkheid over geven.

Koolmees (landelijk: + / ng + 938 territoria)

In heel Nederland zijn Koolmezen te vinden, enkele boomloze gebieden daargelaten. De soort heeft een

voorkeur voor oud loofbos maar kan door het ophangen van nestkasten ook in andere bostypen of in stedelijk gebied hoge dichtheden bereiken. Afgezien van de vlotte kolonisatie van geschikte nieuwe gebieden (bijvoorbeeld Zuidelijk Flevoland, drooggelegd rond 1970) is de verspreiding al vele decennia ongewijzigd. De landelijke aantallen namen in dezelfde periode licht toe, met inzinkingen na winters met strenge vorst en veel sneeuw. De toename zal (deels) samenhangen met het ouder en geschikter worden van veel bossen en het aanleggen van groenvoorzieningen in verstedelijkend, voorheen open landschap. In naaldbossen op arme zandgronden zijn de broedresultaten matig door kalkgebrek en wordt enige afname verwacht.

In 2017 werden 938 territoria opgetekend in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin), en daarmee was het de op vier na talrijkste soort. In eerdere jaren is de soort niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt verspreid over het NPZK voor en ontbreekt alleen in de meest open terreindelen. De indruk bestond dat het broedsucces, met name van het eerste broedsel, laag was in 2017; wellicht kan een analyse van nestkastgegevens daar meer duidelijkheid over geven.

Kuifmees (landelijk: - / 1 + 51 territoria)

De broedverspreiding van Kuifmezen overlapt in hoge mate met de verspreiding van dennen. Buiten een min of meer aaneengesloten areaal op de hoge zandgronden komt de soort alleen voor in de Hollandse duinen en op geïsoleerde plekken elders. De verspreiding blijft al tientallen jaren gelijk, al kunnen kleine populaties verschijnen en weer verdwijnen. De landelijke aantallen profiteerden van bosveroudering en minder intensief bosbeheer en namen toe tot omstreeks 1985. Sindsdien groeien ze niet verder en vertonen ze neigingen tot afname. Het omzetten van naaldbosaanplant in natuurlijker loofbos is nadelig voor deze soort.

Het aantal territoria in het NPZK schommelt tussen ongeveer 40 en 60. Met 52 in 2016-2017 was de score niet onaardig. Hoge dichtheden werden vooral in Koningshof vastgesteld.

Zwarte Mees (landelijk: - / RL: gevoelig / 4 + 21 territoria)

Zwarte Mezen broeden in naaldbossen en zijn het talrijkst bij een hoog aandeel sparrenbos. Het voorkomen buiten de zandgronden van Oost-, Midden- en Zuid-Nederland is verbrokken, maar wat ruimer dan bij de eveneens aan naaldbos gebonden Kuifmees. Zwarte Mezen namen in de twintigste eeuw een tijdlang toe in het kielzog van massale aanplant van naaldbomen. Vanaf 1985 vertonen de aantallen een tendens tot afname. De omzetting van naaldboutaanplant in meer natuurlijker loofbos ver-

klaart deze afname maar ten dele.

Met 25 territoria in 2016-2017 deed de Zwarte Mees het weer eens vrij goed in het NPZK. Eind jaren negentig bleef de teller nog steken op 12. Het aantalsverloop lijkt onderhevig te zijn aan schommelingen, zonder duidelijke trend.

Glanskop (landelijk: = / 8 + 93 territoria)

De Glanskop is een karakteristieke soort van opgaand loofbos. Hij kent een ruime verspreiding in de Hollandse duinen en in grote delen van de hoge gronden, maar is zeldzaam in Noord-Brabant en Limburg ten westen van de Maas. De landelijke stand nam tot ongeveer 1990 toe door het ouder (en geschikter) worden van bos. Tegelijkertijd breidde de soort zich sterk uit in gebieden waar hij eerst nagenoeg ontbrak, zoals West-Drenthe. Sindsdien deden zich geen grote veranderingen meer voor. Strengere winters hebben amper effect op deze soort.

In het NPZK lijkt de Glanskop iets aan terrein te verliezen. Waar dat mee te maken heeft is onduidelijk. De soort komt uitsluitend voor in bos in het midden- en binnenduin. In 2003-2004 werden hier nog bijna 190 territoria vastgesteld. Momenteel komt de teller nog maar net boven 100 uit.

Veldleeuwerik (landelijk: - / RL: gevoelig / 0 territoria)

De Veldleeuwerik was rond 1975 nog een volstrekt normale broedvogel van het boerenland. Het was een van de talrijkste en meest verspreide broedvogels van Nederland. Sindsdien ging het hard bergafwaarts en de huidige populatie is maar een schim van die van weleer (zie figuur 33). De afname trof vooral graslandgebieden en in mindere mate akkerland. De Veldleeuwerik bleek hier niet opgewassen tegen de moderne, zeer intensieve landbouw. De

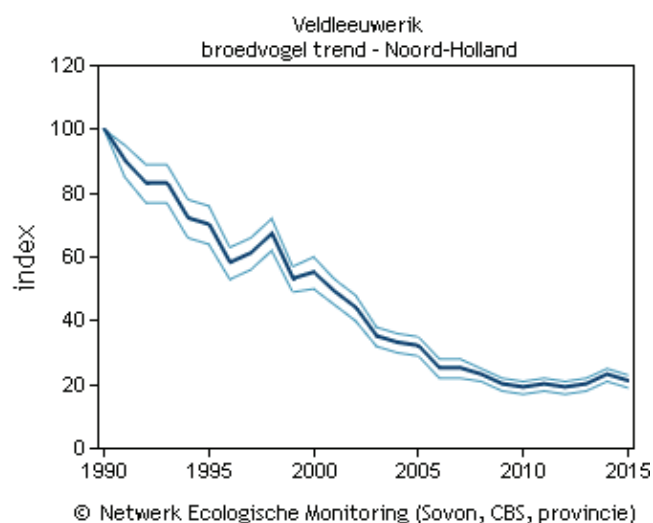
afname in heidegebieden ging wat minder hard, en plaatselijk handhaaft de soort zich hier redelijk in licht vergraste terreinen.

Sinds de jaren tachtig is de Veldleeuwerik ook sterk achteruit gegaan als duinbroedvogel. De vorige twee inventarisaties in het NPZK resulteerden elk in één territorium. In 2016-2017 bleef de teller steken op nul (en dat was alles behalve verrassend).

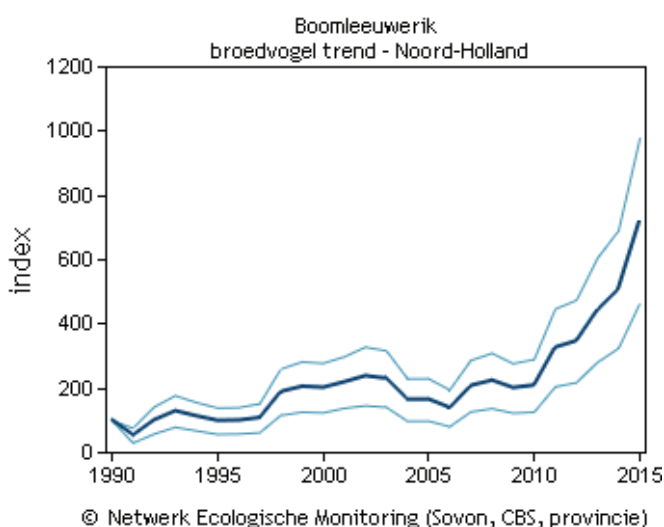
Boomleeuwerik (landelijk: + / 6 + 157 territoria)

Boomleeuweriken broeden nagenoeg uitsluitend op zandgronden. Ze bewonen hier heide met enige opslag, randen van stuifzandgebieden, kaalslagen in bos, duinen en heel plaatselijk ook zandige akkers en bermen. Aantallen en verspreiding namen rond 1975 af door onder andere achterstallig heidebeheer. Sindsdien herstelden ze door heideherstel, boskap en andere maatregelen. Strengere winters die tot diep in de Zuidwest-Europese overwinteringsgebieden doordringen, bezorgen de populatie een klap. Dit was met name na de winter van 1984/85 het geval. Sinds 1990 is de landelijke populatie min of meer stabiel. Lokale toe- of afnames hangen vaak samen met het terreinbeheer ter plaatse.

Net als elders in Noord-Holland (zie figuur 34) is het aantal Boomleeuweriken in het NPZK de afgelopen paar jaar enorm gestegen. Lokale beheermaatregelen die hebben geleid tot meer stuifzand lijken daarbij te hebben geholpen. Met 163 territoria in 2016-2017 is de soort momenteel talrijk in het middenduin. De eerdere drie inventarisaties resulteerden in aantallen tussen ongeveer 60 en 80.

Figuur 33. Trend van de Veldleeuwerik als broedvogel in Noord-Holland.

Figuur 34. Trend van de Boomleeuwerik als broedvogel in Noord-Holland.

Oeverzwaluw (landelijk: + / 0 territoria)

Oeverzwaluwen nestelen in steilwanden van natuurlijke oevers of, veel vaker, afgravingen, gronddepots of andere gevolgen van menselijke bedrijvigheid.

Omdat geschikte broedgelegenheid doorgaans maar korte tijd beschikbaar is, zijn jaarlijkse verplaatsingen van kolonies aan de orde van de dag. Ook de landelijke aantallen variëren enorm, met na de eeuwwisseling in gunstige jaren tot 30.000 paren maar in andere jaren nog niet de helft. Nog diepere inzinkingen, zoals midden jaren tachtig, vielen samen met extreme droogte in de Sahel, het overwinteringsgebied. Pieken vallen samen met voldoende neerslag in de Sahel en een hausse aan bouw- en graaactiviteit in Nederland.

In het NPZK werden in 2016-2017 geen territoria vastgesteld. Wel waren er enkele waarnemingen van paren die zich leken te vestigen op enkele plekken waar in recente jaren werd gebroed. Zo waren er op 18 april drie paren aanwezig bij oude nesten op de oever van het Spartelmeer. In 2013 en 2014 werden respectievelijk vijf en acht nesten met jongen vastgesteld bij het Duinmeer en het Cremermeer. Door een hoge waterstand bevonden deze zich toen buiten het bereik van Vossen. Broedpogingen in latere jaren mislukten hier telkens.

Boerenzwaluw (landelijk: = / RL: gevoelig / 3 + 4 territoria)

De Boerenzwaluw nestelt in het hele land in boerenland, met een voorkeur voor gemengde bedrijven. Het gros van de paren huist in koeien-, varkens- of paardenstallen. De aantallen zijn in het laatste kwart van de twintigste eeuw afgenomen, al komt dat uit tellingen onvoldoende naar voren bij deze lastig telbare soort. De afname is een gevolg van modernisering van bedrijven (o.a. scherpe hygiënemaatregelen, waardoor in stallen vliegende zwaluwen geweerd worden) en intensivering van grondgebruik (resulterend in voedselgebrek). Sinds de eeuwwisseling is de stand stabiel tot licht herstellend. De toenemende populariteit van het houden van hobbypaarden op het platteland biedt enige compensatie voor de afname op meer traditionele broedlocaties.

Alleen aan de randen van het NPZK nestelen kleine aantallen Boerenzwaluwen in of bij gebouwen. Het aantal van zeven in 2016-2017 wijkt weinig af van eerdere jaren. Een broedpaar in het poortgebouw van Elswout in 2016 nestelde bovenop een lamp.

Staartmees (landelijk: - / 2 + 77 territoria)

Staartmezen zijn op de hoge gronden gewone broedvogels in bossen, tuinen en parken met voldoende ondergroei. In het westen en noorden van het land bleef het voorkomen lange tijd grotendeels beperkt tot de duinen, moerasbos en stedelijk gebied. In het laatste kwart van de twintigste eeuw heeft de soort

zich hier uitgebreid dankzij uitbreiding van steden en bosaanplant in voorheen open landschap. De soort lijkt weinig last te hebben van koude winters, tenzij die met veel ijzel gepaard gaan. De landelijke aantallen namen om onbekende redenen af in de jaren negentig en schommelen sindsdien op lager niveau.

Het aantal van 79 territoria in het NPZK in 2016-2017 was een fractie lager dan in de eerdere jaren. De verspreiding was in grote lijnen wel hetzelfde. Verspreid over de bos- en struweelrijke delen van het midden- en binnenduin komt de soort voor.

Fluiter (landelijk: - / 0 + 12 territoria)

Fluiter bewonen voornamelijk de hoge gronden van Oost-, Midden- en Zuid-Nederland. Veel territoria zijn gevestigd in loofbos (met veel eik en/of beuk), maar naaldbos met struikondergroei wordt eveneens bewoond. Essentieel is een niet te dichte bodemgroei, aangezien het nest in de grond wordt weggevoerd. De verspreiding per gebied is vaak cluster-vormig, waarbij relatief veel territoria bezet worden door ongepaarde mannetjes. Het jaarlijkse voorkomen is altijd grillig geweest. Een periode met relatief hoge aantallen in de jaren negentig werd na de eeuwwisseling afgelost door een mindere periode. Pieken en dalen in de fluiterstand zijn in grote delen van Europa normaal maar hoeven niet samen te vallen. Met 12 territoria in 2016-2017 was de Fluiter ongeveer even goed vertegenwoordigd als bij de eerdere inventarisaties. De soort werd verspreid over de binnenduinrand aangetroffen, veelal op plekken die ook in andere jaren in trek waren (vaak gemengd bos). Van de in totaal 34 waarnemingen uit 2017 waren er 21 afkomstig van 1-9 mei (deels doortrekkende exemplaren), 10 van 16-31 mei en drie van 1-26 juni. In alle gevallen ging het om zangwaarnemingen.

Tjiftjaf (landelijk: + / ng + 658 territoria)

Hoewel hij in het hele land broedt, bereikt de Tjiftjaf vooral hoge dichtheden in goed ontwikkelde loofbossen met veel ondergroei, in het bijzonder op de kleigronden. Maar hij is ook een gewone broedvogel van tuinen en parken in stedelijk gebied en singels en bosjes op het platteland. Daardoor kon hij zich sinds ongeveer 1975 ook vestigen in voorheen te kale gebieden in West- en Noord-Nederland. Toegenomen verstedelijking en beplanting speelden de soort hier in de kaart. De landelijke aantallen nemen al tientallen jaren toe, echter met soms forse en moeilijk verklaarbare inzinkingen.

In 2017 werden 658 territoria van de Tjiftjaf vastgesteld in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin). In eerdere jaren is de soort niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt vooral voor in opgaande struwelen en bosranden.

Fitis (landelijk: - / ng + 1.642 territoria)

De hoogste dichtheid aan Fitis is te vinden in de duinen, heidevelden en hoogveengebieden met opslag en jonge bosaanplant. In open boerenland en in stedelijk gebied is de soort schaars. De landelijke verspreiding is al enkele decennia ongewijzigd. De landelijke aantallen nemen echter af. Dit heeft deels te maken met veranderingen in het beheer van bossen (minder grootschalige kaalkap gevolgd door herplant) en natuurgebieden (verwijdering opslag in duinen en heide). Droogte in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden heeft effect op de overleving. In 2017 werden 1.642 territoria van vastgesteld in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin), en daarmee was de Fitis de talrijkste soort. In eerdere jaren is de Fitis niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt vooral voor in struwelen. Alleen in bossen en in open terreindelen zonder struiken ontbreekt de soort.

Braamsluiper (landelijk: - / o + 181 territoria)

Braamsluipe zijn het talrijkst in duingebieden met doornstruwelen en kleinschalig boerenland met veel heggen op kleigronden. Grote bosgebieden worden gemeden, in stedelijk gebied bewoont de soort (schaars) parken en tuinen. In de lage delen van het land wist de Braamsluiper sinds ca. 1975 te profiteren van toegenomen beplanting in voorheen open gebied. Op de hoge gronden, daarentegen, ging broedgelegenheid verloren bij onder andere ruilverkavelingen. De soort trekt in zuidoostelijke richting weg en heeft mogelijk te lijden onder catastrofale droogtes in Oost-Afrika.

De aantallen in het NPZK schommelen enigszins. Het beeld in 2016-2017 week echter weinig af van dat uit de eerdere jaren, zowel wat de aantallen als de verspreiding betreft.

Grasmus (landelijk: + / 14 + 1.027 territoria)

Grasmussen nestelen graag in doornstruiken of ruigte. Ze zijn dan ook het talrijkst in struweelrijke duinen en kleinschalig boerenland met veel heggen. In bos- en natuurgebieden bewoont de Grasmus doorgaans randen en open plekken met opslag. Diep in stedelijk gebied is de soort zeldzaam. Als overwinteraar in de Sahel is de Grasmus erg gevoelig voor droogtes aldaar. Zo'n situatie deed zich voor net voor de start van het broedvogelmeetnet. De gesuggereerde toename in de grafiek is dus grotendeels louter herstel na een diepe inzinking. Ook recente pieken en dalen vallen samen met gunstige of juist ongunstige overwinteringsomstandigheden in West-Afrika. Met bijna 1.400 territoria piekte de Grasmus in het NPZK in 2010-2011. De ruim 1.000 uit 2016-2017 betekende een terugval naar het oude niveau. Desondanks is de Grasmus nog wel de op twee na talrijkste soort.

Tuinfluiters (landelijk: - / 4 + 151 territoria)

Tuinfluiters broeden in het hele land, met een voorkeur voor jonge aanplant, moerasbos, struweelrijke duinen en kleinschalig boerenland met uitgegroeide heggen. In uitgestrekte oudere bossen bewoont de soort vooral de randen en verjongingsplekken, in stedelijk gebied doorgaans alleen parken en tuinen met dichte ondergroei. De landelijke aantallen maakten op de lange termijn weinig verandering door maar neigen om onbekende redenen sinds de eeuwwisseling naar enige afname.

Voor de tweede maal op rij was er sprake van een toename in het NPZK. De 155 territoria betekende het hoogste aantal van de reeks. De soort komt vooral voor in rijke struwelen in het middenduin, maar waar de toename precies mee te maken heeft is niet helemaal duidelijk. Rond het Kennemermeer zal het vooral samenhangen met vegetatiesuccessie.

Zwartkop (landelijk: + / 56 + 502 territoria)

De meeste Zwartkoppen huizen op de hoge gronden, met name in gevarieerde bossen met een hoog aandeel loofhout. Het voorkomen in de open delen van West- en Noord-Nederland is van betrekkelijk recente datum, na 1975. Het werd mogelijk gemaakt door toegenomen beplanting, waaronder in stedelijke uitbreidingsgebieden. Ook elders is deze soort, die vroeger als kensoort van zwaar loofhout werd gezien, tegenwoordig een normale broedvogel in parken en grote oude tuinen. De landelijke broedpopulatie nam de afgelopen tientallen jaren continu toe.

Hoewel het aantal in het NPZK ten opzichte van de vorige inventarisatie iets achterbleef, behoort de Zwartkop in grote delen van het binnenduin nog steeds tot de talrijkste soorten. Rijke struwelen in het middenduin en plaatselijk zelfs pal aan zee (zoals bij het Kennemermeer) zijn ook bezet. In 2010-2011 piekte de soort met ruim 600 territoria en in de eerste twee inventarisaties ging het om ongeveer 400.

Sprinkhaanzanger (landelijk: + / 6 + 111 territoria)

Sprinkhaanzangers broeden door het hele land in open moerassige vegetaties met een niet te hoge waterstand. Ze zijn vooral goed vertegenwoordigd in West- en Noord-Nederland, waar ze lokaal talrijk kunnen zijn in regelmatig gemaaid riet in het laagveengebied of, maar dan tijdelijk, in verdrogende moerassen. Per gebied kunnen de aantallen jaarlijks opvallend schommelen. Dit is deels een gevolg van het terreinbeheer of de waterstand, maar hang vermoedelijk deels ook samen met de situatie in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden. De landelijke stand nam in de afgelopen tientallen jaren duidelijk toe.

De stand in het NPZK vertoonde een piek in 2003-2004 met bijna 200 territoria. Sindsdien is het aantal

weer teruggelopen naar het niveau van eind jaren negentig. De soort komt vooral voor in lage struvelen in het open duin, met een opvallend accent op de noordelijke helft van het gebied.

Spotvogel (landelijk: - / RL: gevoelig / 0 + 1 territorium)

De Spotvogel broedt door het hele land, met een voorkeur voor klei- en veengronden. In tegenstelling tot de meeste zangers wordt open boerenland met erfbeplanting en singels geprefereerd boven bosgebieden. Jonge aanplant (loofbos) kan echter tijdelijk dicht bezet zijn, ook in stedelijk gebied (parken in aanleg). De landelijke aantallen nemen sinds ten minste 1975 af. Dit vormt onderdeel van een proces dat heel West-Europa beslaat. Het wijst op noordwaartse verschuiving van broedgebied, mogelijk door klimatologische oorzaken.

Van de Spotvogel werd slechts één territorium in het NPZK vastgesteld. Verrassend is dat niet, gelet op de biotoopkeuze van deze soort. In 2010-2011 werden drie territoria opgetekend en in de eerste twee inventarisaties nul.

Bosrietzanger (landelijk: = / 2 + 8 territoria)

Bosrietzangers hangen hun nest op aan stevige stengels in een vaak vochtige, soms echter droge omgeving. Ze kunnen zowel talrijk zijn in verruigde moerassen met enige opslag als in brandnetelvelden met veel overjarige stengels. De dichtheden op de kleigronden zijn veel hoger dan op de zandgronden. In zeer bosrijke omgeving hebben Bosrietzangers weinig te zoeken. Als pionier vogel profiteert deze soort snel en soms massaal van tijdelijk beschikbare biotopen. De aantallen wisselen daarom per gebied vaak sterk van jaar tot jaar. Landelijk gezien vertonen de aantallen geen duidelijke ontwikkeling. Met 10 territoria was de Bosrietzanger in het NPZK mager vertegenwoordigd. De eerdere drie inventarisaties leverden steeds bijna het dubbele aantal op. De verspreiding binnen het onderzoeksgebied was minder constant; de (tijdelijke) beschikbaarheid van ruigtevegetaties lijkt hierbij sturend te zijn. In 2016-2017 waren er concentraties bij het Kennemermeer, in het noordwesten van het Kraansvlak en langs de Zanderijvaart in Middenduin.

Kleine Karekiet (landelijk: + / 7 + 73 territoria)

De Kleine Karekiet is een algemene broedvogel van rietmoerassen. Doorgaans geldt: hoe meer riet, hoe meer Kleine Karekieten. De aantallen en dichtheden in het waterrijke westen en noorden van het land zijn dan ook hoger dan op de zandgronden. Hier ontbreekt de soort over grote oppervlakte (Veluwe) bij gebrek aan biotoop. De landelijke aantallen zijn sinds ongeveer 1960 toegenomen. Vanaf 1990 vertonen ze geen duidelijke ontwikkeling meer. Van een

duidelijke relatie met de neerslag in de Sahel, zoals bij de Rietzanger, is geen sprake.

Met 80 territoria was de Kleine Karekiet relatief talrijk te noemen. Binnen het in alle vier inventarisaties onderzochte gebied is een licht toename zichtbaar, van 43 territoria eind jaren negentig – toen de rietkraag rond het Kennemermeer nog tot ontwikkeling moest komen – naar 59 in 2003-2004, 60 in 2010-2011 en 65 in 2016-2017. Zoals te verwachten was de verspreiding sterk geconcentreerd tot enkele plekken met riet, zoals rond het Kennemermeer en de nabijgelegen sluffer, in De Bokkedoorns en langs de randen van het Kraansvlak. De afwezigheid rond bijna alle overige duinplassen springt ook in het oog. Voorheen waren hier wel voor de soort geschikte rietkragen. Wellicht zijn hier als gevolg van begrazing veranderingen opgetreden, die ongunstig zijn voor de Kleine Karekiet.

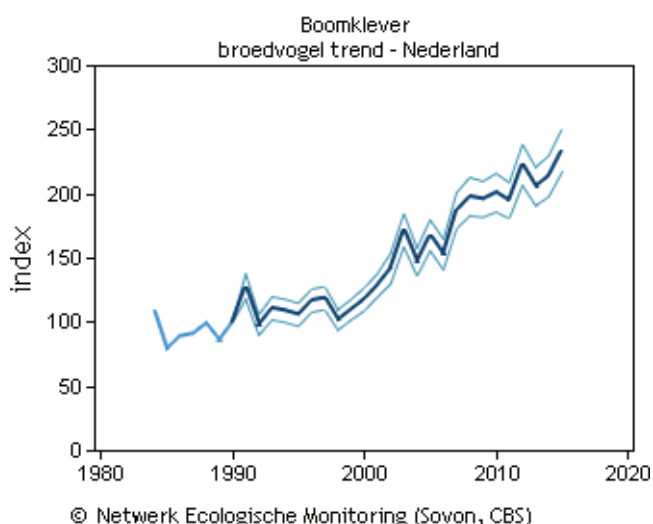
Rietzanger (landelijk + / 0 + 4 territoria)

In West- en Noord-Nederland is de Rietzanger een talrijke broedvogel in allerlei moerassen en soms ook in riet langs sloten in boerenland. In uitgestrekte geschikte biotopen, zoals sommige laagveenmoerassen, kunnen honderden paartjes broeden. Op de hoge gronden is de Rietzanger ronduit schaars. De landelijke stand nam tussen ongeveer 1970 en 1985 sterk af. In deze tijd raakten ook de moerassen op de hoge gronden hun Rietzangers merendeels kwijt. De toename vanaf met name 1995 is in feite deels herstel van de eerdere inzinking. De neerslag in de Sahel is bepalend voor de winteroverleving en speelt een doorslaggevende rol in de landelijke trend. Uitbundige regenval in de Sahel wordt gevolgd door forse aantallen Rietzangers in Nederland (zoals in 2011), grote droogte leidt tot een laag populatiepeil (1985).

De aantallen Rietzangers in het NPZK stellen weinig voor. Het aantal van vier territoria is in lijn met het eerdere beeld. Het meest verrassend was een territorium in een vochtige en verruigde duinvallei ten westen van het Duinmeer.

Boomklever (landelijk: + / 22 + 132 territoria)

Boomklevers zijn gebonden aan oude loofbomen. Ze hebben een ruime verspreiding over de bosrijke streken van Nederland, inclusief delen van de binnenduinstrand, en nestelen ook in parken en oude tuinen in stedelijk gebied. De verspreiding werd sinds ongeveer 1975 veel ruimer. Op de zandgronden van Noordoost-Nederland en Noord-Brabant, waar de soort lange tijd schaars was, leverde het ouder en gevarieerder wordende bos goede vestigingsmogelijkheden op. De Boomklever begint zich ook langzamerhand wat meer te verbreiden over de laaggelegen delen van ons land. De landelijke broedpopulatie is in het laatste kwart van de twintigste eeuw ruim ver-

Figuur 35. Trend van de Boomklever als broedvogel in Nederland.

dubbeld (zie figuur 35).

De Boomklever is ook in het NPZK in opmars. Met elke inventarisatie steeg het aantal territoria, van ongeveer 50 eind jaren negentig naar ruim 150 nu. De soort moet het duidelijk hebben van de binnenduinstrandbossen. Daarbuiten ontbreekt hij – zelfs uitzwermende jonge vogels kom je er nauwelijks tegen.

Boomkruiper (landelijk: + / 21 + 261 territoria)
 Boomkruipers hebben forse bomen nodig met een ruwe stam, maar het hoeven er niet veel te zijn. De soort kan daarom nestelen in laan- of erfbeplanting in open landschap. De hoogste dichtheden komen echter voor in gevarieerd en niet al te intensief onderhouden bos met een groot aandeel loofhout. Zulke bossen vinden we met name in het oosten, zuiden en midden van het land en in de binnenduinstrand. De landelijke aantallen nemen al enkele tientallen jaren toe. De toenemende ouderdom van het Nederlandse bos is gunstig voor deze soort, net als het aanleggen van bossen, parken en singels in voorheen open landschap. De verspreiding is in het laatste kwart van de twintigste eeuw sterk uitgebreid in de lage delen van het land.

Het aantal territoria in het NPZK lag met 282 in 2016-2017 op een iets hoger niveau dan in de eerdere inventarisaties. Net als enkele andere bosvogelsoorten lijkt het de Boomkruiper voor de wind te gaan.

Winterkoning (landelijk: + / ng + 829 territoria)
 De luide zang van de Winterkoning is overal te horen waar opgaande begroeiing aanwezig is. De hoogste dichtheden komen voor in rijk gestructureerd loofbos. Strengere en sneeuwrijke winters, zoals midden jaren tachtig en negentig, zorgen voor forse verliezen, in het bijzonder in minder optimale biotopen.

Figuur 36. Zingend Winterkoning bij het Kennemermeer op 13 juni.

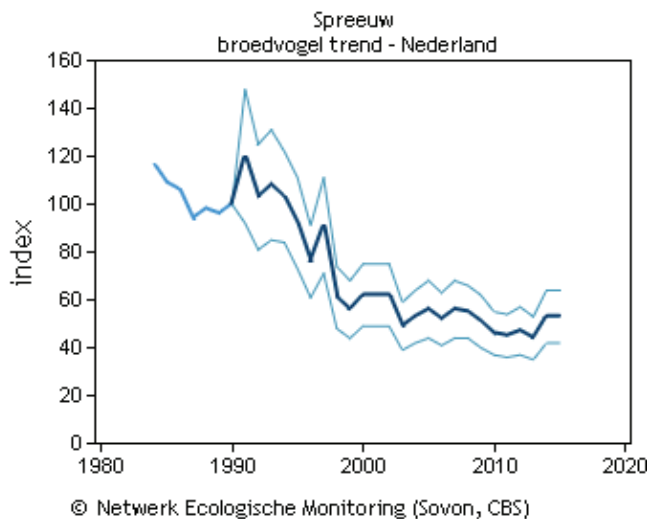
De landelijke stand wordt soms bijna gehalveerd door zulke winters maar herstelt hiervan binnen enkele jaren. Los van deze tijdelijke inzinkingen neemt de broedpopulatie toe, in het bijzonder in het lage deel van het land.

In 2017 werden 829 territoria vastgesteld in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin). In eerdere jaren is de Winterkoning niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt vooral voor in bossen in de binnenduinstrand en in struikgewas tot aan de zeeoever.

Wielewaal (landelijk: - / RL: kwetsbaar / 0 territoria)

Wielewalen zijn gebonden aan loofbomen en zijn het talrijkst in broekbos en ouder populierenbos. Op drogere gronden heeft de soort een sterke voorkeur voor zomereiken en, meer regionaal (Peel) berken. Sinds ongeveer 1975 verdween de Wielewaal uit veel gebieden op de zandgronden, waar hij voorheen ook in gemengd bos nestelde. In Laag-Nederland boekte hij lokaal enige terreinwinst, vooral in moerasbos. In Flevoland huisden tijdelijk hoge dichtheden, maar sinds 1990 is de soort hier sterk afgenomen. De afname houdt vrijwel zeker verband met factoren in zowel de broedgebieden (verdroging van bossen, voedselarmoede in agrarisch cultuurland) als de trek- en overwinteringsgebieden (ontbossing, jacht). In 2016-2017 werd geen enkel territorium van de Wielewaal in het NPZK vastgesteld. Bij de eerdere inventarisaties was dat nog wel het geval (maximaal vijf in 1996-1999). Het nagenoeg verdwijnen van deze soort past in het regionale beeld. Het is tegenwoordig zoeken geblazen naar een Wielewaal in Zuid-Kennemerland...

Spreeuw (landelijk: - / 1 + 7 territoria)
 Spreeuwen zijn in het hele land bekende broedvogels. Ze zijn het talrijkst in boerenland met veel gras en in stedelijk gebied met veel gazons. Het voorkomen in bos blijft beperkt tot randsituaties. De

Figuur 37. Trend van de Spreeuw als broedvogel in Nederland.

landelijke aantallen namen vermoedelijk tot midden twintigste eeuw toe. Vanaf 1990 of eerder is het echter afname wat de klok slaat (zie figuur 37), in het bijzonder in bossen. De afstand tot voedselgebieden (graslanden) is vermoedelijk op veel plekken te groot geworden voor profijtelijk broeden. De aantalsontwikkeling in boerenland en stedelijk gebied is divers, al krijgen negatieve tendensen ook daar de overhand.

Met slechts acht territoria was de Spreeuw ook in het NPZK mager vertegenwoordigd. De aantallen waren vergelijkbaar met de eerdere twee inventarisaties; in 1996-1999 is de soort niet onderzocht. Opvallend was een concentratie langs de Waterleidingweg in de Kennemerduinen, in open loofbos met een ruim aanbod aan geschikte nestholten.

Merel (landelijk: + / ng + 1.003 territoria)

Als talrijkste broedvogel in Nederland ontbreekt de Merel alleen in landschappen zonder bomen of struiken. De hoogste dichtheden per vierkante kilometer bevinden zich in stedelijk gebied met veel groen, in agrarisch cultuurland met veel heggen en in randen van gevarieerde loofbossen. Van schuwe bosvogel is de Merel in de afgelopen twee eeuwen veranderd in een succesvolle cultuurvolger. De aantallen namen ook in de afgelopen tientallen jaren nog toe, deels door het bezetten van nieuwe gebieden zoals in uitbreidingswijken of bosaanplant, vooral in Laag-Nederland. Sinds ongeveer 2005 stagneren de aantallen of nemen ze licht af. Dit zou een gevolg kunnen zijn van enkele droge voorjaren, die ongunstig zijn voor de vooral van regenwormen levende Merel. Hoewel vaak waarneembaar, zijn er geen bewijzen dat predatie van nesten en jongen door Eksters van betekenis is voor de populatie Merels. In de nazomer van 2017 kwam de Merel in het nieuws, doordat verhoogde sterfte werd gemeld verspreid over het land

die werd toegeschreven aan besmetting met het door muggen overgebrachte usutuivirus.

In 2017 werden 1.003 territoria opgetekend in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin), en daarmee was het de op drie na talrijkste soort. In eerdere jaren is de soort niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt verspreid over het NPZK voor en ontbreekt alleen in de meest open terreindelen.

Zanglijster (landelijk: + / 40 + 276 territoria)

Zanglijsters broeden bijna overal waar voldoende bomen en struiken aanwezig zijn. De dichtheden zijn nergens zo hoog als in gevarieerd loofbos, jonge aanplant en groene stadswijken. Streng winterweer dat tot in Zuid-Europa doordringt zorgt voor inzinkingen in de landelijke stand, zoals het geval was rond 1985. Series van zachtere winters zorgen voor een snel herstel. Op de langere termijn gerekend zijn de landelijke aantallen toegenomen. In delen van de hogere zandgronden namen ze echter af.

Het aantalsverloop in het NPZK gaat op en neer maar niet eerder werden er zoveel territoria opgetekend. De hoogste dichtheden bevinden zich in de bosrijke binnenduinstrand. Parkachtige landschappen, met gazons om op te foerageren, zijn uitermate geliefd bij de soort. Maar ook in bossen en rijke struwelen in het binnenduin komt hij voor. In totaal ging het om 316 territoria in 2016-2017.

Grote Lijster (landelijk: - / RL: kwetsbaar / 1 + 18 territoria)

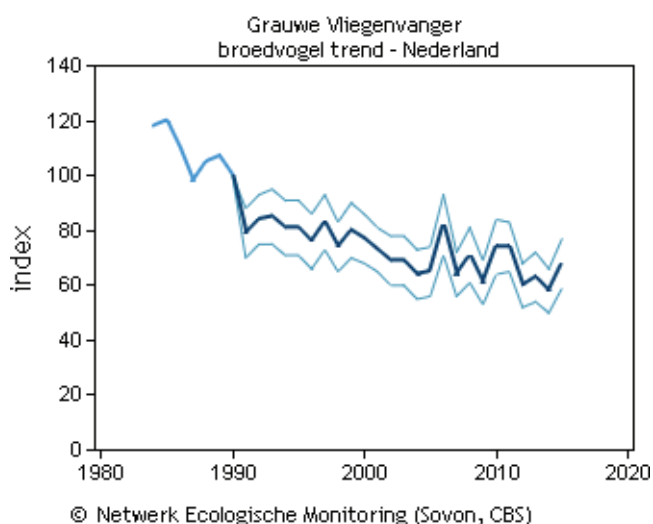
Grote Lijsters ontbreken alleen in grote open en bijna boomloze gebieden in West- en Noord-Nederland, en zijn schaars in stedelijk gebied. De kleinschalige landschappen en bosrijke delen van de hogere zandgronden zijn het dichtst bezet. Rond 1930 was de Grote Lijster alleen in enkele delen van het land een (schaarse) broedvogel. De vestiging en uitbreiding elders hielden ruim een halve eeuw aan. Inzinkingen in de stand traden op na winters waarbij strenge vorst tot diep in Zuidwest-Europa doordrong. Sinds ongeveer 1995 nemen de landelijke aantallen gestaag af. Het verlies van voedselgebieden zal daarbij meespelen: op de hoge gronden zijn vele graslanden verdroogd of omgezet in maïs.

Met 19 territoria in het NPZK was de Grote Lijster relatief talrijk. De eerdere inventarisaties lieten aantallen van 5-11 zien. De soort komt verspreid over het gebied voor, op de overgang van bos naar struweel. Foerageren doet hij graag op kale bodems en wellicht moet de verklaring voor de recente toename dan ook worden gezocht in de mate van begrazing op deze plekken.

Grauwe Vliegenvanger (landelijk: - / RL: gevoelig / 1 + 41 territoria)

Hoewel wijd verbreid, is de Grauwe Vliegenvanger nergens bijzonder talrijk. De hoogste dichtheden zijn te vinden in oud loofbos en kleinschalig boerenland met uitgegroeide houtwallen en erven, naast dorpen met oude tuinen en parken. De landelijke verspreiding bleef na 1975 min of meer ongewijzigd. De aantallen namen echter bijna continu af (zie figuur 38), net als elders in grote delen van West-Europa. Een duidelijk verband met bijvoorbeeld neerslag in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden ontbreekt. Dit suggereert dat de afname vooral te wijten is aan verslechterende omstandigheden in de broedgebieden. Lokale kleine toenames hangen samen met het ouder (en geschikter) worden van bos.

De inventarisatiereeks in NPZK laat eveneens een afname zien, al was 2016-2017 goed voor een opleving. De 42 territoria liggen immers tussen het maximum van ca. 60 in 1996-1999 en het minimum van ca. 30 in 2010-2011 in. De soort wordt verspreid over bossen in met midden- en binnenduin aangetroffen, met een accent op de noordelijke helft van het gebied. Vergeleken met 1996-1999 springt vooral de toename in Heerenduinen in het oog.

Figuur 38. Trend van de Grauwe Vliegenvanger als broedvogel in Nederland.

Roodborst (landelijk: = / ng + 710 territoria)

Roodborsten ontbreken alleen in boomarme landschappen. De dichtheden zijn het hoogst in bossen met een goed ontwikkelde struik- en kruidlaag. In dennenbossen met weinig ondergroei zijn de dichtheden veel lager, net als in agrarisch cultuurland en stedelijk gebied. De soort breidde zich sinds ongeveer 1975 uit in het westen en noorden van het land dankzij aanplant van bosjes in voorheen zeer open landschappen. De landelijke aantallen zijn sinds

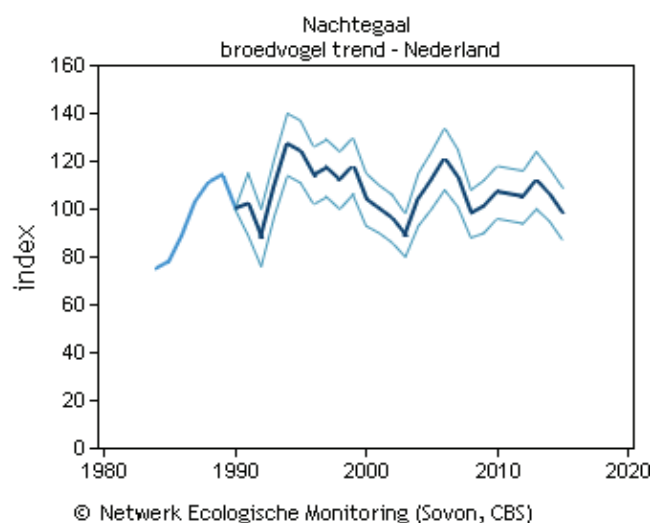
1990 amper meer gegroeid. Ze vertonen inzinkingen na strenge winters zoals midden jaren tachtig en negentig. Hiervan herstelt de populatie vlot.

In 2017 werden 710 territoria vastgesteld in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin). In eerdere jaren is de Roodborst niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt hoofdzakelijk voor in bossen in het binnenduin.

Nachtegaal (landelijk: = / RL: kwetsbaar / 23 + 642 territoria)

Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in de duinstreek, waar vermoedelijk minstens de helft van de Nederlandse Nachtegaalen broedt. Elders is het voorkomen nogal schaars, met alleen lokaal hoge dichtheden, vaak in loofbossen op natte gronden. De soort is sinds ongeveer 1975 verdwenen van veel broedlocaties op de hoge gronden. Door verlaging van het grondwaterpeil zijn veel bossen sterk verzuurd, wat ongunstig is voor deze grondfoerageerder. Deze afname werd een tijdlang gecompenseerd door sterke toename in de duinen, een gevolg van oprukkende struikvorming. Recent worden delen van de duinen ontdaan van struiken teneinde verstuuving weer een kans te geven. Mede hierdoor lopen de landelijke aantallen momenteel achteruit.

Het NPZK behoort tot de belangrijkste gebieden voor de Nachtegaal in Nederland. Bijna nergens zijn de dichtheden zo hoog als hier. Buiten de duinstreek en de Biesbosch is de Nachtegaal überhaupt een schaarse soort. Met 665 territoria in 2016-2017 was de soort opnieuw goed vertegenwoordigd in het NPZK. Eind jaren negentig waren het er wel ruim 100 meer. Dat wil niet gelijk zeggen dat de soort aan terrein verliest, want schommelingen in de stand lijken kenmerkend voor deze soort (zie figuur 39).

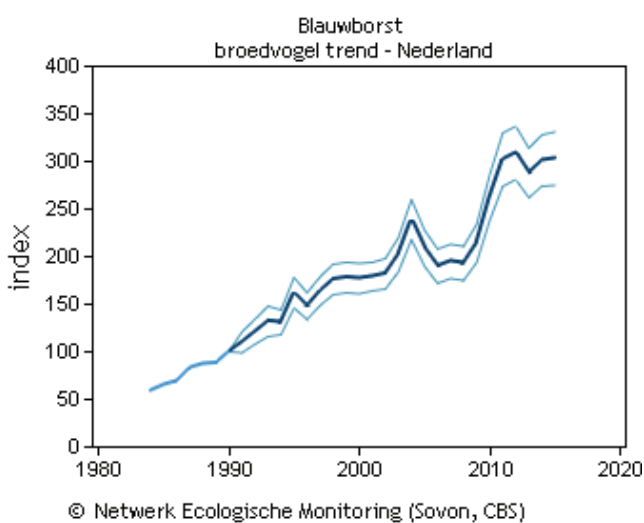
Figuur 39. Trend van de Nachtegaal als broedvogel in Nederland.

Maar als één van de meest karakteristieke bewoners van het NPZK en kwetsbare Rode Lijst-soort is het van belang om de aantalsontwikkeling goed te blijven volgen.

Blauwborst (landelijk: + / 0 + 31 territoria)

De Blauwborst komt wijd verspreid voor over Laag-Nederland. Hij kan er in moerassen met opslag talrijk zijn, maar broedt regionaal ook in agrarisch cultuurland met sloten. Het voorkomen op de hoge gronden is minder ruim, maar ook daar kan de dichtheid lokaal heel behoorlijk zijn, zoals in hoogveen, natte heide en beekdalen met moerasbosjes. De soort nam in de twintigste eeuw af door ontginning en ontwatering van vele broedplaatsen. Sinds ongeveer 1970 nam de stand spectaculair toe. Nieuw ontstane broedbiotoop in de Oostvaardersplassen, de Biesbosch, het Lauwersmeer en verbossende laagveenmoerassen werd massaal gekoloniseerd. Tegelijkertijd breidde de soort zich uit vanuit verspreidingskernen elders in het land. De toename houdt nog steeds aan (zie figuur 40).

In het NPZK is de Blauwborst een betrekkelijke nieuwkomer. De eerste keer dat hij bij een groot-schalige inventarisatie werd vastgesteld was in 2003-2004, gelijk met 21 territoria. Sindsdien ging het om ruim 30. Vooral de ontwikkeling van struwelen rond het Kennemermeer hebben de aantallen een 'boost' gegeven. De tegenwoordige verspreiding is echter een stuk ruimer en strekt zich uit over het gehele buitenduin. Sommige paren geven juist de voorkeur aan droge duindoornstruwelen in de zee-reep, mits er voldoende mogelijkheden zijn om op de grond te foerageren.

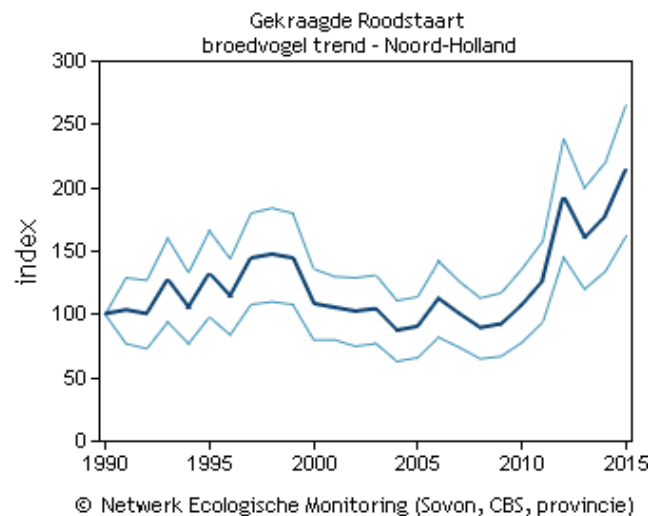

Figuur 40. Trend van de Blauwborst als broedvogel in Nederland.

Gekraagde Roodstaart (landelijk: = / 10 + 277 territoria)

Gekraagde Roodstaarten zijn vrij talrijke broedvogels in grote bosgebieden met een hoog aandeel oude dennen. Ze zijn veel schaarser in de meeste loofbossen en in kleinschalig agrarisch cultuurlandschap op de zandgronden. In de lage delen van Nederland ontbreekt de soort tegenwoordig veelal, in Zuid-Limburg is hij merkwaardig schaars. Vergeleken met de situatie rond 1975 heeft de soort vooral in het westen en noorden van het land veel terrein prijsgegeven. Dat zijn echter gebieden waar hij nooit erg talrijk was. De landelijke trend, gedomineerd door de ontwikkelingen op de zandgronden, is redelijk stabiel. Uitschieters naar boven of beneden vallen samen met uitzonderlijk natte respectievelijk droge winters in de Sahel.

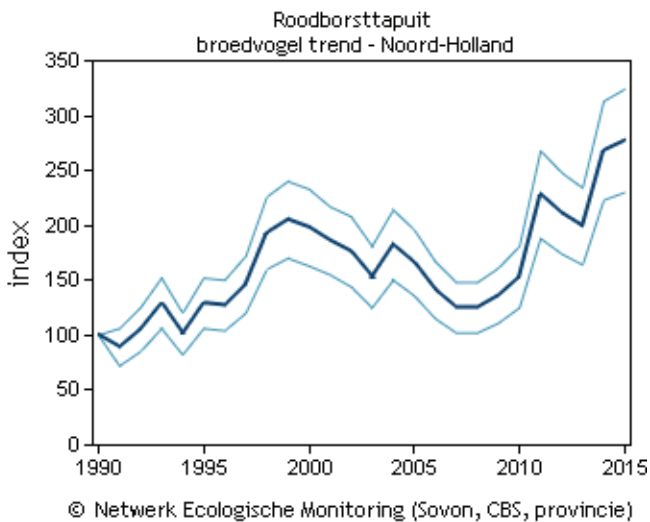
In het NPZK is de Gekraagde Roodstaart flink toegenomen. De eerste tekenen daarvan waren bij de vorige inventarisatie al zichtbaar en hebben zich doorgezet. Met 287 territoria verspreid over het mid-denduin is de soort nu goed vertegenwoordigd (op het dieptepunt in 2003-2004 waren dat er nog ruim 100). De toename is ook duidelijk zichtbaar in de provinciale trend (zie figuur 41).

Figuur 41. Trend van de Gekraagde Roodstaart als broedvogel in Noord-Holland.

Roodborsttapuit (landelijk: ++ / 1 + 160 territoria)

Roodborsttapuiten broeden vooral op de hoge zandgronden, in de volledige kuststrook inclusief de Waddeneilanden en in Zeeuws-Vlaanderen. Ze bewonen zowel open boerenland met greppels en ruige wegbermen als natuurgebieden (heide, hoogveen, duin). Aan de rand van stedelijk gebied worden braakliggende gronden bezet. Aantallen en verspreiding namen vanaf ongeveer 1975 sterk af, vooral

Figuur 42. Trend van de Roodborsttapuit als broedvogel in Noord-Holland.

in het boerenland. De soort verdween zelfs in bepaalde regio's als de oostelijke Achterhoek en Zuid-Limburg. Sinds ongeveer 1990 volgde een verrassend en krachtig herstel, dat nog steeds aanhoudt. In het boerenland profiteert de soort van kleinschalige ingrepen zoals extensiever bermbeheer. In natuurgebieden was het terugdringen van bosopslag in het voordeel van de Roodborsttapuit.

Met 161 territoria was de Roodborsttapuit in het NPZK vrij goed vertegenwoordigd, al bleef dat aantal iets achter bij dat van de voorgaande inventarisaties (schommelend rond 190). Het is een typische bewoner van open duin, waar hij zich thuis voelt op plekken met struikgewas en korte bodemvegetaties. De soort foerageert veelvuldig op de grond en maakt daarbij gebruik van iets hoger gelegen uitkijkpunten. Zowel verstruweling als begrazing kunnen van invloed zijn op de aantalsontwikkeling. De provinciale trend laat vanaf 1990 een toename zien, al verloopt die met nogal wat 'ups en downs' (zie figuur 42).

Bonte Vliegenvanger (landelijk: + / 0 + 1 territorium)

Bonte Vliegenvangers broeden in vrijwel alle beboste streken op de hoge gronden, met uitzondering van Zuid-Limburg (zeldzaam). Het voorkomen in Laag-Nederland, inclusief de duinstreek, is erg lokaal. De soort kan in ieder type bos talrijk voorkomen, ook in parken en tuinen, mits er nestkasten hangen. Indien dat niet het geval is, is hij een stuk schaarser en meer gebonden aan ouder loofbos. De Bonte Vliegenvanger vestigde zich rond 1903 in ons land en begon vanuit Twente en de Achterhoek aan een opmars. Tussen 1975 en 2000 werd nog het gebied bezuiden de Grote Rivieren toegevoegd aan het verspreidingsgebied, maar de aantallen zijn hier lager dan in Oost-Nederland. Recente afnames (vooral loofbos) en toenames (vooral naaldbos) lijken elkaar

op landelijk niveau in evenwicht te houden. Over het geheel genomen is er landelijk sprake van een toename.

Slechts incidenteel worden er territoria van de Bonte Vliegenvanger in Zuid-Kennemerland vastgesteld. Op 1 juni 2017 werd een zingend exemplaar waargenomen aan de rand van het NPZK langs de Hoge Duin en Daalseweg in Bloemendaal. De waarneming viel binnen de BMP-datumgrenzen (20 april-15 juni) en was voldoende om van een territorium te spreken. Vervolgwaarnemingen bleven echter uit.

Heggenmus (landelijk: - / ng + 839 territoria)

Heggenmussen broeden in vrijwel het hele land, maar zijn in het noordoosten wat schaarser dan elders. Nergens komen zo veel Heggenmussen voor als in bebouwing met veel groen, maar ook boerenland met veel heggen kan goed bezet zijn. In bossen is de Heggenmus veelal een randbewoner die tevens dichte jonge aanplant graag bezet. De landelijke stand groeide in de twintigste eeuw, vooral door de toegenomen oppervlakte stedelijk gebied, waar tuinen en beplanting voor broedgelegenheid zorgen. De recente trend is stabiel met lichte schommelingen, deels samenhangend met inzinkingen na koudere winters.

In 2017 werden 839 territoria van de Heggenmus vastgesteld in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin). In eerdere jaren is de soort niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt voor in een groot deel van het NPZK, behalve in bossen en in open terreindelen zonder struiken. Het is een typische bewoner van duindoornstruwelen.

Huismus (landelijk: - / RL: gevoelig / 0 + 126 territoria)

De Huismus was lange tijd de talrijkste Nederlandse broedvogel, maar moest die plek afstaan aan de Merel. Sinds 1975 of eerder zijn de landelijke aantallen vermoedelijk gehalveerd. De grootste afname lijkt voorbij: de recente aantallen schommelen. De verspreiding overlapt met die van concentraties mensen. Huismussen zijn het talrijkst bij oudere huizen in een deels groene, liefst wat rommelige omgeving aan stadsranden of op het platteland. In strakke nieuwbouwwijken en het versteende hart van grote steden zijn ze schaars of ontbreken ze bij gebrek aan nestgelegenheid en/of voedsel.

Er werden in totaal 126 territoria van de Huismus vastgesteld in het NPZK. Deze bevonden zich uitsluitend op plekken met veel menselijke activiteit, zoals bij IJmuiderslag, Bloemendaal aan Zee (o.a. op de camping) en Zandvoort. In het duingebied zelf ontbreekt hij. Over de afgelopen drie inventarisaties is een duidelijk stijgende lijn te zien (in de eerste inventarisatie is de soort niet onderzocht).

Witte Kwikstaart (landelijk: - / 2 + 43 territoria)

De Witte Kwikstaart is een van de meest verspreide broedvogels, maar komt nergens in hoge dichtheden voor. De soort nestelt vooral op het platteland, vaak op gebouwen of onder bruggen, en met een voorkeur voor de kleinschaliger landschapstypen. Hij bewoont echter ook natuurgebieden, waaronder stuifzanden, duinen of grote kaalslagen in bos, en soms ook stedelijk gebied. De landelijke stand neemt langzaam af. In stuifzand- en duingebieden kan hij slecht uit de voeten met vergrassing of vermossing (effecten van atmosferische depositie), de reden voor de afname elders is onduidelijk.

In het NPZK is een toename zichtbaar. Met 45 territoria in 2016-2017 was de soort hier relatief goed vertegenwoordigd, met name in terreindelen met stuifzand, langs plassen en bij bebouwing. In 1996-1999 nog bedroeg het aantal slechts twee. Recente beheermaatregelen die hebben geleid tot meer stuifzand zullen de Witte Kwikstaart ongetwijfeld in de kaart hebben gespeeld.

Boompieper (landelijk: + / 12 + 163 territoria)

Op de zandgronden is de Boompieper een karakteristieke broedvogel van heidevelden en duinen met enige opslag. Voorts nestelt hij (ten dele ook buiten de zandgronden) op kaalslagen, in jonge aanplant en soms ook bosjes en wegbepanting in boerenland. Ook verdrogende en verbossende laagveenmoerassen worden bezet. De soort verloor in de afgelopen tientallen jaren terrein in vooral het Deltagebied, het rivierengebied en delen van Zuid-Limburg, maar was daar nooit erg talrijk. In de voor de Boompieper belangrijker kerngebieden op de zandgronden van Oost- en Zuid-Nederland ontwikkelden de aantallen zich positief.

Met 175 territoria was de Boompieper in het NPZK vrij goed vertegenwoordigd, al bleef dat aantal iets achter bij dat van de voorgaande inventarisaties (schommelend rond 215). Het is een typische bewoner van het middenduin, waar hij zich thuis voelt in een afwisseling van open terrein en verspreide boomgroepen.

Graspieper (landelijk: - / RL: gevoelig / 0 + 76 territoria)

Graspiepers in boerenland broeden vooral in gebieden met een hoog aandeel bouwland en een grote lengte aan dijken en slootranden; hoge dichtheden in graslandgebieden komen tegenwoordig alleen nog voor bij wat extensiever grondgebruik. Ze nestelen ook in open heide- en duingebieden, op kwelders/schorren en in stedelijk gebied soms op braakliggende gronden. De verspreiding nam sinds 1975 duidelijk af in kleinschalige en verstedelijkte landschappen. De landelijke aantallen schommelen, met inzinkingen na winters die tot diep in de Zuidwest-

Europese overwinteringsgebieden doordringen.

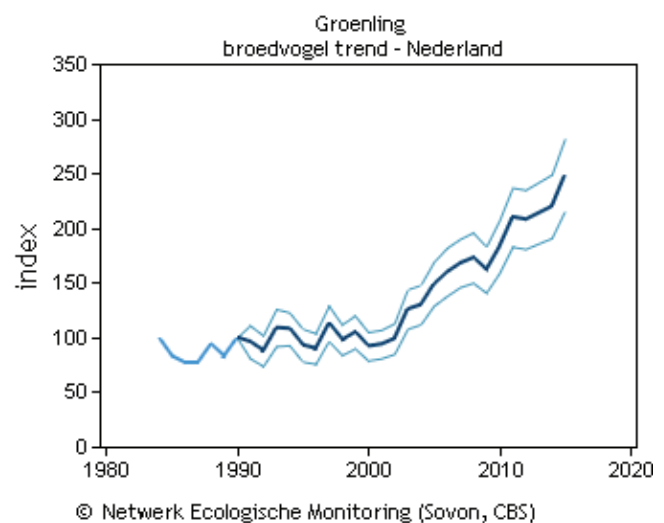
Tussen 2003-2004 en 2010-2011 is het aantal in het NPZK ongeveer gehalveerd, van pakweg 200 naar 100 territoria. Ook sindsdien heeft de afname zich doorgezet. In 2016-2017 werden nog 76 vastgesteld. Deze bevonden zich vooral in de zeereep en slechts lokaal verder landinwaarts. De aanwezigheid van helm lijkt van doorslaggevend belang; in korte grasvegetaties kan de Graspieper minder goed uit de voeten (in tegenstelling tot de Boomleeuwerik). Zowel verstruweling als begrazing lijken de soort niet in de kaart te spelen.

Vink (landelijk: + / ng + 1.059 territoria)

De Vink is na de Merel de talrijkste broedvogel in Nederland. In het algemeen geldt: hoe meer oude bomen, hoe meer Vinken. De dichtheid is dan ook het hoogst in de bosrijke gebieden op de hoge gronden. Door toegenomen aanplant van bos en bomen vestigde hij zich echter ook in de lagere delen van het land, soms in substantiële aantallen zoals in de bossen in Flevoland. In stedelijk gebied ontbreekt de Vink vrijwel nooit in parken en groene wijken. De sterke landelijke toename in het laatste kwart van de twintigste eeuw vlakke af rond de eeuwwisseling: vrijwel alle beschikbare broedhabitat is nu bezet. In 2017 werden 1.059 territoria opgetekend in het NPZK (exclusief Elswout en Middenduin), en daarmee was het de op één na talrijkste soort. In eerdere jaren is de Vink niet integraal gekarteerd, waardoor een aantalsvergelijking ontbreekt. De soort komt voor in een groot deel van het NPZK, behalve in boomloze terreindelen zoals de zeereep.

Groenling (landelijk: + / 8 + 89 territoria)

Groenlingen broeden relatief talrijk in groene wijken van dorpen en steden, plaatselijk ook in kleinschalig boerenland en jonge aanplant. Ze mijden zeer open

Figuur 43. Trend van de Groenling als broedvogel in Nederland.

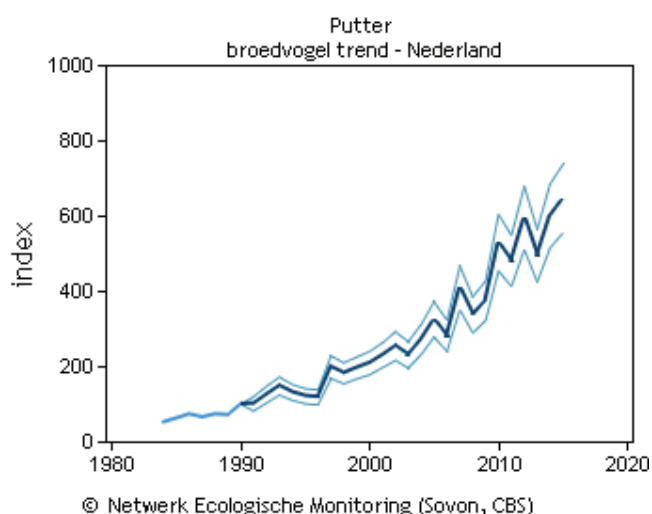
gebieden en aaneengesloten bos. De landelijke aantallen vertonen op de lange termijn een toename. De soort broedt inmiddels in vrijwel het hele land, waarbij de kolonisatie van Zuidelijk Flevoland het laatste grote wapenfeit was.

Net als elders in Nederland (zie figuur 43) is het aantal territoria in het NPZK flink gestegen, van ongeveer 10 in de eerste inventarisatiejaren naar bijna 100 nu. Was de verspreiding aanvankelijk vooral beperkt tot parkachtige delen van de binnenduinrand, tegenwoordig komt de Groenling ook voor op gevarieerde plekken in het middenduin en lokaal zelfs pal aan zee. De binding met de duinplassen springt daarbij in het oog. Hoge dichtheden werden bijvoorbeeld gevonden rond het Vogelmeer en het Kennemermeer.

Putter (landelijk: ++ / 4 + 116)

Putters zijn het meest algemeen in Laag-Nederland, in stedelijk gebied met groene wijken en boerenland met erf- en wegbeplanting of boomgaarden. Van hieruit hebben ze zich vanaf 1975 spectaculair in oostelijke richting uitgebreid, met name op kleiige gronden. Het is in feite de stroomversnelling van een proces dat al meer dan een halve eeuw bekend is en nog steeds doorzet. Kleine verliezen langs de oostgrens vallen hierbij in het niet.

Spectaculair is de toename in het NPZK, van zes territoria in 1996-1999 naar 120 in 2016-2017. De twee tussenliggende inventarisaties leverden respectievelijk ruim 30 en bijna 50 territoria op. De soort komt verspreid over het onderzoeksgebied voor, met een accent op gevarieerde terreindelen in het middenduin. Ook in de omgeving van het Kennemermeer werden meerdere territoria vastgesteld. Aaneengesloten bos en de boomloze zeereep worden gemeden. De toename lijkt een weerspiegeling van de landelijke trend (zie figuur 44).

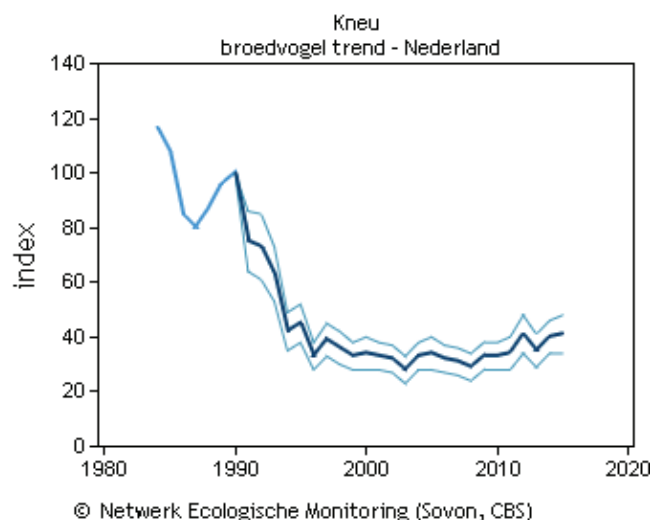
Figuur 44. Trend van de Putter als broedvogel in Nederland.

Sijs (landelijk: - / 0 + 6 territoria)

Sijzen broeden in naaldbossen met een hoog aandeel sparren, liefst verschillende soorten door elkaar, en lariksen. Ze zijn het talrijkst op de Veluwe en in Drenthe en veel schaarser in de door dennen gedomineerde naaldbossen van zuidelijk Nederland. De aantallen zijn afhankelijk van de zaadzetting in de naaldbomen. In ongunstige jaren broeden hooguit enkele tientallen paren in ons land, in zeer gunstige jaren als 1989 en 1992 tot enkele duizenden. Zijzen waren in de eerste helft van de twintigste eeuw zeldzaam maar namen daarna toe door het op leeftijd komen van grote oppervlakten aangeplant naaldbos. Desondanks heeft Nederland waarschijnlijk geen vaste broedpopulatie en zijn we afhankelijk van de periodieke instroom van oostelijker gebieden. Voor het eerst leverde de grootschalige inventarisatie van het NPZK territoria op van de Sijs. Het betrof zeven territoria in 2017, waarvan één net buiten de onderzoeksgrens voor 2017 in Middenduin (waar de soort een jaar eerder niet als broedvogel werd vastgesteld). Het ging overwegend om zangwaarnemingen in de periode van eind april tot eind mei. Een kleine 30 waarnemingen van veelal overvliegende exemplaren voldeden niet aan de territoriumcriteria.

Kneu (landelijk: - / RL: gevoelig / 3 + 204 territoria)

Kneuen komen in grote delen van het land voor, maar zijn het talrijkst in gebieden met veel bouwland en kruidenvegetaties in Noord-Nederland, Flevoland en Zeeland. Aaneengesloten bos wordt gemeden. Het voorkomen in stedelijk gebied is doorgaans schaars en voorbehouden aan nieuwbouwwijken met veel groen. De landelijke verspreiding veranderde weinig sinds 1975. De aantallen kelderden echter. Efficiëntere landbouwmethoden zorgden voor voedselgebrek en verminderde nestgelegenheid.

Figuur 45. Trend van de Kneu als broedvogel in Nederland.

Met ruim 200 territoria was de Kneu in het NPZK nog steeds goed vertegenwoordigd. De eerste drie inventarisaties lieten een geleidelijke afname zien, van pakweg 250 naar 160, dus er lijkt sprake te zijn van herstel. De soort komt verspreid over het open duin voor, vaak met meerdere paren bij elkaar rondom gevarieerde terreindelen met struikgewas en korte vegetaties. Ook de landelijke trend laat een voorzichtig herstel zien (figuur 45).

Kleine Barmsijs (landelijk: - / 0 + 1 territorium)

De Kleine Barmsijs nestelt vooral op de Waddeneilanden en in de duinstreek van het vasteland. Na het eerste broedgeval in 1942 (Terschelling), namen de aantallen toe naar een top rond 1980. Omstreeks die tijd vestigden zich ook kleine aantallen op heidevelden in het binnenland, vooral in Drenthe en de Veluwe. Vervolgens namen de aantallen in de kerngebieden af en verdween de soort nagenoeg van de heidevelden. Deze ontwikkeling viel samen met een sterke afname van de grote broedpopulatie op de Britse Eilanden. Een bescheiden vestiging eind jaren negentig in de grensstreek van Oost-Nederland sluit aan op een uitdijende verspreiding vanuit Midden-Europa. Dit proces zette in ons land echter niet door.

Voor het eerst leverde de grootschalige inventarisatie van het NPZK een territorium op van de Kleine Barmsijs: op 12 juni werden een familie met pas uitgevlogen jongen waargenomen ten zuiden van de Oosterplas. Een kleine 20 waarnemingen van veelal overvliegende exemplaren eerder in het voorjaar voldeden niet aan de territoriumcriteria. In de iets noordelijker gelegen Schoorlse Duinen wordt de Kleine Barmsijs vaker als broedvogel in klein aantal vastgesteld (Slaterus & Voslamber 2017b).

Kruisbek (landelijk: + / 0 territoria)

Kruisbekken broeden in de grotere naaldbossen op de zandgronden en in de duinen. De oppervlakte grove dennen, aangevuld met andere naaldbomen waaronder sparren, bepaalt voor een groot deel de aantallen. De dichtheden zijn dan ook nergens zo hoog als op de Veluwe. De jaarlijkse verschillen zijn echter enorm. In sommige jaren ontbreekt de soort nagenoeg, in jaren volgend op een invasie zijn het er soms vele duizenden. De soort was tot ongeveer 1970 een incidentele broedvogel. De uitbreiding daarna is het gevolg van het op een gunstige leeftijd komen van aangeplante naaldbossen. De broedresultaten in Nederland zijn gewoonlijk echter slecht door voedselgebrek, veroorzaakt door het vroegtijdig openspringen van kegels. Nederland kent geen bestendige populatie die zich zonder regelmatige instroom handhaaft.

Zowel 2016 als 2017 resulteerden in verscheidene waarnemingen van Kruisbekken in het NPZK (vooral

uitzwerpende vogels in de tweede helft van het voorjaar). Deze waarnemingen voldeden echter niet aan de territoriumcriteria. De soort is in het verleden wel als broedvogel vastgesteld, maar niet tijdens de grootschalige inventarisaties.

Roodmus (landelijk: ? / RL: gevoelig / 0 + 2 territoria)

Roodmussen waren lange tijd zeldzaam maar leken zich vanaf 1987 als broedvogel te vestigen. Al in 1992 werden bijna 60 territoria geteld. Overigens betreffen veel territoria in ons land ongepaarde vogels en gaat maar een (klein) deel tot broeden over. De vestiging past in een westwaartse uitbreiding van het broedgebied. Vanaf eind jaren negentig namen de aantallen echter weer af, al verdween de soort niet van het toneel. In 2013-2015 werden 12-21 territoria gemeld. Het overgrote deel van de territoria wordt gevestigd op de Waddeneilanden (zowel in duinen als groenbeplanting) en in de Hollands-Zeeuwse duinen. Binnenlandgevalen blijven beperkt tot schaarse vestigingen, meestal in moeras met opslag.

In het late voorjaar van 2017 bevonden zich twee zingende mannetjes Roodmus voor langere tijd in de sluffer op het Kennemerstrand. Ook leverde een inventarisatieronde bij het nabij gelegen Kennemermeer een zangwaarneming op. Dit gebied behoort de laatste jaren tot de beste gebieden voor deze soort van Nederland. Of er in 2017 daadwerkelijk gebroed werd bleef onduidelijk.

Goudvink (landelijk: + / 4 + 57 territoria)

Goudvinken hebben een gevarieerde biotoopkeuze. Ze nestelen zowel in moerasbos als in droge bossen, graag in jonge sparrenaanplant of bos met een dichte struiketage. Lokaal komen ze ook in meer parkachtige situaties voor. De verspreiding sinds 1975 werd ijler bezuiden de Grote Rivieren, mogelijk door verdroging van bossen en gebrek aan jonge bosstadia. De verspreiding werd juist wat ruimer in het noorden van het land en delen van de Hollands-Zeeuwse duinen. Landelijk gezien lijken de aantallen niet veel verandering door te maken.

Met 61 territoria was de Goudvink in het NPZK weer terug op het vertrouwde niveau (in 2010-2011 was nog sprake van een afname). De soort komt wijd verspreid voor, met name op de grens van bos en struweel en met een accent op de noordelijke helft van het gebied. De rijke struweelvegetatie rond het Kennemermeer is ook in trek – hier is de soort zelfs pal langs de kust te vinden.

Appelvink (landelijk: + / 2 + 112 territoria)

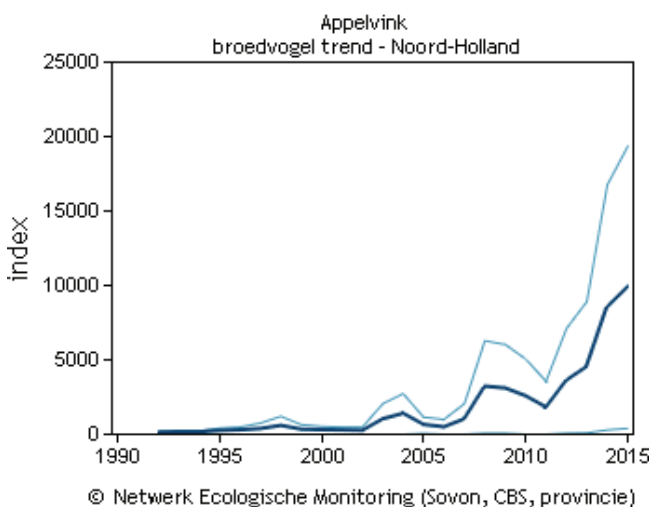
De verspreiding van Appelvinken valt grotendeels samen met die van de grotere bossen, met uitzondering van Noord-Brabant waar de soort relatief schaars is. De hoogste dichtheden worden gehaald

Figuur 46. Volwassen mannetje Roodmus op het Kennemerstrand op 5 juni 2017 (het tweede mannetje was een eerste-zomer).

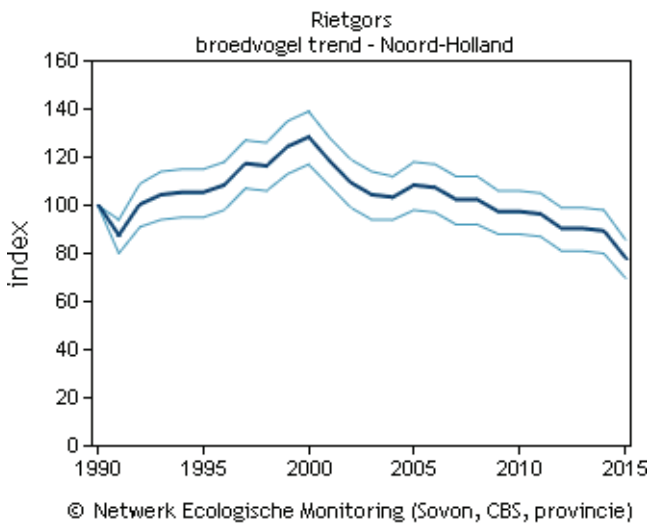
in gevarieerd oud loofbos of gemengd bos, zoals in Twente, de Achterhoek en delen van de Veluwe en Limburg. De verspreiding werd sinds ongeveer 1975 veel ruimer, zowel op de hoge gronden als (mondjesmaat) in Laag-Nederland. Flevoland kende tijdelijk zelfs de misschien wel hoogste dichtheden van ons land. De landelijke aantallen zijn gegroeid tot ongeveer 1995 en daarna stabiel. In sommige lang be-

zette kerngebieden namen de aantallen echter af. Spectaculair is de toename van de Appelvink in Noord-Holland (zie figuur 47). De aantalsontwikkeling in het NPZK vormt een prachtige illustratie daarvan. Het aantal territoria is hier gestaag gegroeid, van slechts twee in 1996-1999 naar maar liefst 114 in 2016-2017. Bijna de gehele binnenduinrand is inmiddels gekoloniseerd. Het huidige aantal is ongeveer het dubbele van dat tijdens de vorige inventarisatie in 2010-2011, en dat was weer ongeveer het dubbele van het aantal in 2003-2004. En dan te bedenken dat het eerste zekere broedgeval voor Zuid-Kennemerland pas dateert van 1986!

Figuur 47. Trend van de Appelvink als broedvogel in Noord-Holland.

Rietgors (landelijk: + / o + 28 territoria)
 Rietgorzen bewonen een waaier van landschappen, van moerassen tot kwelders en boerenland met door riet omzoomde sloten en kanalen. De soort is het talrijkst in de natste regio's, de moerasrijke streken van Laag-Nederland. Op de hoge gronden is het voorkomen meer beperkt tot beekdalen, hoogveengebieden en natte heide. Hier verloor de Rietgors in boerenland veel terrein sinds 1975, onder meer door ontwatering en het verdwijnen van natte overhoekjes. De landelijke trend vanaf 1990 laat een toename zien, maar over de laatste 10 jaren is het aantal stabiel. In Noord-Holland staat de populatie sinds 2000 duide-

lijk onder druk (zie figuur 48).

In het NPZK werden 28 territoria van de Rietgors vastgesteld, ongeveer de helft nog van het aantal in 2003-2004. Een daling was in 2010-2011 reeds ingezet. Als mogelijk verklaring werd toen gedacht aan het verdwijnen van geschikt biotoop door toegenomen begrazing. De huidige verspreiding beperkt zich hoofdzakelijk tot riet(ruigtes) langs plassen en in de kuststrook. Met negen territoria is de soort relatief goed vertegenwoordigd op het Kennemerstrand (waar geen begrazing plaatsvindt).

Figuur 48. Trend van de Rietgors als broedvogel in Noord-Holland.

6. Evaluatie

In totaal is ongeveer 700 uur aan veldwerk besteed in het NPZK in 2016-2017, waarin bijna 44.000 waarnemingen zijn verzameld van 96 verschillende broedvogelsoorten. Daarvan komen er 15 voor op de Rode Lijst: Nachtegaal (665 territoria), Kneu (207), Huismus (126), Graspieper (76), Grauwe Vliegenvanger (42), Zwarte Mees (25), Grote Lijster (19), Koekoek (11), Boerenzwaluw (7), Slobeend (5), Tureluur (2), Roodmus (2) Torenvalk (1), Ransuil (1) en Spotvogel (1).

Karakteristieke duinvogels die sinds eind jaren negentig uit het gebied verdwenen, zijn onder meer Boomvalk, Zomertortel en Paapje. Dit zijn soorten die ook landelijk onder druk staan. Zomertortel dreigt zelfs binnen afzienbare tijd uit heel Nederland te verdwijnen. Soorten die het NPZK al eerder de rug toekeerden als broedvogel zijn bijvoorbeeld Tapuit – die in Nederland steeds verder naar het noorden opschuift – en enkele bodembroeders zoals Wulp. Daar tegenover staat dat andere soorten juist toenemen of zich recent als nieuwkomer hebben gevestigd. Gedacht kan worden aan Grauwe Gans, Aalscholver, Vuurgoudhaan, Boomleeuwerik en Appelvink. De variatie aan soorten (96 soorten) en de over het geheel genomen forse aantallen (gemiddeld ca. 440 territoria per 100 ha) maken het NPZK tot een belangrijk gebied voor vogels. Ter vergelijking: een grootschalige inventarisatie in Berkheide en Lentevreugd (1001 ha) in 2016 resulteerde in 85 soorten en een gemiddelde dichtheid van ca. 450 territoria per 100 ha (van Reisen *et al.* 2017). Soortgelijk onderzoek in Meijndel (1747 ha) in 2016 leverde 91 soorten op met eveneens een gemiddelde dichtheid van ca. 450 territoria per 100 ha (Hooijmans 2017).

In hoofdstuk 4 en 5 is een beeld geschetst van de ontwikkelingen per soort. Door ook naar groepen van soorten te kijken kunnen trends soms nog duidelijker naar voren komen. Hierna worden acht groepen besproken. De aantallen territoria die worden vermeld, hebben steeds betrekking op het gebied dat in alle vier inventarisaties is onderzocht (zie tabel 3). Soorten die niet in alle jaren zijn onderzocht, zijn buiten beschouwing gelaten. Voor analyses kunnen overigens ook andere groepsindelingen worden gemaakt; de gegevens lenen zich daar uiteraard voor.

Watervogels

Onder watervogels vallen futen, Aalscholver, Knobbelzwaan, ganzen, eenden en Meerkoet. Eind jaren negentig waren deze soorten tezamen goed voor ca. 370 territoria. In de drie daaropvolgende inventarisaties steeg het aantal geleidelijk naar ca. 520. De talrijkste vertegenwoordigers zijn momenteel

Grauwe Gans, Aalscholver, Wilde Eend en Meerkoet. Pas op enige afstand volgen Nijlgans en Grote Canadese Gans. Soorten die duidelijk toenemen zijn Grauwe Gans, Grote Canadese Gans en Aalscholver, terwijl afnames vooral zichtbaar zijn bij Bergeend en Kuifeend. Verder kan worden opgemerkt dat in 2016-2017 de indruk bestond dat de meeste watervogelsoorten lage broedsuccessen kenden. Er werden relatief weinig families met jongen vastgesteld. Aalscholver en – in mindere mate – Meerkoet waren uitzonderingen hierop.

Soorten van riet en andere verlandingsvegetaties

De groep van 'rietvogels' omvat Waterral, Waterhoen, Blauwborst, Rietzanger, Kleine Karekiet, Baardman en Rietgors. Eind jaren negentig werden ca. 100 territoria opgetekend. In 2003-2004 werd een toename zichtbaar (tot ca. 170 territoria), maar daarna daalde het aantal weer. In 2016-2017 werden 135 territoria vastgesteld, waarvan 65 Kleine Karekieten, 30 Blauwborsten en 27 Rietgorzen. Binnen het NPZK is deze groep op een relatief klein aantal plekken vertegenwoordigd.

Vogels van grazige vegetaties en open duin

Vijf soorten die zich veelvuldig vertonen op plekken met grazige vegetaties of kale bodems zijn Kleine Plevier, Kievit, Boomleeuwerik, Graspieper en Witte Kwikstaart. De diversiteit binnen deze groep is aanzienlijk, met zowel soorten die ook in waterrijke landschappen voorkomen als soorten die bosranden niet schuwen. Dat maakt de groepsindeling wellicht enigszins arbitrair. Het aantal territoria van deze soorten tezamen vertoont een golvend patroon, met ca. 190 als minimum en ca. 310 als maximum. De sterke opkomst van de Boomleeuwerik springt het meest in het oog. Witte Kwikstaart is eveneens fors toegenomen. Graspieper laat daarentegen een afname zien.

Vogels van lage struwelen

Een zestal zangvogels is in sterke mate gebonden aan lage struwelen (van onder meer Duindoorn en Liguster): Nachtegaal, Roodborsttapuit, Sprinkhaanzanger, Braamsluiper, Grasmus en Kneu. De aantallen van deze groep variëren van ca. 2.200-2.800, met 2010-2011 als hoogste en 2016-2017 als laagste totaal. Het zijn vooral de fluctuerende aantallen van Grasmus en Nachtegaal die zwaar doorwegen op het totaal. Geen van de soorten vertoont echter een duidelijke trend.

Vogels van opgaande struwelen en jong bos

Zes soorten zangvogels zijn karakteristiek voor ho-

gere struwelen en jong bos, namelijk Boompieper, Gekraagde Roodstaart, Tuinfluiter, Zwartkop, Staartmees en Goudvink. De eerste twee inventarisaties resulteerden in aantallen van ca. 930-980 en de laatste twee in ca. 1.250-1.260. Vooral Gekraagde Roodstaart, Tuinfluiter en Zwartkop zijn verantwoordelijk voor de stijging. De andere soorten bleven op ongeveer hetzelfde niveau; alleen Boompieper eindigde iets lager in 2016-2017.

Vogels van binnenduinstrandbos

Een vrij omvangrijke groep soorten is kenmerkend voor de bossen van de binnenduinstrand: Holenduif, Halsbandparkiet, Bosuil, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Zanglijster, Grote Lijster, Fluiter, Goudhaan, Vuurgoudhaan, Grauwe Vliegenvanger, Glanskop, Kuifmees, Zwarte Mees, Boomklever, Boomkruiper en Appelvink. In de eerste drie inventarisaties schommelden hun aantallen rond ca. 1.010-1.120. In 2016-2017 kwam het totaal uit op 1.420. Opvallende stijgers zijn Halsbandparkiet, Zanglijster, Vuurgoudhaan, Boomklever en Appelvink. De afnames van Holenduif en Groene Specht springen eveneens in het oog. De trend van de overige soorten is minder eenduidig.

Rode Lijst

In 2016-2017 werden territoria van 15 Rode Lijstsoorten vastgesteld binnen het NPZK. Daaronder bevonden zich Tureluur en Roodmus, die tijdens geen van de eerdere grootschalige inventarisaties werden aangetroffen. Soorten die wel in twee of drie eerdere inventarisaties werden aangetroffen maar ditmaal ontbraken, zijn Wintertaling, Boomvalk, Zomertortel, Veldleeuwerik en Wielewaal. Het totaal aan territoria vertoont een geleidelijke afname, van ruim 1.300 territoria eind jaren negentig naar ruim 1.100 in 2016-2017. De met afstand talrijkste soort, de Nachtegaal, schommelt met aantallen tussen ca. 560-760. De op één na talrijkste soort, de Kneu, vertoont eveneens een onduidelijke trend, met schommelingen rond 200 territoria. Soorten die duidelijk bijdragen aan de algehele afname zijn Graspieper en Koekoek. Recente nieuwkomers op de Rode Lijst, de Zwarte Mees en Grote Lijster (zie van Kleunen *et al.* 2017), zijn nog relatief goed vertegenwoordigd. De enige Rode Lijst-soort die duidelijk in de lift zit is de Huismus, al is het voorkomen van deze soort binnen het NPZK nogal lokaal.

Uitheemse soorten

Het beeld van de zeven uitheemse soorten die tijdens de vier grootschalige inventarisaties werden geregistreerd is divers. Kleine aantallen van Carolina-eend, Mandarijneend en Geelvlugelaar zijn tijdens de eerste twee inventarisaties gemeld maar daarna niet meer. Ook Fazant is, met nog slechts één territorium

in 2016-2017, nagenoeg verdwenen. Alleen Grote Candese Gans, Nijlgans en Halsbandparkiet hebben momenteel vaste grond onder de voeten; met 40 territoria in 2016-2017 was Nijlgans van dit drietal het talrijkst.

Bij de bespreking van deze groepen moet worden opgemerkt dat dit een totaalbeeld voor het gebied als geheel betreft. De variatie tussen deelgebieden kan hier echter niet uit worden afgelezen. En wat dat betreft is het NPZK erg divers. Er zijn gebieden met een nog korte ontstaansgeschiedenis (Kennemerstrand) of met recente beheeringrepen (verschillende open duinvalleien) maar ook gebieden die geruime tijd min of meer hetzelfde zijn gebleven. Er zijn plekken met een relatief hoge recreatiedruk (denk aan ingang Koevlak), maar ook betrekkelijk stille gebieden zoals het deel van Heerenduinen dat aan de begraafplaatsen grenst. Het Kraansvlak is zelfs grotendeels gesloten voor publiek. Er zijn stukken met begrazing en stukken zonder. En ga zo maar door. Voorts wordt het NPZK bevolkt door talloze andere levende wezens dan vogels. Een uitermate kleine greep uit de vele 'bijvangst' van de broedvogelinventarisatie van 2016-2017 zijn Egel, Haas, Konijn, Vos, Bunzing, Boommarter, Ree, Damhart, Hazelworm, Zandhagedis, Keizersmantel en Locomotieffe. Het wordt natuurlijk pas echt interessant als onderlinge verbanden kunnen worden gelegd. De recent verzamelde broedvogelgegevens kunnen vanzelfsprekend bij dergelijke analyses worden gebruikt.

In 2017 zijn voor het eerst alle broedvogelsoorten gekarteerd in een groot deel van het NPZK. De digitale invoer in het veld en het autoclusterprogramma maakte het mogelijk om – aan het einde van de inventarisatie – snel grote hoeveelheden waarnemingen te clusteren tot territoria. Dat is duidelijk winst. Een terechte vraag is of het veldwerk zelf nadelig beïnvloed wordt door ook de talrijkste soorten 'mee te nemen'. Dit kleine aantal extra soorten staat namelijk voor een fors aantal extra territoria. Van de 15.029 territoria die in 2017 gekarteerd werden, hadden er 8.517 betrekking op 10 soorten die eerder niet meededen. Dat is bijna 57%. De talrijkste soorten waren Fitis (1.642 territoria), Vink (1.059) en Merel (1.003). De andere soorten telden elk pakweg 650-1.000 territoria. Alleen Houtduif bleef met 166 territoria duidelijk achter (en zou bij toekomstige inventarisaties sowieso gekarteerd moeten worden). De talrijkste soort die altijd al gekarteerd werd is Grasmus (bijna 1.400 territoria in 2010-2011). Onze ervaring is dat het meenemen van de extra soorten het veldwerk erg intensief maakte, maar ook leuk en prikkelend. Het inventariseren van broedvogels in de duinen komt voor een belangrijk deel neer op het registreren van geluidswaarnemingen. Het tegelij-

kertijd luisteren, lopen en vastleggen van de waarnemingen wordt snel een automatisme.

Terugkijkend op de ervaringen en op de resultaten van de kartering lijkt deze werkwijze ons zeker voor herhaling vatbaar. Het heeft een schat aan (nieuwe) informatie opgeleverd. Daarnaast zien we niet op eens vreemde trends ontstaan binnen de groep van reguliere karteersoorten (zoals plotseling structureel

lagere aantallen). De vastgestelde aantallen passen voor het gros van de soorten juist prima in het beeld. En de uitzonderingen hebben vooral betrekking op soorten waarbij de interpretatie wel vaker complex is, bijvoorbeeld door populatieschommelingen. Al met al was het inventariseren van alle broedvogels van Nationaal Park Zuid-Kennemerland een flinke klus, maar wel een hele mooie klus!

Figuur 49. Damherten op 9 mei 2017.

Figuur 50. Cremermeer op 22 juni 2017.

Verwijzingen

- GEELHOED S., GROOT H., VAN HUIJSTEEDEN E., VAN LEEUWEN G. & DE NOBEL P. (red) 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Utrecht.
- VAN GROEN F.M., OOSTERBAAN B. & DE BEER R. 2012. Broedvogels van Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 2011. G&G-rapport 2012-2. Van der Goes en Groot, Alkmaar.
- GROOT H. 2011. Broedvogelinventarisatie in het zuidwesten van de Kennemerduinen 1990-2011. *Fitis* 47: 194-210.
- HOIJMANS F. 2017. Broedvogelmonitoring Meijndel 2016. *Holland's Duinen* 69: 52-62.
- KLEMMANN M. & VEENSTRA B. 2000. Broedvogels van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 1996-99. Sovon-inventarisatierapport 2000/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VAN KLEUNEN A., FOPPEN R. & VAN TURNHOUT C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- REISEN J.C., VAN OMMERING G., TER HAAR B.J.M. & DE LEEUW J. Broedvogelmonitoring Berkheide 2015 en 2016. *Holland's Duinen* 69: 38-51.
- SLATERUS R. & VOSLAMBER B. 2017a. Broedvogels van Elswout en Middenduin in 2016. Sovon-rapport 2017/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- SLATERUS R. & VOSLAMBER B. 2017b. Broedvogels van de Schoorlse Duinen in 2016. Sovon-rapport 2017/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VEENSTRA B. & VAN SPANJE T. 2004. Broedvogels van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 2004. NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Bloemendaal.
- VERGEER J.W., VAN DIJK A.J., BOELE A., VAN BRUGGEN J. & HUSTINGS F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGELWERK GROEP ZUID-KENNEMERLAND 2015. Vrije vogels. Dynamiek in de vogelstand van Zuid-Kennemerland en Haarlemmermeer. Haarlem.

Datum	Begin		Eind		Duur min	Teller	Datum	Begin		Eind		Duur min	Teller
	uur	min	uur	min				uur	min	uur	min		
27-6-2017	6	00	14	10	490	MKMN01	4-7-2017	4	47	10	52	365	RSTS01
27-6-2017	5	07	7	27	140	RSTS01	5-7-2017	4	30	11	20	410	MKMN01
28-6-2017	5	00	10	10	310	MKMN01	6-7-2017	4	55	9	45	290	MKMN01
29-6-2017	5	30	12	45	435	MKMN01	6-7-2017	5	35	12	53	438	RSTS01
29-6-2017	4	37	8	33	236	RSTS01	10-7-2017	5	21	6	47	86	RSTS01
30-6-2017	4	45	11	00	375	MKMN01	13-7-2017	5	43	12	06	383	RSTS01
4-7-2017	4	35	12	00	445	MKMN01						39.881	minuten

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Petra Verburg (petra.verburg@sovon.nl)

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

